

Міністерство освіти і науки України
Донбаська державна машинобудівна академія

О. В. Шимко

ОСОБИСТА ПОЛІТИЧНА ТАКТИКА

**Конспект лекцій
для здобувачів вищої освіти спеціальності «Політологія»
усіх форм навчання**

Затверджено
на засіданні методичної ради
Протокол № від 2022

Краматорськ
ДДМА
2022

УДК 321.01(075)

Ш 61

Особиста політична тактика : конспект лекцій для здобувачів вищої освіти спеціальності «Політологія» усіх форм навчання / уклад. О. В. Шимко. – Краматорськ : ДДМА, 2022. – 120 с.

У конспекті лекцій висвітлено основні теми згідно з навчальною програмою дисципліни «Особиста політична тактика» при підготовці бакалаврів спеціальності «Політологія», може бути використаний в якості посібника для самостійної роботи при дистанційній формі навчання, а також викладачами та студентами для підготовки до лекційних та семінарських занять.

Укладач

О. В. Шимко, старший викладач

Відповідальний за випуск

Є. В. Болотіна, доцент

ЗМІСТ

ВСТУП	4
1 ПОНЯТТЯ ПРО ОСОБИСТУ ПОЛІТИЧНУ ТАКТИКУ	5
1.1 Політична поведінка та її особливості	5
1.2. Політична стратегія та тактика	16
1.3. Прийняття та реалізація нормативних актів	19
2 УХВАЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ	24
2.1 Поняття про процес прийняття політичних рішень	24
2.2 Види і типи політичних рішень	27
2.3 Методи ухвалення політичних рішень	28
3 ПОЛІТИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО	33
3.1 Поняття та типи участі людей у політиці	33
3.2 Політичне керівництво	38
3.3 Політичний менеджмент	41
4 ОРІЄНТАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР	43
4.1 Політичний інтерес	43
4.2 Політичні орієнтації та політичний вибір	44
4.3 Громадська думка, політична свідомість громадян	48
5 ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ	52
5.1 Політичний імідж як соціальний феномен	52
5.2 Складові іміджу політика	54
5.3 Мистецтво спілкування	59
5.4 Проведення ділових нарад	64
6 ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ	71
6.1 Спілкування, політичні орієнтації та політична участь	71
6.2 Сутність та особливості політичних технологій	75
6.3 Специфіка та особливості використання політичних технологій	79
ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА	86
7.1 Поняття та види політичної боротьби	86
7.2 Стратегії політичної боротьби	90
7.3 Засоби політичної боротьби	96
8 ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ	102
8.1 Поняття про виборчі технології	102
8.2 Технології організації та проведення виборчої кампанії	105
8.3 ЗМІ та передвиборча кампанія	114
ВИСНОВКИ	118
СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ	119

ВСТУП

Політична діяльність охоплює всі форми політики і має власну внутрішню структуру: політичне керівництво державою і суспільством; політичне функціонування; участь громадян у політичному житті суспільства; політичний маркетинг, тобто систему рекламованості тощо. Діяльність, спрямована на визначення системи, мети і завдань, формування політичної стратегії, політичної тактики на основі аналізу реальних політичних подій та явищ, прогнозування політичного розвитку і становить суть політичного керівництва. Здійснюється політичне керівництво переважно через основні форми: державну і політичну партійну діяльність, представницькі органи і структури та ін.

Політична тактика - це частина стратегії, політична лінія суб'єктів політики на порівняно нетривалій період, це сукупність шляхів, форм, прийомів, методів та засобів реалізації політичних ідей і програм, досягнення головної мети й завдань стратегії. Політична тактика впливає з політичної стратегії і підпорядковується їй. Політична стратегія і політична тактика - складові політичного керівництва, тісно взаємозв'язані між собою. Вивчення головних елементів, видів та напрямків політичної тактики осіб, зайнятих у політиці – важливий та актуальний напрям підготовки фахівців-політологів.

Політична тактика — наука про закономірності, технології та своєрідне мистецтво політичної діяльності.

Вивчення навчальної дисципліни «Особиста політична тактика» сприяє формуванню у здобувачів ґрунтовного комплексу знань і цілісного уявлення про особливості ведення результативної політичної діяльності як важливої складової успішного здійснення професійної діяльності.

Завдання дисципліни полягає у тому, щоб:

- ознайомити здобувачів з класичними парадигмами політичної тактики;
- сформувати у здобувачів чітке уявлення про базовий понятійний апарат дисципліни;
- дати розуміння логіки формування, функціонування і впровадження різних особистих політичних тактик;
- допомогти здобувачам виробити власну позицію по відношенню до дискусійних проблем особистої політичної тактики;
- показати історичні приклади успішної реалізації особистої політичної тактики на прикладах конкретних політичних діячів;
- спонукати здобувачів до інтелектуального осмислення і практичного застосування існуючих політичних тактик, виходячи з їх майбутньої діяльності як фахівців-політологів.

1 ПОНЯТТЯ ПРО ОСОБИСТУ ПОЛІТИЧНУ ТАКТИКУ

1.1 Політична поведінка та її особливості

1.2. Політична стратегія та тактика

1.3. Прийняття та реалізація нормативних актів

1.1 Політична поведінка та її особливості

Типи та форми політичної поведінки. Виокремлюють два основних типи політичної поведінки: закритий і відкритий.

Для *закритого типу* характерна політична бездіяльність, або так звана нульова політична активність. Причина такої бездіяльності полягає в тому, що окремі люди реально не можуть займатися політичною діяльністю, не мають для цього відповідних можливостей.

Зрештою, на перешкоді політичній діяльності можуть стати і апатія (відсутність інтересу до політичної діяльності), і аномія, тобто такий стан психіки людини, коли вона відчуває, що фактично політичне життя проходить повз неї. Участь у політичній діяльності залежить також від матеріальних, соціально-культурних і політико-правових умов, що існують у суспільстві. Політична бездіяльність — складне й неоднозначне явище, значною мірою зумовлене особистісними рисами і характеристиками людини.

Для *відкритого типу* здебільшого властива вмотивована, цілеспрямована, раціональна, відповідно психологічно й емоційно зумовлена політична діяльність.

Великого значення у контексті політичної психології набувають психологічні складові політичної поведінки людей, а отже, й політиків. Загалом психологи вирізняють три форми вияву активності людини: інстинктивну, навичкову та розумову. Відповідно до цієї класифікації розглядають і різновиди політичної поведінки. Фактично в політиці виявляються усі людські інстинкти: самозбереження, жорстокість, агресія, насилля, солідарність та ін.

Під *політичними навичками* мають на увазі певні вміння, звички, стереотипи. Однак слід пам'ятати, що навички не завжди сприяють позитивній діяльності політика. Так, старі навички гальмують його діяльність у нових умовах. Втім, будь-яка політична система вкрай зацікавлена, щоб населення, пересічні громадяни, а не лише професійні політики, мали певні політичні навички.

Головна ознака розумової політичної поведінки — цілеспрямованість. Її забезпечують за рахунок усіляких програм, ідеологічних схем, концепцій, акцій, кампаній тощо.

Механізм політичної поведінки. Він неоднозначний і складний. Незалежно від власного бажання кожний політик певною мірою виконує

багато функцій, основними з яких (згідно з їх суспільним, політичним значенням) є:

- об'єднання суспільства, громадян навколо певних цінностей, інтересів, мети і завдань. Особливо яскраво ця функція простежується в діяльності політиків — лідерів політичних партій, об'єднань;

- пошук і прийняття оптимальних політичних рішень. Реалізація такої функції потребує певних аналітичних навичок, вміння порівнювати, вибирати найефективніші рішення. Це значною мірою залежить від певного політичного чуття, вміння передбачати, прогнозувати, а то й ризикувати заради досягнення очікуваного результату; захист громадян від виявів беззаконня, самоуправства бюрократії, підтримання громадського порядку. Ця функція, як жодна інша, експлуатується найчастіше, нерідко стаючи знаряддям дешевого популізму;

- зміцнення політичних зв'язків з масами. Без цього політик швидко відчужується від своїх прихильників;

- ініціювання, оновлення та генерування оптимізму і соціальної енергії мас, мобілізація їх на реалізацію певних цілей і завдань. Ця функція широко використовується політиками-популістами, трибунами, майстрами проголошення гучних промов, людьми, що добре володіють словом і пером.

Політична участь і політичне функціонування. Політичний процес охоплює загалом ці види діяльності.

Політична участь насамперед має на меті формування у процесі політичної діяльності певних позицій, вимог, настроїв, а політичне функціонування - це професійна політична діяльність, мета якої — розробити правові норми, управляти різними політичними інститутами.

Складним феноменом політичної участі є *масова стихійна поведінка*. Ще у другій половині XIX ст. сформувалися практично дві соціально-психологічні школи, які досліджували й досліджують цей феномен: німецька школа «психології народів».

Фактично під масовою стихійною поведінкою розуміють різні форми поведінки натовпу (великих груп людей), циркуляцію чуток, паніки та інших масових явищ. Така поведінка зумовлена відповідною масовою свідомістю, яка до того ж є похідною від економічного базису суспільства, має системний характер, виявляється на трьох основних рівнях - індивідуальному (окрема людина), груповому (малі і великі групи) і цілісному (загальносуспільному).

Крім того, масова свідомість має такі особливості, як високий динамізм, суперечливість і спонтанність, залежність від багатьох факторів. Вона зумовлює характер і особливості таких якостей, як масова думка, настрої, поведінка. Масова свідомість є характерною для такого різновиду соціального організму, як натовп. Причому важливо, що саме в натовпі, через анонімність, індивідуальність людини її особливості, неповторність стають непомітними і нереалізованими. В таких умовах поведінка окремої людини, усього натовпу мінлива, непрогнозована, ризикована і навіть

загрозлива. Така поведінка практично не буває свідомою, оскільки натовп механічно утворюється і механічно діє, керуючись емоціями, психічними порухами, різноманітними провокаціями. Часто він діє під впливом крайньої поведінки окремих осіб, груп людей, одного або кількох лідерів, піддаючись на найрізноманітніші провокації.

Психологи вирізняють кілька типів натовпу.

Оказіональний натовп (від лат. *occasionalis* - випадковий) - це велика кількість людей (зівак), які зібралися, скажімо, через зацікавлення до вуличних подій.

Конвенційний натовп (від англ. *convention* - умовність) - натовп, який утворюється з приводу передбачуваної, очікуваної події (мітинг, збори, концерт на вулиці, футбольний матч тощо). Інтерес людей у такому натовпі цілеспрямованіший, ніж за попередніх обставин.

Експресивний натовп (від англ. *expression* - вираз) - це натовп, який час від часу демонструє певну емоцію (радість, захоплення, не-згоду, протест тощо).

Екстатичний натовп (від грец. *extasis*) - екстремальна система експресивного натовпу, коли, наприклад, люди дійшли екстазу, рвуть на собі одяг, б'ють самі себе або й один одного і т. ін.

Діючий натовп (від лат. *active*) - найскладніше і найнебезпечніше явище, оскільки такий натовп під впливом емоцій, закликів, дій окремих людей активно діє. Це може бути натовп повстанців, бунтівників, людей, охоплених панікою, тощо.

У політиці беруть участь громадяни різного віку, професійних уподобань, статі. Досить часто предметом дискусій є участь у політиці, політичних процесах жінок. Здавалося б, це безпредметна дискусія, але все залежить від багатьох суб'єктивних і об'єктивних обставин, що зумовлюють політичну участь людини будь-якої статі.

Конституція України проголошує рівність чоловіків і жінок в економічній, громадсько-політичній, культурній діяльності (ст. 24), закріплює рівне право доступу до державної служби (ст. 38). Реальна ж українська дійсність є дещо іншою. Якщо в народногосподарському комплексі чоловіків і жінок зайнято практично однаково, то в управлінській діяльності їх співвідношення становить 6 до 94 на користь чоловіків, а за представництвом у вищих структурах влади (Верховна Рада України, Кабінет Міністрів України) наша держава прирівнюється до малорозвинених країн, де кількість жінок у парламентах не перевищує 10 %. Так, у Верховній Раді України нині лише 8 % жінок від загальної кількості народних обранців.

У деяких країнах (Данія, Норвегія, Франція та ін.) запроваджено квоти на жіноче представництво у вищих органах державної влади. У багатьох країнах Західної Європи, США громадськість намагається встановити так звану політику рівних можливостей. Щодо України, то певним зрушенням у гендерній політиці можна назвати хіба що Указ Президента України від 25 квітня 2001 р. про підвищення соціального

статусу жінок в Україні.

Особливості політичної поведінки. Політичні дії, акції, процеси характеризуються і зумовлені політичною поведінкою її суб'єктів, активністю такої поведінки. Стабільна, конструктивна політична поведінка особи, звичайно, спостерігається у стабільних суспільствах. Однак стабільна політична поведінка не означає, що вона активна, радше навпаки: громадяни ходять на вибори, беруть участь у референдумах як політично слухняні особи — і не більше. Їм бракує потреби брати активну участь у діяльності громадських об'єднань, рухах, політичних партіях тощо, оскільки в їхньому житті є багато інших гострих проблем.

У нестабільних суспільствах, де відбуваються істотні соціально-економічні, політичні, духовні зміни і трансформації, доволі поширеними є або *висока політична активність* громадян, або - *глибока апатія*. Перше спостерігається напередодні або на початку радикальних політичних змін, коли громадяни покладають на очікувані перетворення величезні сподівання. Друге, навпаки, пов'язане з тим, що люди втрачають віру в дієвість, ефективність певних перетворень, коли їхні очікування не справджуються. У таких випадках зазвичай різко знижується інтерес до політики як сфери життя суспільства загалом.

Політична апатія часто безпосередньо збігається із соціальною апатією як крайньою формою соціальної пасивності, абсолютного неприйняття будь-яких форм політичної, соціальної участі.

Політична поведінка, як і соціальна поведінка людей, груп, спільнот, може швидко видозмінюватися. Це залежить від того, як змінюються їхні цінності, інтереси, вік, сфера діяльності, соціальні відносини у суспільстві і навіть соціальна система самого суспільства. Тобто стабільність політичної поведінки — явище умовне, рухливе, змінне. Істотним показником рівня, стану політичного життя, його особливостей у суспільстві загалом є *масова політична поведінка*. Це комплексне явище, що відображає сукупну поведінку всіх суб'єктів суспільного життя, політичних процесів.

Масова політична поведінка - результат багатьох складових, але найважливішою є політична свідомість насамперед широких верств населення, громадян країни.

Важливими критеріями (ознаками) масової політичної поведінки є рівень активності громадян у розв'язанні суспільних проблем; участь громадян у виборах, референдумах, різних громадсько-політичних акціях (мітинги, маніфестації, страйки, пікети, демонстрації); членство в партіях, громадських об'єднаннях, організаціях тощо.

Масова політична поведінка - об'єкт постійного впливу, коригування і маніпулювання з боку всіх суб'єктів суспільно-політичного процесу - окремих політиків, політичних груп, партій, громадських організацій, засобів масової інформації. Змінити таку поведінку або відповідно її спрямувати завжди намагаються шляхом формування, зміни політичної свідомості.

З феноменом «масова поведінка» тісно пов'язані й взаємодіють

«масова психологія», «психологія натовпу». Чи не тому політичну активність і політичну поведінку часто трактують як соціальну активність, що реалізується у сфері політичної діяльності.

Форми політичної поведінки мають свої особливості, специфіку. Так, *психологія натовпу* — тимчасовий психологічний стан людей, які через відповідні причини опинилися разом, скажімо, на демонстрації, страйку, пікеті тощо. За визначенням *Г. Леона*, для натовпу властиві такі специфічні ознаки, як імпульсивність, мінливість, легковірність, піддатливість впливу і навіть гіпнозу, односторонність почуттів, нетерпимість, консерватизм і авторитарність. У цьому зв'язку гостро постає проблема людини, особистості в натовпі, оскільки нерідко людина в ньому елементарно втрачає свої особистісні риси, статус, переконання і позицію. Такий стан загрозливий, оскільки натовп доволі часто є випадковим, ситуаційним зібранням людей, між якими немає глибоких і принципово суттєвих міжособистісних зв'язків і контактів.

Помилковим, навіть шкідливим є однобічне оцінювання масових рухів, масової психології. Загальновідомо, що саме таке оцінювання домінувало в поглядах *К. Маркса*, *Ф. Енгельса*, *В. Леніна*, *Г. Плеханова*, *А. Грамші* та інших прибічників теорії класової боротьби, коли масові виступи, особливо «низів», характеризувалися тільки як наслідок високого рівня класової свідомості. *В. Ленін*, зокрема, з великою часткою оптимізму говорив про психологію мас - робітників, селян, інтелігенції, і не лише відстежував, а й готував разом зі своїми однодумцями масові виступи проти самодержавства. На його думку, саме широкі народні маси під керівництвом партії як керуючої і спрямовуючої сили є справжніми локомотивами історії, рушійною силою революційного процесу.

Зрештою, так воно й сталося. Проте і під час здійснення революції 1917 року, і в роки побудови так званого соціалізму з більшою силою виявилися аномальні риси й ознаки натовпу, масової свідомості, як-то: безрозсудність, жадоба гри, лицедійства, крові. Більшовики насамперед використали психологічну схильність мас не до творення, розбудови суспільства, суспільних відносин, а до їхнього знищення, руйнування. За великим рахунком, аномальні риси масової психології є об'єктивним результатом низького рівня загальної та політичної культури мас.

Без політичної поведінки суб'єктів немає політики, не може бути політичних відносин і політичної діяльності.

Політичні відносини між людьми багато в чому зумовлені існуючими відносинами. При цьому «поведінка людини в суспільстві значною мірою має інституціональний характер, тобто регулюється соціальними нормами».

Крім формальної соціальної поведінки, зумовленої дієвими і закріпленими в суспільстві загальними вимогами до всіх громадян, існує ще й так звана неформальна поведінка громадян, для якої конкретними соціальними нормами слугують звичаї, традиції, які можуть і не збігатися з офіційно існуючою системою нормативного регулювання. Наприклад, при

одруженні в окремих народів Кавказу право першої шлюбної ночі належить найбагатшій людині, шаману, чаклуну та ін.

Жоден суб'єкт політики не може існувати поза політичною діяльністю.

Політична діяльність — складова людської діяльності, специфічна особливість якої полягає в спрямованості на реалізацію політичних інтересів суб'єктів політики і насамперед на завоювання, утримання та реалізацію влади. Політичну діяльність за всіх обставин можна зарахувати до духовного виробництва. Як і інші форми діяльності, вона відповідним чином організована, інституалізована і професійно закріплена за окремою групою людей (ідеологами, політиками), багато з яких спеціально підготовлені до такої діяльності.

Політична діяльність, як і будь-яка інша, має велику частку творчості, а здебільшого вона практично і є творчістю, оскільки ґрунтується на різноманітних взаємозв'язках людей.

Політична діяльність — діяльність керована, оскільки існує об'єкт управління (відносини, в які вступають учасники політичних процесів, політичної діяльності) і суб'єкт управління (установи, структури духовного виробництва — партії, громадські об'єднання, рухи тощо).

До структури політичної діяльності входять її об'єкти і суб'єкти. Об'єктом є політична влада, політико-владні структури, суб'єктом — політичні партії, рухи, об'єднання, громадські організації, політики, громадські, партійні, державні діячі тощо.

Залежно від багатьох складових існують різні *рівні політичної активності особи*:

- член суспільства, який має мінімальні політичні погляди, мінімальну активність;
- член суспільства, який бере активну участь у політичному житті;
- член політичної, громадської організації;
- громадський, державний політичний діяч;
- професійний політик;
- політичний лідер.

На характер, особливості політичної діяльності впливають об'єктивні та суб'єктивні детермінанти. До об'єктивних належать запити, потреби, інтереси, а до суб'єктивних — політична культура, політична свідомість суб'єктів політичного процесу.

Вирізняють політичну діяльність *теоретичну* і *практичну*. Теоретична — це законотворча, ідеологічна, соціологічна, науково-організаційна, методична діяльність. Практична — урядова, депутатська діяльність, робота в органах місцевого самоврядування, політичних партіях, суспільно-політичних рухах, об'єднаннях, участь у референдумах, виборах, мітингах, опитуваннях громадської думки, маршах протесту тощо. Політичну діяльність здійснюють на громадських або професійних засадах.

Політичною діяльністю *на громадських засадах* вважають таку, за яку

той, хто безпосередньо займається нею, не отримує матеріальної чи іншої винагороди і до того ж виконує її поза основною професійною діяльністю.

До політичної діяльності *на професійних засадах* зараховують депутатську діяльність, роботу на посадах і в робочих апаратах політичних партій, громадсько-політичних об'єднань тощо. Така діяльність найчастіше пов'язана з матеріальною винагородою.

Істотне значення для вмотивованої та продуктивної діяльності політика будь-якого рівня має його соціально-психологічна готовність до такої діяльності. У структурі готовності психологи розрізняють кілька взаємозумовлених та взаємопов'язаних компонентів: мотиваційний, когнітивний, операційний та особистісний.

Крім того, політична діяльність, особливо її ефективність, тісно пов'язана з тим, як узгоджуються між собою «Я-реальне» і «Я-ідеальне». У першому випадку йдеться про те, яким реально є політик, а в другому — яким він себе уявляє, яким його бачать інші. Відомо, що багатьом людям властиве надмірне завищення особистих якостей, перебільшення можливостей.

Політична діяльність, як і будь-яка інша, також передбачає цілеспрямовану і певним чином мотивовану активність людини в конкретний період, час. При цьому для політичної діяльності важливу роль відіграє психологічна готовність людини до такої діяльності, тобто сукупність усього необхідного для успішного вирішення певного завдання, проблеми. *Психологічна готовність* є своєрідним стартовим моментом у будь-якій діяльності, в тому числі й політичній.

Для політика багато обставин можуть стати стартовими у конкретній діяльності, дії. Це, зокрема, глибоке знання та розуміння сутності, необхідності того, заради чого він діє, спонукання до такої дії з боку інших людей, суто душевний порив тощо. У будь-якому разі політик починає діяти тоді, коли має психологічну установку на досягнення бажаного і очікуваного результату. Важливо, щоб він мав установку не на діяльність взагалі, а саме на інноваційну діяльність, тобто таку, що матиме однозначно вагоміші та суттєвіші результати.

За багатьма характеристиками та особливостями політична діяльність така сама індивідуальна, як індивідуальна будь-яка інша діяльність людини. Йдеться про індивідуальний стиль політичної діяльності не як набір окремих якостей, а як ціле зумовлену систему взаємопов'язаних дій, завдяки яким досягається певний результат.

Індивідуальний стиль діяльності, у тому числі політичної, зумовлений і забезпечується насамперед властивостями нервової системи людини.

Не слід плутати поняття «індивідуальна політична діяльність» та «індивідуалізована політична діяльність».

Індивідуалізована політична діяльність - явище рідкісне. Практично завжди політик має односторонню політичну силу (групу людей, об'єднання, організацію, партію). Зрештою, політична діяльність може здійснюватися

за допомогою і неорганізованих сил — ситуативної групи, маси, натовпу. Політик спілкується з ними, використовує їх тоді, коли це відповідає його власним інтересам або інтересам формального об'єднання (організації, партії), до якого він належить і волю якого реалізує.

Кожна людина є представником певної держави, нації, класу, соціального прошарку. Саме у статусі носія специфічних якостей конкретної спільноти вона залучається до певного виду суспільних відносин. Це також відбувається завдяки певній політичній поведінці.

Поняття «політична діяльність», як і поняття «політика» загалом, трактується неоднозначно й широко. Як у жодній іншій науці тут наявні й позначаються відносини між різними суб'єктами політики, діяльність яких зводиться до одного — завоювання та використання влади у певних політичних інтересах.

Політична діяльність — це сукупність дій суспільних груп (класів, соціальних прошарків, націй тощо) щодо реалізації політичних інтересів з приводу завоювання, використання та утримання влади

Мотиви детермінують, визначають мету і програму політичної діяльності. І мета, і програма також можуть бути помітно вираженими альтруїстичними або егоїстичними.

Типи політичної поведінки. У політичній діяльності вирізняють кілька типів політичної поведінки людини: конформізм, політичну індиферентність, політичний активізм.

Конформізм - це політична поведінка людини, що пов'язана з орієнтацією на чужу думку, погляд, підтримку будь-якої позиції. Така поведінка є відповідним пристосуванням, політичною лояльністю, позицією на зразок «як усі, так і я». Людей, які дотримуються такої політичної позиції активно використовують політики-маніпулятори, авантюристи, всі, хто у своїй діяльності вдається до дешевого популізму.

Індиферентність — байдуже ставлення до політики, відчуженість від неї. Люди цього типу вважають, що їхня участь у політиці безперспективна, непотрібна, бо вона, мовляв, мало що або й нічого не дасть.

Політичний активізм — притаманний тим, кого реальний стан не лише в політиці, а й у суспільстві загалом абсолютно не влаштовує. Люди з таким типом політичної поведінки активно залучаються до політичного, суспільного життя, глибоко переконані, що саме завдяки їхній особистій участі стан справ у суспільстві зміниться на краще. Саме з таких громадян формуються справжні політичні лідери: традиційні («як робили до нас, так робимо і ми»); легальні, або бюрократичні (лідерство посади, а не реальних дій); харизматичні (лідерство, як кажуть, від Бога, як історична необхідність).

Важливим стимулом для політичної діяльності будь-якого суб'єкта політичного процесу, починаючи з окремої особи, є політичні ідеї, ідеали, якими такий суб'єкт керується, або навпаки — заперечує, протестує проти їх існування, сповідування іншими.

Політичні ідеї, які засвоює людина, з часом перетворюються, становлять певну систему переконань людини, спонукають її до дій з метою досягнення зумовленої цими ідеями мети. Така мета не обов'язково повинна узгоджуватися з цілями інших людей, нації, народу. Іноді вона буває навіть і діаметрально їм протилежною, що позбавляє націю, народ можливості об'єднатися з метою вирішення загальних проблем і завдань.

Політична діяльність зумовлена здебільшого політичною активністю.

Політична активність — важлива характеристика життєвої позиції особи, сутність якої полягає в діяльності соціальних груп та індивідів, спрямованій на певне вдосконалення або зміну соціально-економічного, політичного порядку в суспільстві, державі.

Основу (як спонукальний мотив) політичної активності становить *політичний інтерес*.

За рівнем, обсягом політичної активності людей (особистостей) поділяють на чотири групи:

1) *гіперактивні* — це люди, для яких політична діяльність є практично професійним заняттям, дає їм основні засоби для існування (депутати, лідери політичних партій та об'єднань, керівники державних, урядових установ, держслужбовці, провідні діячі засобів масової інформації тощо);

2) *активні індивіди* — до них належать достатньо активні члени партій, громадських організацій і об'єднань, активісти громадського руху, безпосередні організатори певних суспільно-політичних акцій (збори, маніфестації, страйки, пікети, виборчі кампанії);

3) *широкі маси населення* — це найбільша частина громадян, які займаються політикою (причетні до неї) зрідка, або час від часу. Наприклад, громадянин упродовж тривалого часу лише раз взяв участь у виборах (як виборець) чи у референдумі (опитування громадської думки);

4) *гіперпасивні* — це громадяни, які за жодних умов і обставин не беруть участі в політичних діях і акціях ні прямо, ні опосередковано. Найчастіше вони ігнорують навіть таке звичайне громадянське право і обов'язок, як участь у виборах. Таку позицію (ситуацію) *М. Вебер* схарактеризував як дефіцит "етики відповідальності".

Політична активність особистості, її рівень залежать від багатьох обставин і причин, серед яких домінують:

- *рівень суспільно-політичного, економічного життя громадян*. Зазвичай виводять залежність такого характеру: що вищий рівень життя громадян, то більшим є їхній інтерес і зацікавленість у суспільному, політичному житті. За таких обставин, звичайно, високий ступінь довіри до існуючої влади, її окремих гілок, загальнодержавних, загальнонаціональних, політичних, державних, громадських діячів;

- *рівень внутрішньодуховного розвитку людини* (загальна освіченість, культура, в тому числі політична культура особи, громадянська самосвідомість);

- *рівень творчого, інноваційного потенціалу особи* (зарядженість на дію, діяльність, вчинки);
- *рівень практичної підготовленості до суспільно-політичної, громадської діяльності*, наявність життєвого і практичного досвіду.

Існує і таке поняття, як «рівень політичної діяльності».

Рівень *політичної діяльності* безпосередньо пов'язаний (зумовлений) з рівнем всебічного цивілізаційного розвитку суспільства. Залежність тут однозначна - чим вищий такий розвиток суспільства, тим нижчими є рівень політичної діяльності та потреба в ній, і навпаки: високий рівень політичної діяльності характерний для суспільств з низьким рівнем цивілізаційного розвитку (нестабільний, перехідний стан суспільств, неструктуризовані суспільства, з недостатнім рівнем модернізації).

Залежно від характеру поведінки учасників політичного процесу поділяють на лідерів, активістів, послідовників, лідерів громадської думки тощо.

Лідери очолюють політичний рух завдяки підготовленості, авторитету, соціальному статусу тощо.

Активісти виступають посередниками між лідерами і тими, хто йде за ними, підтримує їх. Фактично вони впливають на рядових учасників політичних дій і процесів, дещо змінюють стратегію і тактику політичного дійства, а головне — активно допомагають лідерам у їхній діяльності.

Послідовники мають різний ступінь політичної, соціальної активності, вони загалом підтримують ідеї лідерів, але з певних причин не досить чітко усвідомлюють навіть власні інтереси у політичній боротьбі й тому менш активні, ніж активісти.

Лідери громадської думки не так організаторською, організаційною діяльністю, як інтелектуальною (особливо в засобах масової інформації) підсилюють емоційне, психологічне напруження навколо політичних проблем, до яких привернуто увагу багатьох людей.

Отже, проаналізувавши проблеми політичної участі та поведінки, можна дійти певних висновків.

Лідерство — феномен надто неоднозначний. Лідером можна стати далеко не завжди, навіть маючи відповідні якості, риси, талант тощо. Так, на думку відомого українського політолога *Д. Видріна*, «лідером можна стати, або певним чином випадково-інтуїтивно вгадавши інтереси широких верств, які своїм духовним укладом збігаються з їхніми потребами, або цілеспрямовано — визначивши, дослідивши ці інтереси». Зрозуміло, що останній шлях складніший, потребує великої роботи політика, зокрема й над самим собою.

Лідером можна стати і бути, сповідуючи, експлуатуючи далеко не позитив, не гуманні засади розвитку людської спільноти. Наведемо конкретний приклад.

Аналізуючи революційні події у Росії, *П. Струве* свого часу довів, здавалося б, парадоксальний факт: ватажок, політичний лідер доволі часто паразитує на ідеї руйнування, вдало враховуючи, що маса легше сприймає

її, ніж ідею творення. За його визначенням, вожаками революції в Росії виявилася велика кількість слабких, бездарних, безликих, морально нищих людей, які висунулися у вожді не завдяки власній видатній особистості, а саме тому, що через свою безликість вони без кінця догоджали натовпу й улещували його. На жаль, П. Струве був абсолютно правий. В усякому разі подальші голодомори, Гулагу, масові політичні репресії з боку тих, що «університетів не закінчували», підтвердили цей сумний висновок великого російського реформатора.

Прикро, але такі приклади знаходимо і в історії останніх десятиліть у власній країні.

Найпоширеніша типологія політичного лідерства:

- *за стилем лідерства (діяльності)* - авторитарне, демократичне;
- *за ступенем легітимності* - формальне, неформальне;
- *за класифікацією М. Вебера* - патріархальне, бюрократичне, харизматичне.

У політиці загалом можна мати традиційний, харизматичний формальний і неформальний авторитети.

Традиційний політичний авторитет виявляється тоді, коли він ґрунтується на постійному переданні не лише влади (від батька до сина, чоловіком — дружині тощо), а й традицій, норм, цінностей, пов'язаних з цією владою (династичні, родові традиції, правила).

Харизматичний політичний авторитет виникає й існує виключно завдяки винятковим особистісним людським якостям його носія, його вмінню доводити усім незаперечність, богообраність і доконечну соціальну потребу й вагу власної влади.

Формальний політичний авторитет — авторитет кодифікований, закріплений певними нормами, узаконений правовою системою суспільства. Він існує як обов'язок, штучна норма, хоча об'єктивно суспільством, громадянами не сприймається.

Неформальний політичний авторитет. Він притаманний традиційно і неформальному політичному лідеру. Це авторитет, що створюється незалежно від місця лідера (громадського, політичного діяча) в ієрархії керівництва. Більше того, такий авторитет зазвичай мало пов'язаний і з офіційним визнанням його носія з боку вищих, авторитетних інстанцій у певній організаційній структурі. Інша справа, що неформальний авторитет однаково важко і завойовувати, й утримувати. Нерідко образ політичного лідера завдяки спеціальній пропаганді виконує специфічну роль релігійного символу і продовжує активно впливати на свідомість громадян навіть тоді, коли лідера вже нема.

Яскравим прикладом означеного є Ленін. Після його смерті, як відомо, політбюро РКП(б) ухвалило спеціальне рішення про збереження тіла вождя задля того, щоб народні маси мали можливість і надалі бачити його, не втрачали віри у безсмертя ленінських ідей, аби й надалі спрацьовувала інтенсивна комуністична пропаганда під гаслами: «Ленін завжди з нами!», «Ленін жив, Ленін живий, Ленін житиме!», «В кожному з

нас є маленька частинка від великих діянь Леніна» та ін. Ще за життя Леніна його близький сподвижник по партії Г. Зінов'єв називав вождя «апостолом соціалістичної революції», а його книгу «Що робити?» характеризував не інакше, як Євангеліє революціонера. Г. Плеханов називав цю книжку «катехізисом для наших практиків» (більшовиків). Навіть Л. Троцький у 1923 р. писав: «Маркс — пророк із скрижалями, а Ленін — найвидатніший виконавець його заповітів». Схожий механізм впливу на психіку людей застосовувала пропаганда десятками років у Німеччині (Бісмарк, Гітлер), Китаї (Мао Цзедун), Болгарії (Димитров) та інших країнах.

Портрети Леніна, Сталіна, Гітлера, Мао Цзедуна, інших політичних діячів свого часу були обов'язковим атрибутом кожної домівки, організації, установи. Їх виставляли на найпочесніших місцях, біля святих ікон, образів, у червоних кутках. І це природно, адже будь-якому культу обов'язково приписується мотив, ореол святості, вічності, безсмертя. Для утвердження, збереження таких мотивів стосовно окремих історичних осіб активно залучалися і залучаються й офіційні релігії окремих країн.

Політичні лідери часто стають також політичними, національними символами. Про них створюють легенди, повчальні історії, вони стають героями фольклору, класичних творів літератури і мистецтва.

Основні риси політичного лідера:

- здатність виражати і відповідно обстоювати погляди певної групи;
- наявність власної політичної програми;
- висока ерудиція, освітня підготовка;
- політична воля;
- політична культура;
- здатність поєднувати теорію і практику, робити політичні прогнози; вміння організувати діяльність інших людей;
- популярність;
- висока моральність, такт;
- доступність, комунікабельність, ораторські здібності та ін.

Український дослідник *В. Токовенко* основними згрупованими якостями сучасного політика слушно вважає такі:

- *аналітичні* (спроможність і вміння бачити політичні проблеми, аналізувати їх, продукувати ідеї та шляхи їх втілення в життя);
- *вольові* (здатність приймати рішення і досягати їх реалізації);
- *комунікативні* (вміння контактувати, співпрацювати з іншими людьми).

Визначальною якістю політичного лідерства є авторитет.

Авторитет (від лат. *auctoritas* - влада) - знання або вплив, які можуть мати люди, речі, що не потребують постійного підтвердження цього значення, доведення його на практиці.

Залежно від галузі або сфери, про яку йдеться, можна говорити про авторитет науковий, релігійний, політичний тощо.

Політичні лідери посідають чільне місце серед політичної еліти.

Оскільки в політичних науках проблему політичної еліти розглянуто досить широко й детально, можна обмежитися кількома важливими зауваженнями та поясненнями принципового характеру.

1.2 Політична стратегія та тактика

Політичне керівництво соціальними спільнотами і масами, що передбачає збір і опис емпіричної інформації, на базі якої визначаються розташування та співвідношення соціально-політичних сил, а також складається прогноз розвитку, що передбачає ситуації і пропонує перегруповання сил, і становить *стратегію та тактику політичної діяльності в політичному процесі*.

Політична діяльність охоплює всі форми політики і має власну внутрішню структуру: політичне керівництво державою і суспільством; політичне функціонування; участь громадян у політичному житті суспільства; політичний маркетинг, тобто систему рекламованості тощо. Діяльність, спрямована на визначення системи, мети і завдань, формування політичної стратегії, політичної тактики на основі аналізу реальних політичних подій та явищ, прогнозування політичного розвитку і становить суть політичного керівництва.

Здійснюється політичне керівництво переважно через основні форми: державну і політичну партійну діяльність, представницькі органи і структури та ін. Політичне керівництво формує і політичну платформу. Політична платформа - сукупність теоретичних та ідейних положень, практична програма, вимоги, лозунги, що висуваються політичними партіями і державними структурами і якими керуються у своїй діяльності держава, політичні партії, політичні рухи, громадські об'єднання. Визначаються і політична стратегія, і політична тактика, і політичний курс.

Політична стратегія - визначення довготривалої мети, широкої програми дій, повсякденних завдань, загальної довготривалої лінії політичної поведінки, основних напрямків діяльності, науково обґрунтованого розвитку реальних політичних подій і явищ тощо. Стратегія визначає і забезпечує основний напрямок політичної діяльності суб'єктів влади та політики. Її об'єктом є вироблення головної мети, програм на певному етапі політичної діяльності суб'єктів політики, шляхів та засобів їхнього досягнення. В умовах демократизації громадського життя визначаються основна ланка, головний напрямок у політичному процесі, черговість політичних проблем, що вирішуються.

Тактика - це частина стратегії, політична лінія суб'єктів політики на порівняно нетривалій період, це сукупність шляхів, форм, прийомів, методів та засобів реалізації політичних ідей і програм, досягнення головної мети й завдань стратегії. Політична тактика впливає з політичної стратегії і підпорядковується їй. Політична стратегія і політична тактика - складові політичного керівництва, тісно взаємозв'язані між собою. Свобода вибору народом соціально-політичного ладу, деідеологізація

міжнародних відносин, пріоритет загальнолюдських цінностей над класовими, відмова від війни як засобу і методу вирішення політичних проблем, людський вимір політики та ін., - все це є характерним для сучасної політичної стратегії та політичної тактики.

Конструктивна політична стратегія передбачає і прогресивний політичний розвиток, конструктивний вибір засобів і методів її здійснення (мистецтво компромісів, договірні стосунки, попередження екстремальних ситуацій, зростання ролі права, здійснення превентивної (упереджувальної) дипломатичної діяльності, уникнення військових дій, урахування та звернення до громадської думки тощо).

Важливою ланкою у виробленні стратегії й тактики у політиці стає процес прийняття рішень, постановка мети й завдань. Їх підготовка пов'язана із з'ясуванням позицій та поглядів основних політичних сил країни, що пропонуються у вигляді альтернатив. Їх рівень - свідчення про потенціал політичних суб'єктів із правової точки зору покладає на них відповідальність за підготовку та реалізацію політичного рішення. Відомо, що ефективність так званої мітингової демократії не висока. Створюючи політичний настрій, мітингова демократія не вносить його у межі народних інтересів, що реалізуються, не створює необхідного політичного механізму для реалізації політичного настрою. Важливо у політичній діяльності чітко визначити ефективність та реалістичність рішень, уникаючи так званих закличних, що не є конкретно організованими, хоча існують гасла, розраховані на формування необхідних політичних орієнтирів у громадській свідомості.

Для організації політичної діяльності з реалізації певної мети та рішень особливе значення має вибір засобів. Відомий вираз: *політика є мистецтво допустимого, мистецтво компромісів, має умовне ставлення до засобів реалізації стратегічних та тактичних рішень, тому що в політичному рішенні вибір засобів відіграє вирішальну роль, від цього залежить успіх.* Тому-то мистецтво допустимого - це набір засобів, що відповідають стабільності обстановки, але це не екстремальний варіант, коли допустиме рішення оперативно змінюється, хоча й повинне йти у фарватері загальнолюдських уявлень. При такому підході й політичний компроміс також має конкретний зміст, виступаючи у значенні можливого, але не завжди допустимого засобу.

Потрібно вміти політично маневрувати, визначити час, поле наступу і відступу, змінюючи тактику при переході від атак до оборони тощо. Політичний маневр розрахований на пізнання можливості утримати позиції, набувається в процесі реалізації тієї чи іншої політичної акції, необхідного потенціалу для реалізації та досягнення мети. В раціональній організованій політичній діяльності маневр - постійне врахування ситуацій, що виникають, та вміння перерозподіляти політичні сили, тобто маневрувати, що характерне для дипломатичної діяльності, для тих політичних сил, що намагаються не шляхом військових засобів, а шляхом урахування загальної обстановки, розстановки політичних сил,

перегрупувати їх і досягти політичним шляхом усунення антинародних режимів тощо. У політичній діяльності необхідно вміти наступати й відступати.

Політична стратегія наступу, як правило, передбачає прийняття політичними інститутами певних рішень про наступ. Чимале політичне навантаження виконує і політичний відступ. Вчасно відступити важливо для того, щоб, зберігши сили, набратися нової енергії, потім піти у наступ і досягти успіху тощо. У політичній стратегії й тактиці особливе місце займають ізоляція та нейтралізація опозиційних сил. Ізоляція передбачає тимчасове припинення політичної діяльності опозиції. Нейтралізація передбачає також перевірку можливої зміни інших політичних ресурсів, досягнення результативності політичної діяльності. Отут-то має значення політичний контроль. Поняття "ситуація контролюється", поширене у політичній практиці, означає локалізацію сил, що має право контролю політичної поведінки об'єкта, стабільність стану, що знаходиться в центрі уваги. Запорукою ефективності політичної діяльності є організація каналів зворотного зв'язку з об'єктом політичної діяльності та ін. Змістом і метою стратегії і тактики є вплив на прийняття та здійснення політичних рішень у сфері політичного процесу.

1.3. Прийняття та реалізація нормативних актів

На етапі формулювання політичної волі суспільства у вигляді керівницьких рішень, нормативних актів влади, які приймаються центральними політичними течіями сукупністю конкретних прийомів, методів, процедур, усвідомлених і спонтанних стратегій, що ведуть до прийняття конкретних рішень, включають технологію прийняття рішень, організаційний контекст, можливі результати реалізації рішень (Девід Істон).

На стадії розробки нормативних актів з реального соціального контексту вимог структур, соціальних спільностей, соціальних верств, груп та громадян виділяються конкретні проблеми політичного характеру: збирається інформація, розглядаються можливі альтернативні дії, відбирається і корегується план дій тощо. Враховуються й конституційно закріплені порядки, і процедури прийняття рішень, відомості про конкретних осіб, і соціальні сфери, групи інтересів, що виступають від імені держави, інформація, якою володіють громадяни, і конкретна ситуація, в якій виробляється спільна воля суспільства та ін. У багатьох країнах кожна з гілок влади у центрі і на місцях має свої експертні ради, консультантів тощо. Підготовка нормативних актів, політичних рішень, що відповідають реальним потребам суспільства, обумовлюються рядом факторів. Це - рівень централізації влади, співвідношення прав та прерогатив центральних та місцевих органів державної системи, взаємодії політичних і державних структур, ступінь розподілу влади тощо. Якісні

відмінності політичних процесів залежать від їх бази: чи то консенсус, чи то угода політичних сил, можливі взаємні відносини між тими елітами, які управляють, та опозиційними елітами.

Існує, на думку американського політолога Чарльза Ліндблума, два основних методи прийняття нормативних, управлінських актів та політичних рішень: раціонально-універсальний та метод послідовних обмежень (метод гілок).

Раціонально-універсальний метод допускає відокремлення проблем та вибір ефективних способів та шляхів їх розв'язання. Щоправда, практично політики виходять не стільки з оптимального, скільки з можливого способу дій. Адже, на думку західних соціологів, спроможність людини оперувати інформацією значно менша, аніж вимагається, і зовсім можливо, що кожний учасник управлінського процесу раціональний у своїй діяльності, проте, при зустрічі безлічі учасників процесу, раціональність їх колективної діяльності щодо прийняття рішень стає примарною.

Практично уряд не діє за схемою «проблема та її вирішення», а якщо врахувати обставину, що проблеми зненацька виникають і зникають, то еліти, які управляють, нерідко вимушені діяти ще до того, як визначать свою мету і переваги. Ось чому в таких умовах застосовуємо **метод послідовних обмежень**, який допускає внесення до звичайної управлінської діяльності додаткових зусиль для реалізації часткової мети, і, завдяки цьому, досягати збільшення загального успіху. В таких умовах уряд, прагнучи утримати стабільність режиму управління, уникає великих складнощів та помилок, а це не веде до можливості досягти серйозних проривів у політичному реформуванні суспільства.

Ряд учених, і, зокрема, американський соціолог Амітай Ентіціоні, враховуючи позитивні та негативні сторони раціонально-універсального методу та методу послідовних обмежень, наполягають на ефективності так званого **змішано-скануючого методу**, що забезпечує масштабний процес прийнятих рішень, еднаючи переваги обох методів прийняття рішень. Змішано-скануючий метод допускає широкий раціональний погляд на політичні проблеми суспільства і виділення їх найбільш спільних, типових якостей, що дозволяють побачити глибинні загальносоціальні основи наявних суперечностей та конфліктів.

Послідовне застосування загальнотеоретичних, раціональних знань для врегулювання конкретних питань сприяє досягненню ефективного політичного управління. Звичайно ж, у конкретних державах зміст політичного процесу залежить не від обраної форми, методу прийняття політичних рішень, а від їх реального використання в управлінні суспільством. Зміст політичного процесу, на пряму залежить від гнучкості та еластичності стратегії, вироблених рішень еліта-ми, що управляють, від спроможності раціоналізації політичних конфліктів у суспільстві тощо.

Важлива у політичному процесі і ланка, стадія реалізації нормативних актів, управлінських рішень. Тут на змісті політичного

процесу відбивається уміння владних структур досягти відповідної реалізації прийнятих рішень та сформульованої конкретної мети, підпорядкувати їм масову поведінку громадян, населення. Нейтралізацією впливу усіх інших контртенденцій у сфері влади, управлінських структур забезпечується вертикальна інтеграція політичного життя суспільства. В житті нерідко здійсненню поставленої мети намагаються перешкодити не лише опозиційні структури, але й інститути державної влади.

Так, в Україні міністерства або місцеві органи управління дають свою інтерпретацію урядовим рішенням та директивам, що часто веде до дезінтеграції влади, а, отже, й наростання суперечливості політичного процесу. Застосування управлінською елітою заходів, що обмежують протидію конкурентів і блокування прийнятих ними рішень в усіх ланках політичної системи, є однією з універсальних вимог реалізації владних рішень.

У реалізації управлінських рішень виділяються декілька основних поглядів: популізм, елітизм, консерватизм, демократизм і радикалізм. Кожний різновид здійснення політичного курсу відрізняється певними методами владного регулювання, тим чи іншим характером взаємовідносин влади з населенням, відповідним типом інформаційного режиму, здійсненням влади й управління.

Одним із різновидів політичного управління виступає *популізм*. Популізм використовується як основний засіб досягнення владної мети, апелювання до громадської думки, опору на настрої мас. Популізм неминуче зорієнтований на спрощення політичної ситуації, а в ряді випадків і вульгаризацію передбачуваної громадської мети. Ось чому, на думку управлінських еліт, подолання суперечностей, недоліків і забезпечить швидке просування до успіху, вироблення таких лозунгів, закликів до населення, що відбивали б їх інтереси та потреби. У таких ситуаціях нерідко використовуються лестощі (демократи - на чолі громадського прогресу), залякування зовнішньою чи внутрішньою загрозою, необгрунтовані обіцянки тощо.

Популізм може виступати і складовою частиною політичного курсу демократично обраного керівництва суспільства, і засобом забезпечення підтримки масами законної мети. Але популізм часто використовується для маніпуляції громадською думкою, маскуванні справжніх намірів управлінських еліт, формою змагання з опозиційними силами тощо, сприяє виробленню та використанню консенсусу. Зрозуміло, популізм - різновид політичної діяльності держави або інших політичних структур та інститутів, що допускає як основний засіб виправдання (досягнення) владної мети пряму апеляцію до громадської думки, опору на масовий настрої. Політичні вимоги популістського характеру загальнодоступні для розуміння широкими соціальними колами і розраховані на таку соціальну привабливість мети, яка здатна забезпечити їх масову підтримку. В Україні часто до популізму при формулюванні мети вдаються представники Руху, націонал-патріотичних партій та організацій.

На відвернення якої-небудь значної участі громадян не лише у розробці, але й у корегуванні політичного курсу, зорієнтований *елітизм*. Політична еліта - сукупність груп, що виділяються в суспільстві впливом, привілейованим становищем та престижем, які безпосередньо й систематично беруть участь у реалізації рішень, пов'язаних із використанням державної влади або впливом на неї. В умовах елітарного режиму заохочується діяльність різноманітних посередницьких форм взаємодії з виборцями, зосереджується увага на розвитку в політичному процесі представницьких органів та структур. Тут же широко розповсюджена діяльність тіньових апаратних механізмів влади. Суспільству, як правило, надається усічена політична інформація, не сприятлива всебічній оцінці діяльності влади. Активність владних структур та інститутів викликає лише політичну активність мас. Політика, що запроваджується у таких умовах, скерована на усунення участі основних мас населення у прийнятті рішень та витисненні їх за межі політичного процесу.

Стійке прагнення влади - за будь-яких суспільних перетворень, насамперед, зберегти ті або інші владні інститути, структури тощо. Це можливо здійснити в умовах консерватизму.

Консерватизм - одна з форм здійснення політики правлячим режимом. Принципи конструювання політики майбутнього, засоби діалогу з опозицією, конкретний характер взаємовідносин еліт з населенням визначаються консерватизмом. Однак у будь-яких випадках пріоритет віддається використанню традиційних форм та засобів політичної поведінки населення, функціонуванню державних інститутів та ін. Консервативна політика притаманна стабільним політичним режимам, які не піддаються різким ваганням політичної кон'юнктури. Культивування внутрішньої прихильності населення до шанованих у суспільстві цінностей, які охороняються, - позитивне в консерватизмі.

Радикалізм - одна з форм політичного правління, допускає активізацію участі населення в політичному процесі. В умовах радикалізму не є самометою влади досягти якісної перебудови політичної системи та суспільства. Але революціонізація політичної системи і суспільства часто призводить до нестабільності суспільства. В революційних режимах, помічає французький політолог Генрі Ерме, насилля не стільки супроводжує, скільки неминуче йде за народним повстанням чи іншими формами радикальних перетворень, і тому «влада, що називається народною, дуже часто виявляється смертоносною».

На відміну від радикалізму, що нехтує заради глобальної майбутньої мети загальними інтересами та правами людей, **демократизм**, насамперед, орієнтується на реальні потреби й запити громадян, втілення їх невідчужуваних прав та свобод. Добиваючись довір'я та бажання людей лояльно співробітничати з владою, демократична політика сприяє встановленню в суспільстві атмосфери взаємовідповідальних відносин між рядовими громадянами та елітою. З арсеналу політичного правління

виключаються засоби жорсткого соціального примушення, зате дотримується процедура виборчих циклів, принципи розподілу й урівноваженості влади, орієнтація на цивілізовані відносини з опозицією, боротьба з політичною пасивністю населення тощо, що забезпечує політичний процес, механізми самодисципліни і самопримусу громадян, і замінює насилля.

Створення умов для нормального функціонування громадських інститутів та владних структур, незалежно від існуючого режиму, є найважливішою функцією політичного керівництва і державного управління. Стабільність стосується всіх сфер політичного та громадського життя.

По суті, стабільність - інтеграція людей задля досягнення певної мети, рішення тих чи інших проблем на базі розподілу праці та обов'язків. На відміну від традицій, що проголошували вивчення в Україні класової боротьби та суперечностей як джерела соціальних змін, політологи, соціологи Заходу приділяли й приділяють увагу з'ясуванню природи конфліктів. У країнах Заходу, а згодом і в країнах Сходу, політологія передбачає пошуки шляхів згуртування суспільства, окремих соціальних спільностей, груп на основі загальних цінностей та інтересів.

Ставиться на меті вивчення еволюційних змін у громадських пріоритетах та поведінці, а не ідеологічне розхитування й вибух громадських емоцій. існує і ряд концепцій стабільності (концепція соціальної інтеграції - Еміль Дюркгейм, Макс Вебер, Вільфредо Парето і ін., соціальна теорія організації суспільства - Роберт Міхельс, Федеріко Тейлор, Огюст Конт, сучасні функціоналісти та ін.). Політична стабільність, на думку політологів Заходу, - одна з форм соціальної стабільності, стан співвідношення соціальних спільностей, груп та політичних сил, неспроможних істотно змінити політичну систему у своїх інтересах, тобто забезпечується їх статус-кво, передбачається стан відносної рівноваги, збалансованості соціальних спільностей, груп та політичних інститутів - суб'єктів владних відносин.

Суспільна система та її політичний режим визначають і характер політичної стабільності. В умовах демократичного ладу усі механізми влади спрямовані на досягнення певної рівноваги соціально-політичних інтересів, виходячи з потреб панівних сил. Формується і механізм самоврегулювання, у тому числі політичних відносин. Тут провідною є роль держави, покликаної регулювати всю систему суспільного життя для збереження існуючого ладу.

По суті, діє механізм адаптації політичної системи до змін умов функціонування суспільства. існує і діє сукупність певних інститутів, процесів та відносин, за допомогою яких і забезпечуються найбільш оптимальні умови нормального функціонування політичної системи, що пристосовується до середовища, яке змінюється, формується здатність справлятися з анархією, ефективно використовувати для зміцнення існуючого ладу досягнення науково-технічного прогресу. Добре

налагоджене політичне інформування населення, постійна трансформація політичної системи, збалансованість усіх соціальних політичних сил тощо, - все це забезпечує політичну і суспільну стабільність.

Велике значення має для стабільності і політичної, і державної наявність сильного середнього класу. В умовах демократизації суспільного життя в Україні тільки почалося формування середнього класу. Підтримуючи конституційні демократичні партії, маргіналізуючи праві та ліві екстремістські групи, середні верстви в якійсь мірі знімають соціальне напруження, зміцнюють становище в країні, попереджають політичні конфлікти. Важливу роль відіграє забезпечення політичної спадкоємності. Йдеться про спосіб заміни або передачі політичної влади. Демократичне суспільство - відкрита система, здатна відносно безболісно пристосовуватися до змін внутрішнього та зовнішнього середовища. Така стабільність динамічна. Авторитарним і тоталітарним режимам притаманна така стабільність, зорієнтована на формування соціально-однорідного суспільства, де саморегулювання забезпечується репресіями, насиллям, спрямованими на усунення будь-якої існуючої чи потенційної опозиції.

2 УХВАЛЕННЯ ПОЛІТИЧНИХ РІШЕНЬ

2.1 Поняття про процес прийняття політичних рішень

2.2 Види і типи політичних рішень

2.3 Методи ухвалення політичних рішень

2.1 Поняття про процес прийняття політичних рішень

Будь-яка політична система потребує не тільки вивчення та аналізу політичних структур, політичних відносин, політичної свідомості і політичної діяльності. Самі по собі дослідження цих секторів політичної сфери суспільства, які перетинаються і поєднуються завдяки функціонуванню інформаційно-комунікаційної сфери суспільства, звичайно, цікавлять нас з теоретичної точки зору. Але з точки зору політичної практики ці дослідження, насамперед, потрібні для ухвалення, реалізації і контролю за виконанням політичних рішень. Політична система має політичні структури, які уповноважені правовим, легітимним шляхом (демократичне суспільство) чи санкціоновані силовими методами (тоталітарне або авторитарне суспільство) ухвалювати політичні рішення. Але варто відзначити, що в обох випадках в суспільстві функціонують ще й неформальні організації або групи людей, які визначають стратегічні і тактичні напрямки розвитку даного суспільства.

В останньому разі їх виокремити доволі важко, оскільки ці суб'єкти політики перебувають у тіні. Особи, які належать до формальних і неформальних політичних структур, є елітою політичної системи. А еліта, у свою чергу, є суб'єктом влади та впливу. Окрім цього, варто зауважити, що сучасна політологія виокремлює в складі політичної еліти ще й правлячу політичну еліту. І, власне, процедури ухвалення і реалізації державних політичних рішень є прерогативою саме правлячого сегменту політичної еліти.

Політична практика має чимало прикладів, коли формальні політичні структури, які, на перший погляд, повинні нести відповідальність за процес ухвалення державних рішень, реально є маріонетками зовсім інших, неформальних центрів влади. Найхарактерніший приклад - органи державної (Верховна Рада СРСР, Верховні Ради союзних республік) та місцевої влади (обласні, міські, районні, селищні та сільські ради народних депутатів) в колишньому СРСР, які де-юре вважалися повновладними, а де-факто лише дублювали рішення відповідних партійних комітетів правлячої комуністичної партії Радянського Союзу. Це, до речі, і в ті часи породжувало певні конфлікти між згаданими вище структурами. Серед представників тогочасної політичної еліти був досить популярним такий жарт: якщо в області все добре, це заслуга обкому партії, а якщо є проблеми – погано працює облвиконком.

Отже, на поверхні висновок - відповідь на запитання щодо того, хто конкретно приймає ухвали, не може робитися лише на основі розгляду правових, в даному випадку - конституційних норм. Велику вагу тут мають соціальні і психічні норми-регулятори політичної сфери суспільства. Особливо слід зважати на це, аналізуючи авторитарні й тоталітарні політичні системи, де більшість регуляторних норм суспільно-політичного життя не є правовими.

Як приклад можна навести реальну політичний вплив «архітектора китайських реформ» Ден Сяопіна, який, не обіймаючи офіційних посад у державі або правлячій у Китаї компартії, тривалий час у 80–90-х роках ХХ століття визначав стратегічний курс розвитку своєї країни. Є й інша, конфесійна версія реалізації такої моделі ухвалення та здійснення політичних рішень. В Ірані, де домінує політична еліта, що сповідує ісламські політичні цінності, формальні структури влади: президент, парламент та уряд фактично виконують рішення вищого духовенства цієї країни. Таким чином, на перший погляд, такі різні суспільства як радянське, китайське та іранське, можна об'єднати в групу суспільств, де реальна влада належить не «класичним» політичним структурам, виписаним в конституції, а сегментам політичної еліти, яких об'єднує ідеологічний, релігійний або особистісний (харизматичний) чинник.

Чи можуть бути інші об'єднувачі чинники? Безперечно! Реальний політичний досвід свідчить, що правлячі групи можуть бути побудовані ще й на принципах етнічних, племінних, родинних, земляцьких, бізнесових та інших зв'язків. І ще одне. Наведені вище суспільства за типом політичної культури належать до східної (азійської) версії. Цьому типові політичної культури характерні, насамперед, харизматичні моделі політичного лідерства з відповідним, як правило одноосібним, типом ухвалення політичних рішень.

Проте й формальне політичне лідерство, характерне західному типові політичної культури, не існує у чистому вигляді. І в розвинених з демократичної точки зору західних суспільствах існують неформальні групи найбагатших фінансистів, бізнесменів, політиків та інших представників політичної еліти, які не входять до легітимних структур влади, проте опосередковано (додамо – дуже ефективно) впливають на ухвалення і реалізацію політичних рішень.

Тут варто було б згадати такі неформальні центри ухвалення глобальних політичних рішень як Римський клуб, Трьохстороння комісія та ін. Зрештою, й неформальні зібрання легітимних лідерів найбагатших країн світу – «великої сімки», які не оформлені належним чином з точки зору міжнародного права, теж можуть бути зараховані до цієї ж групи неформальних політичних структур. Різниця – лише в статусі суб'єктів міжнародної політики. Що ж стосується моделі ухвалення та реалізації політичних рішень, то вона схожа: рішення ухвалюють неформальні структури, а реалізують їх за вказівкою перших легітимні владні структури

Західна політологія вже у другій половині ХХ ст. активно розпочала розробку проблем ухвалення політичних рішень. З'явився навіть термін — теорія ухвалення політичних рішень, в розвиток якої найбільший внесок зробили Г. Саймон і Р. Дал. Г. Саймон вважав, що теорія ухвалення політичних рішень визначає не тільки політичну поведінку, а й визначає організаційну структуру суспільства, а Р. Дал визначив фактори, від яких залежать політичні рішення.

У будь-якому разі політологи єдині в тому, що процес прийняття політичних рішень визначається послідовність таких операцій:

- постановка актуальної політичної проблеми;
- збір інформації про суб'єкти політики, політичні процеси, явища та події;
- виокремлення можливих альтернатив вирішення даної політичної проблеми;
- добір конкретної альтернативи розв'язання проблеми.

Процесу прийняття політичних рішень передують аналіз проблемної ситуації. Кожна політична система, відповідно до домінуючої в ній політичної культури, традицій та базових цінностей, виробляє певні процедури їх прийняття. Скажімо, в авторитарних або тоталітарних суспільствах джерело влади - харизма лідера й засоби забезпечення підкорення підлеглих часто-густо ототожнюються безпосередньо з процедурами прийняття рішень. Хоча реалізація таких принципів та підходів до здійснення управлінських впливів абсолютно не означає, що в цих суспільствах не використовується раціональна техніка прийняття політичних рішень.

Навпаки, у чітко побудованій ієрархічній системі набагато легше формалізувати процес прийняття ухвал, принаймні на етапах постановки проблем і формулювання альтернатив. Наприклад, методологія складання і здійснення п'ятирічних планів у колишніх соціалістичних країнах була досить успішною спробою удосконалення та формалізації процесів управління суспільним розвитком. Інша річ, що цей підхід доводився до абсурду, коли суто місцеві, локальні проблеми можна було розв'язувати лише за санкцією центральної влади.

Найяскравіший приклад: будівництво в Києві Палацу культури «Україна» треба було «пробивати» у московських лабіринтах влади, а тодішній лідер республіки за самовільне будівництво був навіть покараний по партійній лінії за те, що не узгодив свого рішення з Політбюро ЦК КПРС.

Але варто згадати й досить успішне державне регулювання процесів суспільного розвитку, яке було використано в США під час «великої депресії» у 30-х роках ХХ століття, коли розбурхана стихія ринку майже вщент зруйнувала фінансово-економічну систему майбутньої глобальної імперії. У той час директивне регулювання з боку держави фактично

втягнуло капіталістичну економіку та політичні структури однієї з найбільших держав світу із зтяжної системної кризи.

2.2 Види і типи політичних рішень

Загалом з точки зору масштабів охоплення, часових термінів та правових форм реалізації виокремлюють *типи політичних рішень*:

- фундаментальні (стратегічні);
- законодавчі;
- адміністративні.

Фундаментальні рішення ухвалюються конституційним (правовим) або насильницьким (революційним) шляхом. Вони стосуються формально-правового статусу і функціональних повноважень основних суб'єктів політики: політичних структур та правлячої еліти (президента, монарха, парламенту, уряду, судових і прокурорських органів та ін.), стратегічних напрямків розвитку суспільства та моделей ухвалення політичних рішень. **Законодавчі рішення** ухвалюються вже в межах конституційного поля або так званої революційної законності, декларованої як конституційної.

Ці рішення торкаються статусу й прав більшості членів суспільства (інколи і всіх громадян), прийомів і процедур ухвалення рішень у співавторстві. До такого типу рішень належать закони, укази президента, постанови парламенту та уряду.

Адміністративні рішення стосуються відносно невеликої кількості людей і можуть видаватись у вигляді розпоряджень, інструкцій, наказів тощо. До осіб, які ухвалюють рішення, належать індивідууми, котрі несуть державну або юридичну відповідальність за певні політичні рішення.

Отже, це люди, які становлять собою правлячу еліту суспільства: парламентарії, урядовці, адміністративні керівники всіх рівнів державності та всіх гілок влади. Але варто також зауважити, що адміністративні рішення приймають не лише державні службовці відповідного рівня. Якщо мова йде про такі політичні структури, як політичні партії чи суспільно-політичні громадські організації, то в середині цих суб'єктів політики також можуть ухвалюватися адміністративні рішення, обов'язкові до виконання, наприклад, штатними працівниками апарату цих організацій. Правила ухвалення політичних рішень полягають у дотриманні формальних і неформальних критеріїв, що встановлюють процедури перетворення альтернативного проекту в ухвалене рішення, обов'язкове для виконання.

Виокремлюють такі *види голосування й ухвалення політичних рішень*:

- конституційною більшістю (двома третинами голосів);
- простою більшістю (50 %+1);
- рейтинговим голосуванням (ухвалюється проект, який отримав найбільше голосів, але не набрав 50 %);

- консенсусне рішення (ухвалюється лише за умови згоди всіх осіб, які мають право голосу).

Під час аналізу ухвалених раніше політичних рішень дуже важливо знати політичну ситуацію, в якій вони ухвалювалися, сприйняття суспільною свідомістю та окремими суб'єктами політики (колективними та індивідуальними) цих рішень, їх результативність. Це дасть змогу об'єктивно оцінити всі аспекти проблем, що аналізуються.

Наприклад, різні політичні сили Переяславську угоду 1654 р., що її підписав гетьман України Б. Хмельницький з московським царем, тлумачать абсолютно по-різному, не завжди враховуючи виснаження народу України тривалою війною з Річчю Посполитою та геополітичні обставини тогочасної загальноєвропейської військово-політичної ситуації. Одні підтримують її, вважаючи, що у такий спосіб було забезпечено православ'я та збережено український народ як такий. Інші вважають підписання угоди з московським царем зрадою інтересів українського народу, оскільки за тим було знищено зародки української державності і проводилась політика тотальної русифікації і фактичного знищення українства як такого.

Але слід пам'ятати, що кожне рішення ухвалюється в певних політичних умовах. Скажімо, не всі знають, що той самий Б. Хмельницький розглядав цей договір як ситуативний і проводив політичні консультації і переговори з Туреччиною, Кримським ханством і та ін. Пізніше він збирався розірвати договір з Московією за порушення нею багатьох статей угоди і лише несподівана і загадкова смерть українського гетьмана перешкодила цьому. Чи не тому й досі не можуть знайти у московських архівах автентичний текст цієї угоди? Можливо тому, що це зруйнує офіційний політичний міф «старшого брата» про так зване «возз'єднання братніх слов'янських народів»? (Ця теза виглядає доволі сумнівною, оскільки поляки теж належать до слов'янського етносу). Чи, може, нам не хочуть показати, що на тексті цієї угоди московський цар поставив хрестик, бо був неписьменним, у той час як український гетьман знав кілька європейських мов?

2.3 Методи ухвалення політичних рішень

З точки зору технології розгляду винесених на розгляд альтернатив і послідовності ухвалення політичних рішень виокремлюють такі *методи ухвалення політичних рішень*:

- раціональний
- послідовних порівнянь (або «метод гілок»);
- змішано-скануючий;
- теорії груп.

Раціональний метод спрямований на ухвалення раціонального рішення, що базується на розумінні домінуючих у суспільстві політичних цінностей та цілей і на чітких процедурах. Згідно з цією теорією виконавець або законодавець повинен чітко дотримуватися розроблених процедур на кожному етапі ухвалення рішень, що забезпечить найкраще використання наявних політичних, фінансово-економічних, матеріальних, людських, інформаційних та інших ресурсів у досягненні поставленої мети.

Цей метод (в ідеалі) передбачає, що особи або організації, які уповноважені на прийняття рішень, мають об'єктивну і неупереджену інформацію. Вважається також, що вони є об'єктивними й незацікавленими у прийнятті того чи іншого варіанта рішення. Крім того, мається на увазі наявність достатнього резерву часу для прийняття необхідних політичних рішень. Однак життя набагато складніше, а політичні проблеми дуже часто важко адекватно формалізувати, не кажучи вже про «об'єктивність» і «неупередженість» тих, хто ухвалює політичні рішення.

Метод послідовних порівнянь був запроваджений як спроба подолання недоліків раціонального методу ухвалення політичних рішень. Його особливості полягають в послідовному здійсненні маленьких кроків для досягнення задекларованих політичних цілей. На всіх цих проміжних етапах ухвалення політичних рішень метод послідовних порівнянь передбачає зіставлення згаданих вище маленьких кроків, порівняння їх з реальними суспільними потребами, настановами найвпливовіших політичних сил, суспільних груп і особистостей з метою оптимального врахування інтересів провідних суб'єктів політики. Цей метод використовують з огляду на те, що політика є перманентним процесом, ніколи не робиться «раз і назавжди», а безперервно перероблюється і вдосконалюється після ланцюжка коротких порівнянь і «маленьких» рішень.

Кожний серйозний політик розуміє, що будь-яка стратегія сприяє реалізації лише частини поставлених цілей, що в цьому процесі можуть поставати й постійно постають певні непередбачувані проблеми і перешкоди. Як наслідок виникають нагальні потреби корегування політичного курсу, врахування нових умов ухвалення політичних рішень. Недоліками методу послідовних порівнянь є певна фрагментарність і, як це не парадоксально звучить, непослідовність, коли окремі «маленькі» рішення можуть не «вписуватись» у загальну стратегію, коли ухвалюються зручні для певного моменту рішення, не завжди оптимальні з огляду на ефективність функціонування політичної системи загалом.

Змішано-скануючий метод покликаний поєднати фундаментальний процес ухвалення політичних рішень з подальшим доведенням їх якості до сформульованих вимог та відповідного удосконалення. Такий метод уможливорює раціональний аналіз найвагоміших елементів проблеми і не

таке прискіпливе дослідження другорядних аспектів. Він сприяє адаптації політичної системи до швидкоплинної ситуації в поєднанні з необхідною гнучкістю процесу ухвалення політичних рішень відповідно до конкретних умов політичного життя суспільства.

Метод теорії груп (А. Бентлі, С. Фрейд, А. Джордж) ґрунтується на розгляді в якості об'єкта політичного аналізу не окремого індивіда, а сукупностей індивідів в контексті взаємного впливу їх один на одного. Поняття «група» використовується тут як певна кількість громадян, котрі беруть участь у масовій діяльності, яка, втім, зовсім не заважає їм займатися іншими видами групової діяльності. Кожна група має свої інтереси, які вона прагне реалізувати. Методологія теорії груп полягає в аналізі політики через призму зіткнення інтересів груп тиску в процесі прийняття політичних рішень. Проте це лише одна з форм групової діяльності. Крім неї досліджують проблеми політичного лідерства, неорганізованої суспільної думки, формальних та неформальних політичних інститутів, політичних партій і рухів, законодавства і т. ін. Прихильники теорії груп оперують термінами «потенційні групи», «приховані (неорганізовані) інтереси», «мажоритарні групи (електорат)», «офіційні групи (особи, які виконують формальні функції)» та ін.

Вплив груп на політичну діяльність і процеси в глобальному суспільстві може вивчатися в розрізі:

- глобального, цивілізаційно-територіального, державно-національного, регіонального та локального характеру груп;
- універсальності та специфічності кожної з них;
- характеру структури й членства (формальне або фіксоване чи неформальне);
- існуючих лідерів і підконтрольних їм ресурсів;
- використання методів мобілізації громадської думки;
- ступеня й характеру взаємодії з політичними партіями та іншими суспільними організаціями;
- рівня та ступеня автономії й характеру внутрішньої організації.

Загалом, використовуючи численні емпіричні дослідження, прихильники теорії груп істотно вплинули на розвиток політичних досліджень, особливо в межах політичного біхевіоризму. Наостанку зауважимо, що використання методів ухвалення політичних рішень загалом сприяє цілісному й динамічному аналізу політичних процесів, явищ і подій на основі використання системного або історичного варіанту методу), дає змогу об'єднати інші методи, спираючись на аналіз раніше ухвалених політичних рішень.

Зазначена група методів використовує такі базові поняття:

- центр прийняття рішень (президент, уряд, парламент та ін.), що розглядається як суб'єкт політичної діяльності;
- процес (технологія) прийняття політичних рішень;
- політичне рішення або вибір способу політичної дії

- реалізація обраної послідовності практичних дій з використанням відповідних засобів досягнення політичних цілей.

Від методів ухвалення політичних рішень багато в чому залежить ефективність управління політичною сферою суспільства, а відтак і стабільність суспільної системи як цілого. Моделі ухвалення політичних рішень - з точки зору використання тих чи інших інформаційно-комунікаційних каналів надходження первинної інформації, технологій селекції та аналізу даної інформації, а також розгляду виокремлених альтернатив проектів політичних рішень безпосередньо у центрі прийняття політичних рішень розрізняють такі *моделі ухвалення рішень*:

- формально-ієрархічна;
- змагальна;
- колегіальна.

Формально-ієрархічна модель прийняття політичних рішень передбачає наявність жорсткої вертикалі надходження та обробки первинної інформації, висунення та аналізу запропонованих альтернатив. Після послідовного проходження усіх ієрархічних рівнів влади на останньому етапі розгляду пропозицій щодо вирішення тієї чи іншої проблеми керівник апарату центру прийняття політичних рішень, наприклад президента, пропонує один або кілька проектів рішень.

Якщо жоден з проектів рішень не задовольняє особу, уповноважену на прийняття політичних рішень (того ж таки президента), процедура може бути повторена, хоча, можливо, і не з першого етапу, тобто не з моменту збору первинної інформації. Проте інколи може виникнути й потреба отримання додаткової інформації, необхідної для висунення і обговорення нових альтернатив. У такому випадку ітеративний цикл проходження інформації по владній ієрархії реалізується в повному обсязі.

Змагальна модель прийняття політичних рішень відрізняється від попередньої моделі тим, що надходження та обробка первинної інформації, висунення та аналіз запропонованих альтернатив відбувається паралельним шляхом. При побудові такої моделі ухвалення рішень центр прийняття політичних рішень (в нашому випадку президент країни) отримує кілька проектів політичних рішень, які подаються на розгляд лідера різними членами його політичної команди. Це відбувається, в більшості випадків, не обов'язково в один і той же час та в одному і тому ж місці. Таким чином, завдяки певній конкуренції відбувається незалежний розгляд різних підходів та варіантів до вирішення наявних політичних проблем.

Колегіальна модель прийняття політичних рішень характеризується участю у прийнятті рішень, як правило, більш розширеного (у порівнянні із змагальною моделлю) кола осіб. Останні користуються, зазвичай, інформацією з одних і тих же джерел, хоча можливі й варіанти надходження інформації з різних інформаційних та інформаційноаналітичних структур. Принципова різниця полягає у

процедурі прийняття політичних рішень: альтернативи проектів політичних рішень в даному випадку формулюються й аналізуються безпосередньо на нараді у першої особи, уповноваженої приймати політичні рішення.

Якщо на цій нараді її учасники не доходять згоди, дане зібрання може бути зібране повторно, а висунуті альтернативи знову-таки прилюдно обговорені у присутності усієї політичної команди. Таким чином, принципова різниця в усіх згаданих методах полягає в тому, якими інформаційно-комунікаційними каналами надходить первинна інформація, хто і як її аналізує та формулює остаточні проекти політичних рішень, що виносяться на затвердження центру прийняття політичних рішень.

Окремо зазначимо, що при ухваленні політичних рішень (за умов використання будьякого методу чи моделі) надзвичайно важливе значення має інформаційно-аналітична база їх підтримки, яка потребує:

- оцінок рівня інформування учасників ухвалення політичних рішень та їх впливу на можливі рішення;
- політичного моніторингу і раннього передбачення небажаних сценаріїв розвитку ситуації;
- дослідження і аналізу політичного контексту (політичних позицій прихильників і противників даного рішення);
- прогнозування можливої долі цього політичного рішення тощо. За наявних умов ми, в принципі, можемо говорити про потенційну (вірогідну) ефективність ухвалених політичних рішень, в чому переконатися можна лише через дослідження реальної політичної діяльності.

3 ПОЛІТИЧНЕ КЕРІВНИЦТВО

3.1 Поняття та типи участі людей у політиці

3.2 Політичне керівництво

3.3 Політичний менеджмент

3.1 Поняття та типи участі людей у політиці

Політична позиція людини (індивіда) засвідчує його громадянськість, тобто сутність соціального особистісного інтересу до суспільно-політичних процесів, громадського життя. Громадянськість є показником політичної культури, політичної зрілості людини.

Участь громадянина у політичній діяльності, як і звичайний інтерес до політики, зумовлена багатьма обставинами як об'єктивного, так і суб'єктивного характеру. До об'єктивних обставин належать реальний стан суспільних відносин, соціально-економічне, політичне становище у країні, а до суб'єктивних — рівень політичної культури, громадянської свідомості, підготовленості конкретних громадян до політичної діяльності. Проблема «людина і політика» — складна, неоднозначна і завжди актуальна, її варто розглядати обов'язково у контексті реального стану конкретного суспільства, відносин, які в ньому сформувалися, і політичних процесів, які в ньому відбуваються.

Перше. Незадовільний соціальний стан, соціальний захист не лише окремих громадян, а й великих соціальних груп, соціальних класів призводить до того, що рівень політичної активності представників таких груп далеко не однаковий. Згадаймо масштаби участі в процесах державотворення громадян України, особливо інтелігенції, ще три–п'ять років тому, а також соціальну, політичну активність шахтарів, учених, вчителів.

Глибоко проаналізувати причинно-наслідкові аспекти такої активності — завдання складне, цікаве й актуальне.

Друге. Саму собою політичну діяльність, участь у ній громадян не можна розглядати лише як проблему односторонню, тобто, як вона впливає на вирішення загальнодержавних проблем. Не менш важливо, що дає така діяльність безпосередньо особі, конкретній людині, як сприяє формуванню її громадянської позиції, впливає на суспільно корисну діяльність. Адже відомо, що рівень політичної активності громадян прямо залежить від їхньої політичної культури і водночас від рівня демократизму в суспільстві. Тобто важливо те, наскільки саме суспільство, держава зацікавлені і стимулюють суспільну активність людей, підтримують її. Це питання особливо актуальне для постсоціалістичних авторитарних, тоталітарних країн, де демократичні процеси лише починають розвиватися, а громадянське суспільство в його реальному стані щойно започатковується.

Розглядаючи проблему суспільної свідомості, політичної активності громадян, варто особливо враховувати не лише реалії сьогодення, а й історію, генезу, історичні джерела формування політичної свідомості конкретного народу. «Політизація сучасного світу, — зазначає український політолог *Б. Гаєвський*, — викликала до життя віками існуюче в народі (йдеться про народ України) бажання безпосередньо брати участь у політичній діяльності, взяти на себе турботу про власний добробут, який створюється не лише засобами виробничої праці у сфері матеріального і духовного виробництва, а й з допомогою політики». Такий стан справ справді характерний для України у її нинішній суспільно-політичній ситуації, для складних політичних процесів, що в ній відбуваються.

Виокремлюють **три основних типи взаємозв'язків (взаємовідношень) людини і політики** або ставлення людини до політики.

Перший тип пов'язаний із залученням людини в політику, коли вона займає більш-менш активну суспільно-політичну позицію, виявляє активну політичну поведінку. У такому разі людина намагається розв'язати власні проблеми через відповідний вплив на систему політичної влади, на політичні відносини, стосунки; фіксується висока громадянська свідомість і активність. Вона часто посилюється ще й тим, що людина шукає і знаходить однодумців, у результаті чого формуються великі соціальні групи, в основі діяльності яких лежить спільний, єдиний інтерес. За достатньо високого рівня активності саме з таких груп виростають громадські рухи, об'єднання, організації, політичні партії.

Другий тип - відчуження, або аномія, - характеризується розривом зв'язків людини з політичною владою. Людина зосереджується переважно на реалізації власних приватних інтересів. Різноманітні норми, що регулюють суспільне життя, у такій ситуації через різні обставини втрачають свій вплив на людину, яка піддає їх сумніву. За таких обставин люди дистанціюються від влади — не лише не довіряють їй, а й ігнорують рішення, розпорядження, вимоги влади тощо. Часто це призводить до зміни влади, її гілок, окремих політичних лідерів загальнонаціонального рівня.

Третій тип характеризує повне злиття людини і політичної структури, підпорядкування особистого життя її потребам, ритму змін. За такої ситуації індивідуальне життя людини розчинюється в політичному житті суспільства. В остаточному підсумку формується специфічний тип авторитарної особи, а влада почуває себе незалежно, впевнено і досить комфортно.

Українські вчені *В. Скуратівський* і *М. Шевченко* наголошують, що політика за своєю сутністю, особливостями спрямована на впорядкування функціонування та розвитку політичних систем. А тому зміст політичної діяльності, вважають вони, є тільки відтворювальною формою взаємодії суспільної людини з об'єктивним світом.

Політика як відображення певних суспільних явищ неповторна, бо неповторними є і самі ці явища, і люди, які беруть в них участь. Тобто великий інтерес викликає питання особливостей політичної діяльності окремо взятої людини, поєднання загального й особливого у такій діяльності. При цьому на перший план виступають проблеми, пов'язані з мотивами, стимулами, що спонукають до політичної діяльності. Відтак, чому та чи інша людина цікавиться і бере участь у політичних діях і процесах - питання складне, не випадкове. Багато в чому воно пов'язане з прогнозуванням реальності, дієвості конкретного політичного рішення, його легітимності.

Аполітичність - це негативне або байдуже ставлення до політики, політичного життя. Причиною аполітичності є різне розуміння людьми сутності, призначення політики, її мети, умов, що спонукають або не спонукають цікавитися і займатися нею.

Якщо виходити із силового трактування політики, то аполітичність є активним або пасивним не підпорядкуванням владі. Тобто людина не поділяє стратегію, конкретні дії влади, байдужа до неї, а тому відкрито (або приховано) ігнорує її рішення, розпорядження, дії тощо. Якщо розглядати політику у її функціональному вимірі, то аполітичність виявляється у формі ухилення учасника ієрархічної системи від сумлінного виконання своїх завдань (функцій). Часто така аполітичність має форму саботажу.

Аполітизм також може мати форму самоізоляції, негативного ставлення до особистої участі в політичному житті, діяльності. Таке визначення аполітизму існує тоді, коли його розглядають з позицій комунікаційного розуміння. Тобто особистість не потребує участі у політичному житті через те, що в неї достатньо або немає потреби спілкуватися з іншими людьми, їхньої участі у розв'язанні її власних проблем, задоволенні потреб.

Людина може бути повністю аполітичною. При цьому вона об'єктивно не має жодного стосунку до політики - ні інтелектуально, ні емоційно, а часто й свідомо уникає свого залучення в цю складну сферу суспільного життя. Зазвичай у будь-якому суспільстві таких людей небагато.

Психологічні особливості особистості об'єктивно тісно пов'язані з реальним станом суспільства, з його основними, і насамперед духовними домінантами. На цій основі і будуються **взаємини людини і держави**. Загалом можна виокремити чотири основні модифікації таких взаємин:

- **«добре мені, добре й державі»**. Стан, який характерний для демократичних суспільств; людина не боїться за своє сьогоднішнє, має гарну перспективу, може вільно і відкрито декларувати свої ідеї, точку зору, утвердження;

- **«погано мені, добре державі»**. Стан, який існує в авторитарних, тоталітарних суспільствах, де права людини фактично лише декларуються, але сама людина перебуває під постійним контролем, жорстко експлуатуються її таланти, уміння, здібності, фізичний і духовний

потенціал;

- **«погано мені, погано й державі».** Ситуація взаємозалежності життя, стану окремої людини, народу і держави; характерна для нестабільних суспільств;

- **«добре мені, погано державі».** Ситуація, коли громадянин максимально відмежовується від держави, одноособово вирішує власну долю. Врешті, колись погано може стати і громадянинові, а не лише державі.

Доволі часто політики звертаються до так званої громадської думки, апелюють до неї, пояснюють нею свої вчинки, прийняті рішення. **Громадська думка** — досить умовне явище, оскільки об'єктивно вона не є певною механічною сумою точок зору відповідної кількості людей.

Громадська думка, за визначенням *Є. Вятра*, є історично зумовленим і змінним станом громадянської свідомості великих груп людей. Всередині громадської думки, як надто хиткого, рухливого явища, йде постійна боротьба, відбуваються певні зміни орієнтирів, цінностей тощо.

Громадську думку неможливо уявити уніфікованою, оскільки її носіями виступають надто різні люди, соціальні групи, класи тощо. Тобто можна говорити про домінування тієї чи іншої або кількох громадських думок у відповідній ситуації чи періоді, а відтак умовна громадська думка є завжди плюралістичною за своїм характером.

Щоб визначити, наскільки плюралістичною і якою саме є громадська думка, слід конкретно аналізувати усі соціально-економічні та політичні умови, в яких ця думка існує.

Ступінь політичної активності, як і байдуже ставлення до політики, характер аполітизму окремої людини багато в чому залежить від її психологічного складу, готовності і вміння спілкуватися. Оскільки неучасть у політичному житті людини може спричинюватися особливостями її як особистості, самоаналізом та оцінкою інших, то аполітичність може бути результатом внутрішньої установки людини, впливу на неї ззовні, з боку інших людей, суб'єктів, органів влади.

У структурі політичного спілкування, як і ділового спілкування загалом, вирізняють три сторони: комунікативну, інтерактивну і перцептивну.

Комунікативна сторона спілкування - це обмін інформацією і її розуміння, яке здійснюється за рахунок мови, невербальних засобів (жести, міміка, пантоміміка), паралінгвістичних засобів (якість голосу, його діапазон, тональність), екстралінгвістичних засобів (паузи, сміх, темп мови, плач), просторово-часових засобів (дистанція, час).

Інтерактивна сторона спілкування — це взаємодія партнерів, між якими може бути співробітництво, протидія, ухилення від взаємодії тощо.

Перцептивна сторона спілкування - це сприйняття одним партнером іншого партнера по спілкуванню. Воно залежить від особистісних якостей того, хто сприймає (або не сприймає) іншу людину, від його життєвого досвіду, ситуації, моральних установок тощо. Політичне

спілкування, як і інша діяльність, буває соціально-рольовим, діловим, інтимно-особистісним.

Як уже зазначалося, аполітизм - проблема складна і глибока. Прикладом цього є чи не найактуальніше питання відродження власного національного виробництва у сучасній Україні. І не просто його відродження, а відбудови на найвищому технологічному й організаційному рівнях. Для цього потрібні не лише висококваліфіковані, високопрофесійні спеціалісти, а саме фахівці з відповідною мотивацією, самодисципліною, організаторськими здібностями. Останні якості виховуються через формування національної самосвідомості кожного громадянина. Без цього вкрай важко буде не те що стимулювати виробництво, побудувати його на рівні передових технологічних процесів, а й просто відродити в національних межах.

На жаль, певна бездуховність, яка запанувала в українському суспільстві, часто набуває досить загрозливих форм, особливо у молодіжному середовищі. Самозадоволення, егоцентризм, агресивна байдужість, зневажливе ставлення до знань, науки, інтелекту, до людей розумової праці врешті може спричинити великі біди або й обернутися національною трагедією. Такі ситуації в історії добре відомі, а сподівання, що всі перелічені вади, зокрема молоді, як, до речі, і дорослих, зникнуть тоді, коли стабілізується соціально-економічне становище суспільства, даремні й нереальні. Без цілеспрямованого виховання соціально активного громадянина, формування у нього активної життєвої позиції нам аж ніяк не обійтися саме в період нестабільного розвитку країни. І тут серйозно постає проблема політичної культури окремого громадянина, а відтак і української нації, народу.

У так званий перехідний період конче важливою постає потреба створення засад для самодіяльності, саморозвитку і самореалізації громадян (насамперед, звичайно, дорослих), фізично і духовно здорових, працездатних. Стосовно ж молоді, то вона потребує передусім створення відповідних стартових умов для вступу у продуктивне життя, соціалізації, для розвитку й життєвого становлення у дорослішому віці. Отже, державні інституції, громадські структури, усі, хто переймається долею молодих, мають підтримувати інноваційну, творчу діяльність підлітків і молоді, її громадських організацій і об'єднань, різноманітних органів самоврядування. Саме це сприятиме формуванню в молоді активної громадянської позиції, відчуття своєї значущості для суспільства, високої політичної культури. І саме з цих позицій має будуватися і реалізовуватися державна молодіжна політика в Україні та подібних їй державах.

Однак це зовсім не означає, що не потребують пильної уваги ціннісні орієнтації дорослого населення, тих громадян, в яких уже фактично сформувалися ідеали, ціннісні орієнтації, визначилися життєві плани. Більшість цивілізованих народів нині живе в економічно сталих, політично демократичних суспільствах і користується природним правом на свободу

людини, обмежену відповідними законами, спрямованими на не заперечення права на свободу інших людей.

Однак є чимало народів, які позбавлені умов життя в демократичних цивілізованих суспільствах, особливо громадян тих країн, що розвиваються. Звичайно, руйнування колишніх тоталітарних держав не може не призвести до глибоких проблем або й кризових явищ у суспільстві, бо передбачити розвиток історичних подій не завжди здатна навіть найкраща соціальна теорія, найталановитіші науковці. А практика демонтажу і перебудови таких суспільств ще більш суперечлива і неоднозначна, бо перебудовувати, вдосконалювати щось часто набагато складніше, ніж будувати, як кажуть, з нуля.

Відомо, що історико-політична свідомість є найсуперечливішою в різних соціальних групах населення, а також у різних етнографічних регіонах країни. Це яскраво засвідчує ситуація, що спостерігається в Україні впродовж останнього десятиліття. Вивчаючи проблему «людина і політика», варто постійно мати на увазі цей та інші аспекти. Трагування цієї проблеми спирається на дві основні традиції.

Перша традиція пов'язана з наданням особі вирішальної ролі у розв'язанні найскладніших політичних проблем. Особливо помітною вона стала наприкінці ХІХ — на початку ХХ ст., коли велися гострі дискусії навколо ролі видатних письменників (Л. Толстого, А. Чехова, М. Горького та ін.), пролетарських, більшовицьких вождів (В. Леніна, Й. Сталіна, Л. Троцького та ін.) у питанні побудови соціального демократичного суспільства.

Друга традиція - протилежна і пов'язана вона зі значним применшенням, приниженням або взагалі запереченням ролі особи в політиці.

Обидві традиції на межі крайнощів. Очевидно, істина — посередині. Адже багато здібних і талановитих політиків без відповідної підтримки ззовні мало чого варті. Підтримки тим самим простим народом, до якого вони часто апелюють, яким прикриваються, від якого її очікують. Водночас правильним є й те, що середовище, суспільне життя висуває, а політика впливає на формування і діяльність людини, в тому числі й у сфері самої політики. Цікавою, зокрема, є і точка зору американського політичного психолога *Ф. Грінстайна*: роль особи в політиці залежить від того, як середовище сприймає те, що вона йому пропонує. Заперечувати це доволі важко.

3.2 Поняття про політичне керівництво

Кожна людина як особистість має певний потенціал для розвитку. Найважливішим є духовний потенціал як результат усієї життєдіяльності людини — її праці, пізнання, спілкування. Інакше кажучи, крім конституційно-психологічних передумов формування індивідуальності, які

людина певною мірою успадковує природно, генетично, існує більш суттєве, тобто те, що напрацьовується переважно цілеспрямовано й упродовж усього життя. Отже, неповторність, своєрідність людини - це поєднання генетичної і розвиненої неповторності, а духовно-психологічний потенціал не є і не може бути статичним.

У процесі політичної діяльності, як і будь-якої іншої, і особливо розумової, людина нашоухується на різноманітні соціально-психологічні бар'єри, намагається їх подолати. Насамперед це соціально-психологічні бар'єри діяльності та спілкування. Так, досягнення, набуття нових, ґрунтовніших знань потребує твердості, цілеспрямованості, працелюбності для засвоєння нової, складнішої інформації.

Отже, особливості, характер діяльності політика зумовлюються передусім тим, в якому суспільстві, за якого політичного режиму він живе, якою діяльністю, в тому числі й політичною, займається. Тобто проблему «людина — політика» не можна розглядати поза конкретним режимом, політичною системою.

З-поміж визначень поняття «політичне керівництво» найзагальнішим можна вважати запропоноване українським політологом *С. Г. Рябовим*. Політичне керівництво - це керівництво державою, діяльністю партій, громадських організацій, узгодження діяльності соціальних груп та інститутів, усіх членів суспільства.

Наведене визначення має досить загальний характер і його можна конкретизувати у такий спосіб. **Політичне керівництво** — це діяльність державних органів і посадових осіб, які посідають верховне, ієрархічно найвище місце у структурі держави і концентрують найвищі повноваження щодо прийняття державних рішень, найвищих кадрових призначень, розподілу фінансових та матеріальних суспільних ресурсів, а також використання силових та інформаційних структур держави.

Сутність політичного керівництва зумовлена насамперед специфічними особливостями політики як суспільного явища:

- політика - боротьба за владу та її утримання;
- політика - найефективніший засіб (механізм) використання влади в інтересах будь-якого суб'єкта суспільно-політичного процесу;
- політика - відповідна система цінностей, установок та норм, які використовують з метою забезпечення влади.

Наведені тлумачення дають змогу сформулювати конкретніше уявлення про політику як теоретико-прикладний феномен, її особливості, відмінності від державного управління.

Політичне керівництво доволі часто плутають або ототожнюють з державним управлінням, хоча державне управління - це безпосередня діяльність тих державних органів і посадових осіб, які підпорядковані політичному керівництву. Інакше кажучи, політичне керівництво як соціальний феномен — поняття значно ширше за державне управління. Так, *В. Токовенко* зауважує, що політичне керівництво — це державне соціальне управління загальної компетенції, а державне управління (адміністрування) -

державне соціальне управління спеціальної компетенції.

Основні функції політичного керівництва на загальнодержавному рівні:

- визначення та виокремлення найважливіших суспільно-політичних проблем та їх пріоритетності (в державі це здійснюється на загальнонаціональному, загальнодержавному рівні);
- розроблення та прийняття найзагальніших політичних рішень (таких, що в ідеалі відповідають інтересам усіх соціальних груп суспільства, класів та ін.);
- визначення та виділення наявних суспільних ресурсів для розв'язання найскладніших соціально-економічних і духовних проблем більшості громадян;
- утворення різноманітних, зокрема й тимчасових, структур управління для реалізації рішень загальнодержавного масштабу і характеру;
- передання (делегування) повноважень та ресурсів відповідним структурам управління;
- контроль за діяльністю відповідних структур державного управління.

Аналогічно (лише в інших масштабах і можливостях) здійснюється політичне керівництво і на регіональному рівні.

Спільним для державного управління і партійного керівництва є те, що вони впливають на розв'язання суспільно-політичних проблем, функціонування суспільства загалом, хоча способи, механізми такого впливу істотно різняться.

В. Вільсон, М. Вебер, Б. Гурне та інші науковці-суспільствознавці, громадські діячі розрізняють політичне керівництво і державне управління, хоча багато хто такого розмежування не дотримується. «Ми говоримо про погану політику, - пише, зокрема, *О. Шабров*, - якщо її наслідком є втрата управління суспільством. Ми говоримо про ефективне управління, коли політичне життя втрачає свою гостроту і перестає привертати повсякденну увагу обивателя».

Маючи багато спільного, державне управління і партійне, політичне керівництво є, втім, відмінними різновидами управлінської діяльності.

Державне управління більшою мірою ґрунтується на нормах, регламентаціях і регламентах, інструкціях і положеннях, здійсненні функцій перевірки, контролю.

Партійне керівництво переважно розглядають як керівництво ідейне, цілісне, пов'язане з ідейно-пропагандистським, виховним впливом на громадян, на окремі суспільні групи, на суспільство загалом. І, що суттєво, якщо державне управління пов'язане з нижчими щаблями влади, то партійне керівництво стосується саме вищих її щаблів.

Для стабільного поступального розвитку країни потрібні такі умови: поєднання і взаємне збалансування державного управління і політичного керівництва, що досягається багатьма складовими — чіткістю функціонування політичної системи; встановленням механізму взаємодії та противаг усіх гілок влади; розвитком суспільної ініціативи та

громадянського суспільства; ефективною кадровою політикою; досконалою управлінською культурою в усіх ланках управління і керівництва держави.

Викладене стосується насамперед державного управління, а конкретніше — управління державним сектором, оскільки саме тут останнім часом точаться дискусії щодо спільності та відмінності в системі державного управління «адміністрування» і «менеджменту», пошуку нових, ефективніших моделей управління.

Політичне керівництво здійснюється переважно політичною елітою, яка від управлінців (бюрократії) відрізняється своїми функціями - вона безпосередньо не розв'язує тих чи інших питань. На управління державою політична еліта впливає своєю політичною волею, розробкою кардинальних, стратегічних напрямів і питань функціонування, розвитку держави. Відтак у психологічному сприйнятті суспільством політична еліта стоїть дещо вище, ніж державні управлінці, менеджери. У практичному соціальному бутті вона будь-що намагається посилювати, вдосконалювати контроль над бюрократією, бажаючи зробити її максимально підвладною, керованою. Відомо, що бюрократія є керованою саме в тоталітарних суспільствах. Зокрема, згадаймо роль, статус КПРС і державних органів у колишньому СРСР.

Дієвими шляхами політичної еліти щодо керування бюрократією є постійні «чистки» управлінського корпусу, його заміна, скорочення, запровадження різноманітних форм звітності тощо. Саме завдяки цьому еліта робить бюрократію дієвим і слухняним механізмом у своїх руках.

У багатьох країнах, особливо в умовах певної соціальної нестабільності, формується так звана державно-політична еліта. В Україні, наприклад, вона з'явилася внаслідок компромісного злиття старої номенклатурної генерації політиків з політиками нової генерації — представниками національно-демократичної опозиції.

Слід зауважити, що державні управлінці рутинніші, консервативніші за політичну еліту, швидше бюрократизуються. Вони також успішно мімікують, оперативно пристосовуються до нових суспільно-політичних умов життя суспільства, народу, функціонування держави, успішно відшуковуючи власні вигоди за будь-якої ситуації. Запобігти цьому може лише ефективна, науково обґрунтована і дієва кадрова політика. Як зазначає *Я. Матійчик*, це вкрай необхідно, бо, «досягнувши невинувато великого впливу, бюрократія, переходячи із традиційних ділянок (зон) функціонування - забезпечення «процедури» та «експертизи», починає розвиватися у вищій сфері суспільної діяльності - політиці». Така ситуація є доволі поширеною як в Україні, так і в більшості посттоталітарних держав, що підтверджує недоцільність змішування політичного керівництва і державного управління.

3.3 Політичний менеджмент

Поняття «політичний менеджмент» (як явище, процес) значно вужче поняття «політичне керівництво», оскільки його основні засади полягають у тому, як наголошує український політолог *В. М. Бебик*, що маємо справу з практичнішим аспектом політики — безперервним розглядом, ухваленням, а головне - практичним втіленням політичних рішень, настанов тощо. Однак таке визначення політичного менеджменту дещо спрощене.

Політолог *Д. В. Ольшанський* під політичним менеджментом розуміє “таку організацію і управління політичним процесом, які роблять політичний процес і, зокрема, діяльність політика (партії, організації) максимально ефективними в конкретних умовах”.

Політичний менеджмент - це один із видів управлінських відносин у політиці, який дає змогу вирішувати такі завдання, як зміцнення авторитету державного або політичного діяча, створення сприятливих умов для діяльності державного закладу чи політичної партії шляхом формування у масовій свідомості їх привабливого образу, електоральних переваг населення, створення політичних союзів і блоків, вплив на супротивників у політичних конфліктах тощо. Таке визначення поняття «політичний менеджмент» є об’ємним і повним.

Проте мабуть найвдалішим слід вважати формулювання, за яким політичний менеджмент — це наука і мистецтво керування політичною поведінкою.

Доволі часто плутають і ототожнюють поняття «політичний менеджмент» і «політичний маркетинг». Не треба забувати, що політичний маркетинг - це наявність певних теорій і методів, якими користуються в політиці, у політичних процесах і завдяки яким впливають на громадян і суб’єктів політики.

Політичний маркетинг — це засоби, а політичний менеджмент, більшою мірою - механізми функціонування, існування політичних процесів, впливу на політичну поведінку, дії, процеси, політику загалом.

Якщо йти за означеною вище логікою визначення поняття «політичний менеджмент», то можна назвати і таку важливу його особливість, як всебічний вплив відповідних факторів і обставин на сутність, зміст і характер політичних явищ і процесів.

Політичний менеджмент - це будь-які дії, рух навколо політики. Він суттєво відрізняється від іншого менеджменту (виробничого, фінансового, інвестиційного, стратегічного тощо) тим, що здійснюється у такій специфічній формі, системі цінностей, координат, відносин, як політика. Він має розглядатися і досліджуватися як одна з невід’ємних складових політичної науки, основне завдання якої - пошук раціональних засад прийняття політичних рішень, розроблення практичних рекомендацій із соціального управління, усунення політичних конфліктів.

Оскільки політика - це унікальний, складний комплекс і синтез найрізноманітніших типів та форм людської діяльності, то і політичний менеджмент - не менш складний і багатоаспектний феномен, що зумовлює,

регулює політичне життя, політичну діяльність та взаємодію всіх суб'єктів політики.

Політичний менеджмент - це менеджмент у політичній сфері. Він пов'язаний з багатогранним політичним життям, політичними відносинами, політичною діяльністю та політичним керівництвом.

Політичне життя — це частина суспільного життя, пов'язана з політичною владою і реалізацією соціальних інтересів, основним змістом якого є усвідомлена і цілеспрямована політична діяльність людей. Саме такими особливостями політичного життя детермінується характер політичного менеджменту, визначається його відмінність від інших видів менеджменту загалом.

4 ПОЛІТИЧНІ ОРІЄНТАЦІЇ ТА ПОЛІТИЧНИЙ ВИБІР

4.1 Політичний інтерес

4.2 Політичні орієнтації та політичний вибір

4.3 Громадська думка, політична свідомість громадян

4.1 Політичний інтерес

Основною рушійною силою будь-якої поведінки, діяльності, як і всього життя людини, а відтак - групи, спільноти є інтерес (інтереси). Аналогічно і до політичної діяльності люди залучаються лише за умови, коли мають до цього певний інтерес. Більшість інтересів людини не є політичними, проте є такі, які мають політичний характер або й цілком є політичними. Передусім це виявляється тоді, коли предметом, основою інтересу є влада, необхідність, бажання оволодіти нею, набути її або ж коли для реалізації, задоволення політичного інтересу конче потрібна саме влада

Політичний інтерес - спрямованість дій суб'єктів політики на постановку й досягнення політичної мети залежно від можливості вирішення того чи іншого політичного завдання.

Політичний інтерес є основою політичного життя, основним спонукальним мотивом до дії, до досягнення визначеної у політиці мети, досягнення бажаного, очікуваного результату.

У радянській літературі він характеризувався виключно як класовий, розроблений та внесений у політичну, суспільну сфери лише Комуністичною партією. Звідси брало свій початок марксистсько-ленінське вчення про виняткову роль і призначення класу пролетарів і про диктатуру пролетаріату загалом як вкрай звужений інтерес одного класу.

Класифікувати політичні інтереси можна у такий спосіб:

- *загальнодержавні, загальнонаціональні.* Найчастіше виразником таких інтересів на основі потреб та інтересів усієї нації (переважно в одно національних державах), усього народу виступає держава, державна влада. Визначення сутності загальнодержавного інтересу — явище надто складне і найчастіше відбувається шляхом масового опитування громадян, проведення всенародних референдумів;

- *політичні інтереси різних політичних груп* (партій, рухів, парламентських фракцій, об'єднань, товариств, організацій тощо). У цьому разі гостро постає проблема зіставлення, узгодження таких інтересів з метою збереження загального миру, спокою і злагоді в суспільстві. Практично завжди досягти такого результату в ідеалі абсолютно неможливо, але для загальної стратегії політичного розвитку країни конче потрібно досягти того, що в політиці називають консенсусом;

- *політичний інтерес у міжнародних відносинах.* Це інтерес, що стосується двох і більше держав. Його наявність потребує не лише

узгодженості позицій, а й надто делікатних підходів і форм узгодження таких інтересів, які часто можуть бути досить різними, а то й протилежними, суперечливими.

Політичний інтерес за багатьох обставин є метою діяльності, формує певні стратегію і тактику суб'єкта політики щодо досягнення мети, яка в політиці саме владою і є.

Політичний інтерес формує політичну мету, засоби її досягнення, зумовлює і політичне рішення. Політичне рішення може бути легітимним і нелегітимним. Легітимним воно є тоді, коли приймається згідно з дотриманням норм законів, чітким використанням суб'єктом рішення своїх повноважень, і навпаки.

Політичні інтереси людей значною мірою визначаються тим, до якої соціальної групи, класу вони належать, яким є їхнє соціально-економічне матеріальне становище, соціальний статус, можливості тощо. На формування політичних інтересів істотно впливають як внутрішні фактори суспільного буття, оточення, так і діяльність окремих політиків, політичних структур - суб'єктів політики.

4.2 Політичні орієнтації та політичний вибір

Кожне суспільство характеризується властивою лише йому системою та ієрархією цінностей, які не лише зумовлюють життя окремої людини, а й спроможні трансформувати розрізнене населення в народ з усіма розвиненими ознаками цивілізованості.

Цінності - це життєво значущі предмети, природні утворення і продукти людської діяльності. Розрізняють два види цінностей, що пов'язані: з вітальними потребами (насамперед забезпечення біологічного, фізичного життя); з вищими, духовними потребами.

Цінності також поділяються на такі, що офіційно санкціонуються і культивуються за рахунок і через систему засобів, які є в розпорядженні держави, і такі, що існують незалежно від офіційно пропагованих, тобто на рівні буденної свідомості.

Нинішній стан ціннісного світу, зокрема українського загалу, надто неоднозначний, складний і багато в чому суперечливий. Він характеризується, з одного боку, кризою старої ідеології, крахом застарілих цінностей, масовою відмовою від радянських символів, а з іншого - перегрупуванням носіїв цієї ідеології. Замість монолітної, гомогенної культури, яка домінувала раніше, виникає багато співіснуючих культурно-ціннісних світів, різноманітних ціннісних систем. Тобто в українському соціумі немає нині ціннісного консенсусу, а навпаки, ціннісне поле надто розмаїте, тут відбувається складна «гра» корпоративних, групових, індивідуальних інтересів.

За таких умов дослідження проблеми формування та вияву ціннісних орієнтацій громадян, особливо в нестабільних, перехідних суспільствах,

видається надзвичайно актуальними як у науковому, так і в практичному, прикладному аспекті.

Вибір кожною окремою людиною позиції та відповідної лінії поведінки у суспільно-політичному житті залежить від загальної та політичної орієнтації.

Політична орієнтація — це уявлення людини про відповідну їй потребам мету політичної діяльності, а також про засоби досягнення мети.

Люди по-різному ставляться до політики. Одні зацікавлені в ній і беруть активну участь у її практичній реалізації, другі — індіферентні до неї, треті - взагалі байдужі, зовсім її не сприймають і не цікавляться нею.

Інтерес, безпосереднє ставлення людини до політики зумовлені багатьма чинниками (вік, стать, соціальний, сімейний стан, кланові, групові, національні традиції, інформованість, рівень освіти, культури, інтелекту та ін.).

Загалом можна погодитися з такою **типологією політичних ролей:**

- *рядові громадяни* (об'єкт політики, політичних процесів);
- *рядові члени суспільства*, які побічно залучені до політичної практики як члени профспілок, виробничих колективів тощо;
- *громадяни, які входять до виборного органу*, а також є активними членами певної політичної організації;
- *громадський, політичний діяч*, який досить активно займається практичною політичною діяльністю;
- *професійний політик* (для якого політична діяльність є домінуючою у житті);
- *політичний лідер* як остання інстанція (загальнодержавний, загальнонаціональний лідер).

Беручи участь у політиці, людина переважно керується двома мотивами: *альтруїстичним* (удосконалити суспільне життя усіх, зробити його кращим) і *егоїстичним* (здобути владу, популярність, розбагатіти). Більшість політиків демонструють перше і намагаються приховати друге, особливо на початку політичної діяльності.

Мотиви детермінують, визначають мету і програму політичної діяльності. І мета, і програма також можуть бути помітно вираженими альтруїстичними або егоїстичними.

Мотивувальним чинником політичної діяльності є потреба або потреби у самовираженні, самореалізації, визнанні, свободі, самозабезпеченні, владі, звеличенні та ін. Зазвичай потреби тісно взаємопов'язані і взаємозалежні. Щоб зрозуміти справжню мету політичної діяльності будь-якого суб'єкта політики, передбачити її результат, потрібно уважно проаналізувати характер та особливості потреб, які спонукали його до такої діяльності.

Політична орієнтація є складним соціально-психологічним утворенням. З одного боку, маємо певні словесно оформлені ідеї та цінності, а з іншого - несвідомі або не зовсім усвідомлені мотиви і переваги, які людина переживає на емоційному рівні.

Політичний вибір. Політична орієнтація зумовлює політичний вибір. Робити вибір важко, оскільки він залежить не лише від сформованості особи, рівня її інформованості, освіченості, соціалізації, політичної культури, а й від особливостей суспільних відносин, рівня демократизації суспільства.

Вибір може бути груповим та індивідуальним.

Груповий — часто здійснюється автоматично, під впливом групи, особливо на етапі ранньої соціалізації особи в разі її низької політичної культури. **Індивідуальний** - властивий людині з високим рівнем соціально-психологічного, духовного розвитку, з високою громадянсько-політичною свідомістю та активністю.

Груповий вибір, як і групові політичні орієнтації, їх швидка зміна найчастіше спостерігаються в нестабільних суспільствах, на перехідних етапах їх розвитку та існування. Вибір політичної орієнтації далеко не завжди є визначеним і остаточним. Це динамічний процес, який нерідко супроводжується сумнівами або пов'язаний з цілковитою дезорієнтацією людини (особистості).

Виокремлюють чотири основних підходи до детермінації політичного вибору: ситуаційний, соціологічний, маніпулятивний та індивідуально-психологічний.

Ситуаційний підхід ґрунтується на тому, що будь-яка політична орієнтація є не що інше, як реакція на конкретно-історичну ситуацію, з якою людина стикається.

Соціологічний підхід спрямований на аналіз взаємозалежності між індивідуальним і груповим політичним вибором відповідно до тих соціально-політичних обставин, ситуації, що склалися в суспільстві, в яких перебувають конкретні соціальні групи або окремі особи.

Маніпулятивний підхід зазвичай обґрунтовують тим, що люди нібито роблять відповідний вибір у результаті психолого-політичної «обробки» ззовні, внаслідок впливу на них, а то й просто маніпуляцій. При цьому активно використовуються різноманітні політичні, психологічні комунікації та технології як засіб своєрідного психологічного, політичного впливу.

В умовах інтенсивного розвитку, вдосконалення засобів масової інформації, підвищення ролі засобів зв'язку з громадськістю в політичному житті людей маніпулятивний підхід відіграє неабияку роль у виборі та формуванні громадської думки взагалі, особливо у нестабільних суспільствах з недостатньо розвиненими демократичними засадами.

Індивідуально-психологічний підхід ґрунтується на тому, що в основу вибору покладено особистісні психологічні якості і риси. Саме вони - природжені чи набуті — впливають передусім на вибір людини, на суспільно-політичну позицію особи загалом. Уперше цю думку висловив основоположник неофрейдизму *Т. Адорно*, який обстоював ідею «авторитарної особистості». Так, на підставі спеціальних досліджень він дійшов висновку, що авторитарну особу вирізняють з-поміж інших не

лише відповідні соціально-політичні чи етнонаціональні орієнтації та установки, а й характерологічні особистісні риси та якості. Такій особистості, що цілком логічно, він протиставляв демократичну або ліберальну особистість.

Частково проблему індивідуально-психологічного підходу в політичному виборі було також розроблено не менш відомим представником неофрейдизму *Е. Фроммом*, соціальними психологами, політологами, спеціалістами інших галузей знань.

Вибір політичної орієнтації - не одноразова, одномоментна дія. Фактично такий вибір людина робить постійно, дещо його змінюючи, коригуючи. Крім того, цей вибір може бути стабільно-еволюційним або дискретним, коли індивід втрачає здатність вибору або різко змінює його під впливом певних соціально-економічних суспільних умов чи особистих психологічних змін.

У процесі вибору індивід певною мірою ідентифікує себе з окремою особою або групою осіб. Політичні переваги зазвичай складаються внаслідок макрогрупової, або «середовищної», ідентифікації. Наприклад, людина може ідентифікувати себе з великими власниками, бізнесменами, управлінцями, середнім класом тощо. Такі ідентифікації спостерігаються, якщо людина психологічно близька до тієї групи, якій вона симпатизує, ставиться прихильно.

Характерними виявами згаданих групових психологічних ідентифікацій є ідентифікації на національному ґрунті, оскільки перш ніж визнати себе представником будь-якої соціальної групи, людина відчуває себе представником певної національності — українцем, росіянином, поляком тощо. Звідси і випливає, що національна чи національно-державна орієнтація відображає відповідну систему політичних уподобань і переваг. Головним рушієм такої орієнтації є прагнення націй, етносів до незалежності, усунення загрози незалежності (реальної чи позірної), позбавлення міжнаціональних конфліктів, культурної експансії, імміграційних процесів та ін.

Політичний вибір, як і будь-який інший, здійснюється на основі певних цінностей. Вибір може бути зроблений під впливом, скажімо, цінностей певної релігії, соціальної групи. Або може бути і суто прагматичним, в основу якого покладено вузькоособистісні цілі та інтереси, а для багатьох людей — і вузькоогоїстичні.

Відомий український соціолог *Є. Головаха* вважає, що **сучасному українському суспільству притаманні три типи особистостей.**

Перший тип - особистість, розчинена у суспільстві, яка не виокремилась із системи традиційних суспільних зв'язків і природно засвоїла колективістську ідеологію.

Другий тип - особистість, відчужена від суспільства, як базисний тип, що відповідає періодові поступового занепаду тоталітарної ідеології і характеризується подвійною системою цінностей.

Третій тип (переважаючий, перехідний) - людина з виразною

амбівалентністю ставлення до перспективи подальшого демократичного перетворення суспільства. Вона постійно вагається, перебуває в ситуації вибору між певними альтернативами, сумнівається у своїх рішеннях, схильностях, симпатіях тощо.

Політична орієнтація має певний механізм, за яким функціонує. Тобто існують фактори, від яких залежить така орієнтація.

Види політичної орієнтації

- *загальну політичну орієнтацію*. Це цілісне сприйняття, оцінка людиною політики, яка може коливатися в межах від абсолютної аполітичності до надто високої зацікавленості в політиці, політичній активності. Йдеться, наприклад, про абсолютне сприйняття або, навпаки, заперечення існуючого політичного режиму;

- *конкретну політичну орієнтацію*. У цьому разі демонстрацією такої орієнтації є конкретні політичні дії, реальна участь людини в будь-яких політичних акціях.

4.3 Громадська думка, політична свідомість громадян

У політиці часто апелюють до громадської думки як до вагомого аргументу, сентенції найвищого суспільного авторитету і цінностей.

Громадська думка - це:

а) один із виявів масової суспільно-політичної свідомості, що відображає ставлення народу чи певної його частини до влади;

б) історично зумовлений і змінний стан громадянської свідомості великих груп людей (*Є. Вятр*);

в) сукупна, надособистісна позиція, точка зору певної структурно означеної спільноти людей на конкретні події, проблеми, рішення державних, політичних, суспільних інституцій.

За усієї прозорості поняття «громадська думка» - явище досить умовне, оскільки об'єктивно вона не є певною механічною сумою точок зору відповідної кількості людей. Люди по-різному розуміють сутність певних політичних явищ, подій, вкладають у них своє бачення, відповідно їх ідентифікуючи. Тобто громадська думка передусім є досить мінливим, непостійним явищем, що змінюється у просторі й часі.

Глибокий аналіз феномена «громадська думка» зробили *А. Л. Лоуелл* («Громадська думка і народний уряд»), *У. Липман* («Громадська думка») та інші вчені. Так, *А. Л. Лоуелл* вважав, що громадська думка є базисною структурою поглядів, прийнятою в цілому і сприйнятою певною спільнотою. Він доводив, що у суспільстві, де існують принципові розбіжності думок, не може бути ні громадської думки, ні народного уряду.

У. Липман вважав громадську думку своєрідним комплексом стереотипів, у межах яких і керуючись якими люди діють в окремих групах.

Основні функції громадської думки такі:

- експресивна;
- контрольна;
- консультативна;
- директивна.

Громадська думка може бути моністичною чи плюралістичною, прогресивною чи консервативною.

Прогресивна громадська думка пов'язана з позитивними, поступальними змінами у суспільстві, а консервативна — навпаки, оскільки консерватизм з огляду на важливі, вагомі й досить складні суспільно-політичні процеси у країні та за її межами зумовлений тим, що громадяни пов'язують ці процеси безпосередньо із задоволенням або незадоволенням власних інтересів, потреб, сподівань.

Інститут громадської думки є обов'язковим і постійним чинником моделювання, організації діяльності всіх елементів і структур політичної системи суспільства, соціальних інститутів, органів влади тощо. Громадська думка має велике значення для процесу підготовки і прийняття загальнодержавних рішень, законодавчих, нормативних актів, урядових рішень, сприяє демократизації суспільного життя, ширшому залученню громадян до суспільно-політичної діяльності.

Складність і неоднозначність феномена «громадська думка» полягає в тому, що вона містить і певні суперечності, невідповідності реальному соціальному стану свідомості громадян, особливо у тих випадках, коли таку думку намагаються сформувати штучно, на замовлення і догоду певним політичним силам. Громадська думка завжди відображає певний моральний стан суспільства, рівень його демократичності.

Рівень, ефективність політичної діяльності, дії будь-якого суб'єкта політики безпосередньо залежить від його політичної свідомості.

Політична свідомість — опосередковане відображення політичного життя суспільства, сутністю якого є проблема влади, формування, розвиток і задоволення інтересів та потреб політичних суб'єктів; сукупність поглядів, оцінок, установок, які, відображаючи політико-владні відносини, набувають певної самостійності.

Як суспільне явище, політична свідомість має досить складну й суперечливу структуру. За функціональним принципом класифікації у політичній свідомості вирізняють три основні аспекти:

- *політико-психологічний* (почуття, настрої, наміри, мотиви, установки, переконання, воля тощо);
- *політико-ідеологічний* (цінність, ідеал, ідея, концепція, доктрина, теорія, погляди тощо);
- *політико-дієвий* (свідомість консервативна, реформістська, радикальна, ліберальна тощо).

Основні класифікації політичної свідомості:

- а) *за суб'єктом (виявом)* — свідомість особистості, групи, класу, нації, суспільства (масова свідомість);

б) за ставленням до влади, владних структур — автократична, демократична.

Гносеологічно політичну свідомість можна поділити на:

- *емпіричну і теоретичну;*
- *буденну і наукову.*

До основних сфер політичної свідомості належать:

- *політична думка* (політичні теорії, концепції, гіпотези);
- *політична ідеологія* (політичні цінності, ідеали, доктрини, гасла, програми);
- *політична психологія* (політичні відчуття, думки, настрої, воля, спрямованість).

Політична свідомість завжди є віддзеркаленням реалій буття. Вона тісно пов'язана з розвитком продуктивних сил, з особливостями політичної системи суспільства та суспільно-політичними відносинами, що існують у цій системі, станом освіти, культури.

Як одна з найважливіших характеристик політичного життя суспільства політична свідомість має певні особливості, умови виникнення та шляхи формування. Передумовою для її формування є те, що людина починає усвідомлювати свою групову належність і групову ідентичність, а водночас і те, що вона неспроможна реалізувати власні та групові інтереси без вступу в певні відносини з політичною владою.

У реальному житті політична свідомість притаманна кожній конкретній людині тоді, коли вона усвідомлює свій громадянський статус, громадянську позицію, а разом з ними і реальну потребу, а то й необхідність впливати на владу, боротися за неї. Для формування політичної свідомості потрібні аналітично-критичне ставлення до навколишнього середовища, дійсності та осмислення їх, наявність у людини конкретних норм, цінностей, ідеалів, чітке усвідомлення власної мети та мети політичної сили, структури (групи, партії, об'єднання, організації тощо), до якої людина неформально належить.

За змістом політична свідомість охоплює певні політичні ідеї, погляди, теорії, інтереси, настрої, почуття, а за специфікою вияву вона активно впливає на інші форми суспільної свідомості, нерідко має досить високий ступінь відображення соціально-класових інтересів.

Політичну свідомість поділяють на такі види:

- 1) масову;
- 2) групову;
- 3) індивідуальну;
- 4) буденну;
- 5) науково-теоретичну.

Перші три види пов'язані з її суб'єктами, а два останні — визначаються глибиною відображення дійсності.

Основні типи політичної свідомості:

- *державний (етатистський)* - ґрунтується на твердженні, що найвищими, найважливішими є інтереси держави (*Н. Макіавеллі, Т. Гоббс*).

- *недержавний, або анархістський*, виникає там, де політичну владу вважають злом, а державу - експлуатором, ворогом свободи.

До основних функцій політичної свідомості належать:

- *пізнавальна* система знань про політичну дійсність загалом;
- *оцінювальна* - забезпечення і сприяння орієнтації у політичному житті на основі оцінювання політичних подій;

- *регулятивна* - орієнтування щодо участі в політичному житті;

- *інтегруюча* - сприяння об'єднанню окремих соціальних груп, суб'єктів політичного процесу на основі спільних ідей, цінностей, установок;

- *прогностична* - передбачення особливостей розвитку політичного процесу, подій;

- *нормативна* - створення загальноприйнятого образу майбутнього.

Політична свідомість має *два основних рівні*: ідеологічний; психологічний.

Отже, підсумовуючи наведене, можна дійти таких висновків:

1. Політична свідомість є сукупністю почуттів, усталених настроїв, традицій, ідей і певних теоретичних систем, які відображають найістотніші інтереси великих соціальних груп, їхнє ставлення одна до одної і до політичних інститутів суспільства.

2. Політична свідомість - сприйняття людиною частини життєвої реальності, яка безпосередньо пов'язана з політикою. Це суб'єктивний образ відповідної політичної системи. Вона формується у процесі пізнання суб'єктом певних політико-владних відносин, політичних інтересів, установок, цінностей, а також у процесі політичного виховання, формування політичної культури суб'єкта політики.

5 ПОЛІТИЧНИЙ ІМІДЖ

5.1 Політичний імідж як соціальний феномен

5.2 Складові іміджу політика

5.3 Мистецтво спілкування

5.4 Проведення ділових нарад

5.1. Політичний імідж як соціальний феномен

Усе, за що громадяни симпатизують або не симпатизують тому чи іншому політику, становить його образ або, як кажуть, імідж. Такий імідж є не лише природженим, а й певною мірою сформованим, створеним.

Досить часто спрощено плутають терміни «образ» та «імідж», роблячи «імідж» своєрідною калькою від «образу». Така точка зору є хибною, оскільки між цими соціальними явищами є досить помітна відмінність, а саме: образ формується переважно природним шляхом, тоді як імідж значною мірою є штучним утворенням. Особливо це помітно в політиці. Природжені якості та риси утворюють природний образ політика, тоді як імідж є результатом певної роботи над його створенням, коли до того ж використовуються відповідні технології, основа яких - напрацьовані стереотипи.

Політичний імідж - об'єктивний образ суб'єкта політики, що існує у масовій свідомості. Це узагальнене визначення поняття, хоча стосовно політичного іміджу маємо загалом чотири найчастіше використовувані **підходи до визначення** його сутності, а саме:

- *антропологічний* - набір конкретних якостей, зовнішніх рис, що асоціюються з конкретною людиною;
- *онтологічний* - образ особистості, що сформувався й існує у свідомості значної кількості людей;
- *ціннісний* - цілеспрямовано створений образ політичного лідера за рахунок усвідомлення різних його якостей;
- *етичний* - образ політика, створений за рахунок його моральних якостей і рис, що імпонують представникам електорату або не сприймаються ними. Існує безліч типологізацій політичного іміджу. Так, український політолог *В. Бебик* у сучасній Україні виокремлює *три основних типи політичного іміджу*:

- *«свій хлопець»* - тип політичного лідера, який усіма можливими способами доводить, що він практично нічим не відрізняється від звичайних громадян (біографія, уподобання, інтереси, умови життя тощо);

- *«аристократ»* — такий політик доводить, що треба спробувати відірватися від буденності, влаштувати своє життя комфортніше, що справжню політику роблять лідери, еліта, яка розуміє потреби мас;

- *«знавець»* - політик, який будь-що намагається пояснити і довести

всім, що саме він найкраще знає і спроможний розв'язати найгостріші соціальні проблеми.

Оскільки кожна людина є абсолютно неповторною, своєрідною, то в процесі формування та подання іміджу конкретного політика максимально робиться усе, аби відтінити, представити усе краще, що є в нього, і навпаки - затінити, а то й приховати все невігідне, невдале, негативне. Змінюється навіть зовнішність, що, як відомо, є природженою і зробити це можна лише штучними методами і засобами.

Досить часто політик, політичний лідер не є таким, як здається, а скоріше намагається стати або бути схожим з образом, який сформувався у масовій свідомості, тобто, так би мовити, персоніфікується. Допомагають йому в цьому фахівці - іміджмейкери, з огляду на те, що в індивідуальному іміджі політика однією з вирішальних ознак є зовнішність. Якщо вона виграшна, можна спокійно працювати над політичною програмою, іншими важелями впливу на людей, державу, а коли такої зовнішності бракує, то лідера всіляко намагаються зробити красивішим, привабливішим або ж працюють над іншими якостями його портрета.

Громадяни насамперед запам'ятовують у лідера очі, погляд, обличчя загалом, зачіску, вуса, бороду, лисину, посмішку, одяг тощо. Однак цього ще недостатньо для успіху в політиці. До цих зовнішніх ознак додаються і такі: доброта, впевненість у собі, людяність, розум, досвідченість, сила, порядність, рішучість та інші позитивні або різноманітні негативні риси та ознаки.

Зважаючи на велике значення не лише зовнішності, а й інших якостей політика, можна спробувати на підставі численних досліджень скласти **своєрідний портрет ідеального політика**, зокрема в Україні. Це політик:

- чоловічої статі, приблизно сорока років, трохи вищий середнього зросту, гарно виголений, підтягнутий, врівноважений, усміхнений;
 - інтелектуально розвинений, освічений;
 - чесний, нічим помітно не заплямований;
 - добрий, людяний, відкликається на чуже горе і проблеми;
 - відданий народові;
 - гарний оратор;
 - доступний для спілкування з простими людьми;
 - енергійний, працьовитий, вміє досягати своєї мети.

Іміджмейкери радять політикові дотримуватися у спілкуванні з електоратом, громадянами кількох **основних принципів**:

- 1) будь-що поставати перед громадянами у кращому образі, подобі, ніж він є насправді;
- 2) максимально приховувати або не демонструвати на людях ті риси та якості, які характеризують його не з найкращого боку;
- 3) робити все, щоб громадяни (електорат) самі домалювали ті

його позитивні риси, що реально відсутні або слабо виражені.

Політику варто самому звертати увагу на зовнішні характеристики іміджу передусім тому, що їх легко помітити й оцінити, тоді як, скажімо, його програмні засади можуть по-справжньому оцінити лише достатньо інформовані і підготовлені люди (виборці, електорат).

5.2 Складові іміджу політика

Розглянемо основні складові, які в сумі формують імідж політика як складний і часто суперечливий його портрет, як єдність природжених і набутих якостей, знань, умінь і досвіду займатися політичною діяльністю.

Політик та його електорат. Кожний політик має знати і зважати на те, що ефективність його діяльності багато в чому визначається насамперед знанням особливостей не тільки своїх прихильників загалом (електорату, близького оточення, колег), а й малих груп (сім'я, друзі) та окремих соціальних прошарків суспільства, які в Україні загалом ще не визначилися чітко навіть на теоретичному рівні.

Спробу систематизованого поділу суспільства зробила відомий соціолог *Т. Заславська*, яка виокремлює в ньому такі **прошарки**:

- *верхній* - представники реальної влади, елітні, субелітні групи, які посідають помітні позиції в управлінні державою, в економіці, силових структурах;
- *середній* - переважно підприємці, бюрократи середньої ланки, найкваліфікованіші спеціалісти;
- *базовий* - основна частина інтелігенції, службовці з технічного персоналу, працівники масових професій, велика частина селянства;
- *нижній* - літні, малоосвічені люди, обділені здоров'ям, біженці, безробітні.

Крім того, соціолог виокремлює ще й так званий несоціальний прошарок, називаючи його «соціальним дном» (злочинці, наркомани, бомжі, алкоголіки).

Будь-який політик може досягти успіх у своїй діяльності за умови відповідної підтримки з боку певних соціальних груп. Важливою умовою взаємних симпатій між політиком і громадянами, які належать до таких груп, є відповідна взаємодентифікація. Спрощено це можна висловити так: «Він такий самий, як ми» (електорат про політика), «Вони такі самі, як і я» (політик про своїх симпатиків).

Ідентифікація — це своєрідне перехрестя, на якому людина має зробити свій вибір: куди йти, як іти, з ким іти (особа, група людей тощо). Характерно, що після зробленого вибору вона не завершується, а може поглиблюватися, деталізуватися тощо.

Як вважає *Е. Еріксон*, існує і так звана масова патологія ідентичності, коли індивіди ідентифікують себе з усім суспільством чи навіть з цілими системами (європейська демократія, лібералізм та ін.).

Щоб ефективно працювати самому, вміло організувати роботу підлеглих, колег, впливати на їхню поведінку і діяльність, політик має бодай деякою мірою орієнтуватися в соціальній психології. Це наука, яка вивчає закономірності поведінки і діяльності людей залежно від їхньої належності до соціальних груп, а також від психологічних характеристик цих груп.

Як відомо, більшість психологів, зокрема *Б. Ананьєв*, *І. Кон*, *К. Платонов*, серед усіх видів діяльності людини насамперед виокремлювали два - роботу і спілкування.

Не вдаючись до детального розгляду всіх аспектів соціальної психології, акцентуємо увагу на тих, які найбільше сприяють успіху політика в його діяльності. Це особливості спілкування загалом і міжособистісного зокрема; закономірності ділового спілкування; соціальна психологія груп; соціальна психологія особистості та ін.

Чому саме такого характеру знання і підготовка потрібні політикові, проілюструємо на прикладі. У процесі діяльності кожний політик неодмінно має численні зустрічі та ділові бесіди з громадянами, керівниками, іншими політиками. Та далеко не кожний знає і враховує те, що успіх у діловій бесіді зумовлений багатьма складовими. Це підготовчий етап бесіди (відпрацювання плану бесіди, визначення питань, які обговорюватимуться, підготовка документів, матеріалів, проектів можливих рішень тощо). Далі - сценарій власне бесіди: її початок, основна частина, аргументи і докази, пропозиції, знання і врахування інтересів співрозмовника. Насамкінець - завершення бесіди, аналіз її результатів.

Політик, який не враховує характеру соціальних груп, що існують у суспільстві, не має власного електорату, який йому симпатизує, на який він спирається, з яким спілкується, інтереси і потреби якого враховує у своїй повсякденній діяльності, ніколи не підніметься вище від примітивного популізму. Тобто не стане справжнім політиком, здатним самореалізуватись як у власних, так і в громадських інтересах.

Політик дбає про розв'язання проблем усього народу, при цьому він вибирає ту соціальну групу або кілька груп, які він найкраще знає, до яких причетний і сам, на підтримку яких сподівається. Навколо нього гуртуються також громадяни (електорат), що стають не лише його палкими прихильниками, а й помічниками, друзями, соратниками.

Щоб знайти спільну мову зі своїм електоратом, найкраще порозумітися, політик має знати його потреби. За всієї різноманітності стосовно конкретної людини такі потреби можна поділити на матеріальні й духовні; індивідуальні й суспільні; корінні, стратегічні, тривалі, повсякденні й етапні; здорові й нездорові. Не вдаючись до глибшої характеристики будь-яких з них, зауважимо, що такі потреби не є сталими. Це потребує від політика постійного їх вивчення і врахування у повсякденній діяльності, не кажучи вже про такі важливі політико-суспільні події, як вибори, референдуми тощо.

Політик неодмінно має враховувати, що кожний громадянин сприймає політику, а відтак і діяльність окремого політика досить

суб'єктивно, бо політика для нього — лише один з аспектів його життя. До того ж громадяни здебільшого критично ставляться до всього, що діється у політичній сфері. Отже, політик має бути не просто виваженим у своїй діяльності, а й постійно ставити собі запитання — що й чому громадянам не подобається, які причини викликають у них незадоволення як окремими діями політиків, так і конкретними політичними процесами.

Час від часу політичний лідер має відповідати на такі запитання: «Чому мені симпатизують соратники та електорат, який мене підтримав?», «Наскільки мобільною є маса, яка підтримує мене?», «Якою мірою я як лідер залежу від свого електорату або більшої його частини?» та ін. Це дасть змогу прискіпливіше поглянути на себе, свій авторитет, імідж, на власне оточення. І не тільки поглянути, а й за потреби змінити себе на краще.

Політик і політична партія: діалектика відносин. Одним із найважливіших інститутів політичної системи будь-якого суспільства є політичні партії. Без них не існує справжньої демократії, без них важко уявити життя і діяльність практично кожного політика.

Наявність різних політичних партій, зокрема в Україні, підтверджує той незаперечний факт, що за своєю природою, інтересами, запитаними, потребами, а особливо за ідейними уподобаннями та орієнтирами люди як особистості абсолютно різні. Мало того, як свідчить історія, будь-яка спроба якоїсь однієї партії вирішувати все обертається трагедіями для людей. Отже, партії є носіями політичного плюралізму, необхідного атрибуту демократії.

Люди, професійні політики об'єднуються у партії, керуючись власними груповими, корпоративними, ідеологічними інтересами, намагаючись у такий спосіб через партію реалізувати ці інтереси, якомога повніше самореалізуватися як особистості.

Якщо додати те, що партії відрізняються від інших об'єднань саме тим, що кожна з них у певний спосіб хоче здійснювати політичну владу, то стає зрозумілим, що політикові не обійтися без конкретної партії або просто без відповідних відносин з однією чи кількома партіями.

Відповідним чином встановлюються зв'язки між політиками і політичними партіями. З одного боку, політик має поділяти ідеологію, ідеї своїх однопартійців і тієї партії, до якої він належить, виконувати програму, рішення своєї партії, дотримуватися її статутних вимог. А з іншого — він має власні переконання, зокрема ідейні погляди, власну думку. Важливо, щоб певні розбіжності, які, природно, виникають між політичною партією і політиком, усувалися, узгоджувалися демократично, у формі дискусій, цивілізованої критики і самокритики. У разі загострення таких розбіжностей і неможливості їх усунення політик має вирішити, чи варто йому перебувати у цій політичній партії, чи не шкодить це не лише йому особисто, а й іншим, загальному стану справ у партії, врешті, стану справ у суспільстві.

Багато політиків гіперболізують роль і значення політичних партій у

житті суспільства, очікують від них виконання функцій, не властивих партіям. Варто нагадати, що в багатьох країнах, особливо на Заході, політичні партії помітно втратили свій ідеологічний, класовий характер і фактично використовуються лише як засіб мобілізації голосів на виборах за певного кандидата.

Загалом політичні партії відіграють роль посередника між громадськістю та органами державної влади. Вони акумулюють і відображають в ідейно-політичних установках інтереси певних класів і соціальних груп, переносять у сферу політики обговорення і вирішення їх найрізноманітніших питань і проблем.

Діяльність політика — члена, активіста, лідера певної політичної партії — багато в чому зумовлена особливостями, вимогами та характером діяльності тієї політичної партії, до якої він належить. Політичним кредо, яке обґрунтовує мету, основні засади і характер діяльності партії як на віддалену, так і ближчу перспективу, є її програма. Вона має бути максимально загальною, стратегічно вивіреною з тим, щоб діяти тривалий час і водночас бути відкритою для можливих змін у політичному житті, розвитку суспільства.

Партійна програма, з одного боку, має відповідно впливати на громадськість, прихильників партії, тобто виконувати своєрідну рекламну функцію, а з іншого - формувати і забезпечувати внутрішню побудову, устрій партії. Крім того, кожна партія своєю програмою визначає, чим вона відрізняється від інших партій.

Найважливішими складовими партійної програми є закріплені в ній політичні вимоги, які містять обов'язкові положення щодо діяльності, поведінки кожного члена партії. Саме через ці положення члени партії ототожнюють себе (або ні) з партією, визначають, співвідносять свої дії та вчинки з вимогами програми в межах внутрішньопартійної демократії. Крім того, політичні вимоги - це ті елементи, які є основним предметом конкуренції між партіями.

Кожний політик зобов'язаний знати і виконувати програму тієї партії, до якої він належить. Від нього вимагається постійно пропагувати цю програму, обстоювати її переваги перед програмами інших партій, особливо перед громадянами іншої політичної орієнтації. Політична освіта як обов'язкова умова становлення справжнього політика. За будь-яких обставин, рівня підготовки і досвіду політичної діяльності політик має навчатися політиці взагалі й зокрема тому, що суспільно-політичні процеси в суспільстві динамічно розвиваються, змінюються, ніколи не залишаються сталими.

Вчитися політики можна скрізь: у школах, університетах, на семінарах, практикумах тощо. Таке навчання організують партії, профспілки, громадські об'єднання, фонди, ініціативні групи, інші суспільні інститути.

Навчаючись політики, політик вчиться демократії, не лише розумінню сутності явищ і процесів, що відбуваються в суспільстві, а й вмінню узгоджувати особисту ініціативу, уявлення, погляди з інтересами

інших людей.

Здобути відповідні знання політик може навчаючись у навчальних закладах різних форм, а також за рахунок самоосвіти, співпраці зі своїми експертами, помічниками, консультантами. Стосовно останніх, то їхній вибір має здійснюватися за двома **основними принципами**:

- *Перший* - «чого мені самому бракує». Іншими словами політик добирає експертів, помічників з тих питань, напрямів діяльності, які з різних причин є складними для нього. Наприклад, він має недостатні знання з економіки чи політики, права, соціології.

- *Другий* - «що зробить експерт, консультант, вивільнивши мені час для особистої діяльності». Тобто політик економить час, концентруючись на тому, що є необхіднішим у його безпосередній діяльності.

До теоретичних наукових дисциплін, які обов'язково має опанувати політик, належать історія, філософія, економіка, соціологія, педагогіка, а особливо політологія, політична психологія, право.

Політик і державна символіка. Національно-державні символи - невіддільна складова формування, фіксації та самовідтворення ідентичності будь-якої нації і держави як соціокультурної та політичної спільноти. Символ - це образ держави, певне загальне уявлення про неї. Він також є засобом взаємодії людей, регулювання їхньої соціальної поведінки.

У кожного народу є створені ним самим, визнані й прийняті візуальні та звукові національно-державні символи, що мають конкретний зміст і супроводжують його життя, відносини з іншими народами, людьми. Шанобливе ставлення до власних національно-державних символів - свідчення політичної культури, високої громадянської свідомості людини, її патріотизму. Символіка - підсистема політичної системи суспільства, держави. Вона включає в себе прапор, герб, гімн, конституцію, свята, політичні ритуали тощо. Національно-державними символами можна вважати також окремі міста (Київ як давньоруська столиця), споруди (статуя Свободи у США як символ «американської мрії», демократії), Києво-Печерську лавру, Софійський собор (як символ релігії), грошові одиниці (українська гривня, американський долар).

Політик має не просто шанувати національно-державні символи своєї держави, а й робити усе задля їх пропагування, виховання любові й поваги до них у співгромадян.

Спеціальні поради для політика.

Голос. Говоріть неголосно, але й не тихо, пристосуйте голос до аудиторії, говоріть так, щоб вас добре чули. Не говоріть байдуже, не вживайте слів-паразитів (що постійно і недоречно повторюються оратором), підвищуйте тон лише тоді, коли ставите запитання або хочете сказати про найважливіше, закликаєте зібрання до дії. Надмірне підвищення голосу свідчить про агресивність. Сила голосу залежить від розмірів аудиторії та наявності (або відсутності) підсилення звуку.

Обличчя. Міміка має бути стриманою, не відволікати від суті словесної інформації. Намагайтеся час від часу поглядати у зал навіть за всієї складності того, про що говорите. Пам'ятайте: обличчя вимовляє разом зі словами.

Жести. Не робіть незвичних, різких жестів, не починайте і не закінчуйте виступ несподіваним жестом. Якщо виступаєте з трибуни, не жестикулюйте, а коли виступаєте без трибуни і не тримаєте тексту в руках, візьміть бодай в одну руку олівець чи ручку. Якщо вам через надмірну жестикуляцію складно виступати стоячи, говоріть сидячи, коли є можливість. Іноді промовці так почуваються вільніше і більше подобаються слухачам.

Дихання. Спробуйте із самого початку виступу говорити так, щоб дихання було рівномірним. Якщо це складно, робіть невеличкі, непомітні паузи. Вдихайте повітря до початку фрази, а видихайте після її закінчення — ротом і носом водночас. Багатьом промовцям стає в нагоді вміння чергувати довгі та короткі речення, але не забувайте, що основну думку треба висловлювати головним, а не другорядним реченням. А ще краще виважено повторити її двічі.

Одяг. Політик - людина публічна, а тому його зовнішній вигляд, одяг мають неабияке значення, впливають на навколишніх.

Костюми треба носити не дуже світлих і не надто темних кольорів, уникаючи білих, жовтих, малинових, чорних.

Сорочки бажано одягати білі, світло-блакитні, світло-сині, у дрібну смужку. Рукава сорочки мають виглядати з-під рукавів піджака приблизно на два сантиметри, а холоші штанів прикривати застібки взуття. Добирайте не дуже яскраві краватки, що за кольоровою гамою відповідають сорочці та костюму, і зав'яжуйте їх так, щоб вони прикривали застібку пояса.

5.3 Мистецтво спілкування

Спілкування — необхідна передумова існування як особи, так і суспільства загалом, взаємодія двох або більше людей з метою обміну інформацією пізнавального, оцінного характеру. Спілкування має практично таку саму структуру, що й будь-яка інша діяльність. Це потреба, мотив, способи спілкування та його результат. Небезпідставно спілкування багато хто вважає специфічним, самостійним видом діяльності.

Розрізняють спілкування формальне і неформальне.

Формальне спілкування зумовлене відповідними соціальними функціями людини і регламентоване за формою та змістом (керівник - підлеглий, контролер - пасажир).

Неформальне спілкування - більш суб'єктивне і менш регламентоване. Мета такого спілкування, його характер багато в чому визначаються особистими стосунками між людьми (мати - дитина, чоловік - дружина, пасажир - пасажир).

Специфічною формою контактів і взаємодії людей є *ділове спілкування*. Воно належить до формального спілкування і слугує для обміну думками, встановлення контактів, підтримання певних зв'язків між людьми, які репрезентують різні, але багато в чому взаємозацікавлені організації, структури, людські спільноти.

Ділове спілкування здебільшого орієнтоване на певний результат, хоча інтереси сторін при цьому можуть бути надто різними, а то й взагалі протилежними. У **діловому спілкуванні** виокремлюють **три фази**:

- *початкову*, протягом якої встановлюються контакти;
- *основну*, протягом якої реалізується така послідовність дій: встановлення проміжної та кінцевої мети спілкування, безпосередні мовні та документальні контакти, взаємний аналіз вихідних і проміжних позицій, пошук узгоджених рішень, визначення подальших перспектив спілкування;
- *завершальну*, протягом якої формуються підсумки ділової взаємодії.

М. Доронін, досліджуючи проблему ділового спілкування, вирізняє такі **типи людей**:

- «*черепахи*» — намагаються ховати свої почуття та переживання під «панциром», не здатні виявляти їх бурхливо;
- «*хамелеони*» — тримають ніс за вітром, швидко підіграють співрозмовнику: співчують, обурюються, підлещуються залежно від обставин;
- «*леви*» - постійно рухаються, їхній внутрішній світ не обмежується службовими справами. Вони відчувають свою ділову перевагу і пишаються цим;
- «*дикобрази*» - завжди стривожені, обережні, ворожі, ніби постійно очікують неприємностей від навколишніх;
- «*безбарвні*» - здається, ніби розчиняються у навколишньому середовищі, нічим не вирізняються, не залишають сліду в пам'яті.

Спілкуючись, варто пам'ятати, що партнери передають один одному інформацію вербально (слова, мова) і невербально (одяг, міміка, поза, жести). Неважко помітити, що кожна людина намагається використовувати той канал інформації, який є виграшним для неї. Гарний оратор, наприклад, наголошуватиме на мовних, ораторських здібностях й менше надаватиме уваги своєму одягові або жестам. Натомість досвідчений політик, громадський діяч визначить свої вразливі місця при спілкуванні й докладе зусиль для їх удосконалення.

Ділове спілкування може відбуватися у **формі** бесіди, листування або по телефону.

Бесіда. Переважна форма ділового спілкування, яка має кілька фаз.

Перша фаза - власне початок розмови, коли будь-що треба спробувати встановити позитивний емоційний контакт, зосередити співрозмовника (співрозмовників) на проблемі, питаннях, які є предметом бесіди. Якщо це бесіда однієї людини з порівняно великою аудиторією, то

потрібно врахувати стан, особливості такої аудиторії: чи втомлені слухачі чи спокійна, збуджена, однорідна або неоднорідна аудиторія, представники яких соціальних груп в ній переважають тощо. Отже, початок розмови має бути таким, щоб зацікавити, залучити на свій бік якомога більше людей. Можливо, виступаючий зосередить увагу аудиторії на якійсь події, факті, що цікавлять багатьох. А може, просто пояснить, чому йому потрібна ця зустріч, які причини спонукали до неї. Іноді починають розмову з якогось дотепного жарту, прислів'я, приказки. Зрозуміло, що небажано починати розмову з вибачень, невпевнених фраз на зразок «Я не збирався з вами зустрічатися», висловлювати подяку на чиюсь адресу тощо.

Друга фаза — передання інформації. Тут усе залежить від підготовленості виступаючого до розмови, його ораторських здібностей, вміння виокремити головне. Навіть досвідчені політики, громадські діячі ґрунтовно готуються до бесіди, добирають потрібні факти, цифри, інші аргументи.

Третя фаза (найважливіша) — аргументація. До неї також готуються заздалегідь, добираючи такі аргументи, які були б вагоміші, ніж у співрозмовника. При цьому варто врахувати, що аргументів має бути кілька, щоб не повторювати постійно один і той самий. Також потрібно врахувати, чи сприйматиме інша сторона запропоновані аргументи, які аргументи висуватиме вона у свою чергу.

Ділову розмову бажано вести у формі діалогу, уникаючи монологу, вміло ставлячи потрібні закриті запитання (на які можна відповісти лише «так» чи «ні»), відкриті (відповіді на які потребують пояснень, додаткової інформації), переломні запитання (які переводять увагу з одного предмета на інший), риторичні, запитання для обмірковування та ін.

Досягти успіху у діловій розмові неможливо, якщо ви:

- різко заперечуєте іншій стороні, обриваєте її на півслові;
- демонструєте бажання не дати можливості іншій стороні взагалі висловити свою точку зору;
- не враховуєте, а то й ігноруєте погляди іншої сторони;
- різко реагуєте на критику, демонструєте свою підозру до іншої сторони щодо її точок зору, аргументів.

У процесі спілкування люди стикаються з різноманітними труднощами, які називаються бар'єрами у спілкуванні. Такі бар'єри можуть виникати з різних причин, що зумовлюють відмінності між людьми, — соціальних, політичних, релігійних, професійних. Проте найскладнішими є причини психологічного характеру (сором'язливість, неприязне ставлення до людини-партнера в бесіді, недовіра до неї тощо).

Усуненню або принаймні подоланню бар'єрів у спілкуванні сприяє підвищення індивідуальної культури, що дає змогу людині найповніше використовувати всі засоби і прийоми, що становлять комунікативний потенціал загалом.

У спілкуванні з іншими людьми стануть у нагоді рекомендації відомого психолога *М. Ночевника*:

- не зловживайте критикою і не звинувачуйте інших людей (критика не повинна бути самоціллю, перетворюватися на суцільний негатив);

- умійте наголошувати на непідробному інтересі до людини, з якою вступаєте у спілкування (виявляйте повагу і розуміння до того, з ким спілкуєтесь);

- умійте бути добрим слухачем (треба вміти вислухати людину до кінця, не перебиваючи; вислуховування виконує психотерапевтичну функцію);

- допомагайте людям відчутти їхнє власне значення (кожна людина заслуговує на повагу);

- поважайте думку інших людей;

- уникайте непотрібних суперечок - не можна миритися з несправедливістю, з недоліками, але перетворювати суперечки на самоціль - також не вихід;

- намагайтеся переконувати, уникайте виключно розпорядчого методу керівництва, вказівок;

- запам'ятовуйте імена, по батькові людей, з якими спілкуєтесь (не розчули - перепитайте);

- підтримуйте позитивні емоції, частіше усміхайтесь. Найчастіше спілкування відбувається у формі розмови (бесіди).

Тож корисними можуть бути й такі **поради**:

- до бесіди потрібно бути готовим (готуватися треба завчасно, прогнозуючи навіть її можливість, перебіг і розвиток). Для цього продумують сценарій бесіди, домовляються про місце, час, можливу тривалість, сподівання, розрахунки на результат;

- бажано розпочинати бесіду у приємному, невимушеному тоні (за винятком бесіди раптового характеру);

- коротко, але точно, цікаво формулюйте перші тези в бесіді (якщо ви починаєте її), на бажання співрозмовника уточніть їх або повторіть;

- спокійно, до кінця вислуховуйте співрозмовника, за можливості не переривайте його різко, не реагуйте мімікою, жестами, словом. Це дратує, спонукає до різких дій, висловлювань;

- виявляйте особистий інтерес до того, чим практично займається, цікавиться ваш співрозмовник; якщо критикуєте когось, щось, а особливо співрозмовника, то критика має бути виваженою, адресною, конструктивною. Збираючись критикувати іншого, трохи похваліть його, зауважте позитивне, покритикуйте себе, а вже потім і його.

Розмова (бесіда) - не єдиний спосіб спілкування.

Листування. Досить поширеним і специфічним є спілкування у формі ділового листування. Листи слід готувати з урахуванням поважного ставлення до адресата і його інтересів, вони мають містити чіткий виклад того, про що в них ідеться. Останнє залежить від того, якого характеру готується лист: супровідний, лист-замовлення, лист-пояснення, лист-вибачення, лист-рекомендація тощо.

Спілкування по телефону. Таке спілкування порівняно простіше (не бачиш обличчя, реакції співрозмовника, можеш сказати, що завгодно, але те саме стосується і співрозмовника).

До телефонної розмови слід вдаватися, якщо:

- хочете швидко отримати чи повідомити необхідні дані;
- бажаєте оперативно з'ясувати думку певної особи з питання, що вас стосується чи цікавить;
- прагнете дістати згоду на конкретну дію;
- хочете уточнити, чи лишається в силі попередньо досягнута домовленість.

Втім до телефонних розмов також потрібно готуватися, продумувати їх, навіть, якщо потім доводиться вести такі розмови раптово або перестроюватися в процесі розмови. Слід чітко формулювати свої думки, виразно називати імена, прізвища людей, уважно слухати співрозмовника, намагатися не перебивати його, будь-що спробувати зрозуміти, бо це, врешті, відповідає вашим особистим інтересам.

Публічний виступ політика. Без публічних виступів політичної діяльності практично не існує. Бажано, щоб завчасно був погоджений час виступу, визначена його мета. Слід підготуватися до спілкування з тими, перед ким потрібно виступати. Для цього, як мінімум складають тези (структуру) того, про що йтиметься, з урахуванням часу, який буде надано для виступу. А вже від цього залежатимуть обсяг і характер матеріалу (факти, цифри, інші дані).

Під час виступу не слід зловживати фактичним і цифровим матеріалом, наводити його безпідставно. Не менш небезпечно говорити про будь-що загалом, без відповідних тез на підтвердження того, що хочете довести до слухачів, а понад усе, завдяки чому можна схилити їх на свій бік, завоювати прихильників. Перед виступом обов'язково треба уточнити особливості аудиторії (кількість слухачів, їхній фах, професійну діяльність, вік, інтереси, соціально-політичні смаки й уподобання, віросповідання, національність тощо).

Не поспішайте йти до місця, звідки говоритимете (трибуна, поміст, відкритий майданчик) доти, доки вам остаточно не нададуть слово. Витримайте невеличку паузу, а вже потім прямуйте до місця, звідки говоритимете — спокійно, неквапно, не опускаючи голови, а оглядаючи присутніх і випромінюючи обличчям: «Я зараз скажу вам щось дуже важливе, цікаве, потрібне і саме те, про що ви мало знаєте або ж не знаєте взагалі».

Виступаючи, слід зважати на *такі застереження*:

- не поспішайте говорити. Спершу огляньте аудиторію (пам'ятаєте, як актори перед спектаклем поглядають у шпарину завіси - вони хочуть відчутти загальну атмосферу залу, відчутти, в якій його точці їм найбільше симпатизують). Дайте змогу тим, хто зібрався, вас побачити і почути, сконцентрувати на вас увагу. Однак не витримуйте надто довго паузу і подбайте, щоб ваше обличчя не виглядало самовпевненим, а тим більше

байдужим або невиразним, розгубленим;

- почніть виступ впевнено, розважливо, але не самовпевнено, не повільно і не мляво;

- початок має бути недовгим, але й не надто коротким - приблизно відсотків двадцять від основної частини виступу;

- коротко привітайте тих, хто вас слухає, але не вдаючись до довгих комплементарних відступів — це швидко набридає;

- чітко сформулюйте тему свого виступу, щоб слухачі зрозуміли, що ви збираєтеся сказати; пропустіть несуттєві деталі;

- якщо є певні труднощі (але не виправдання), що заважатимуть аудиторії найкраще зрозуміти вас, етично, стримано скажіть про це;

- почніть з чогось помітного (наприклад, з життєвого випадку), що зрозуміло всім або привертає увагу більшості, а головне - безпосередньо стосується теми виступу, проблем, що хвилюють зібрання. Не починайте з того, що далеке від інтересів слухачів. Можна «відштовхнутися» від тези, думки, фрази попереднього оратора, чиєїсь репліки із залу, отриманої вами записки тощо. Завдання — привернути увагу до себе, а отже, й до того, про що ви говоритимете далі;

- починайте з більш-менш відомого слухачам і поступово йдіть до менш відомого і навіть до того, що їм зовсім невідоме;

- викладаючи свої тези, постійно наголошуйте на головній із них або нагадуйте її складові - так слухачам буде легше вас сприймати;

- обов'язково нагадайте, що ви завершуєте виступ і тоді переходьте до висновку (висновків). Перед цим зробіть паузу, щоб зрозуміти, чи загострилося сприйняття аудиторією того, про що ви говорите. Кульмінація має бути ефективною, а не навпаки. Останнє важливе для акторів, популістів, але не політиків-реалістів;

- йдіть з трибуни (з місця виступу) неквапно, але впевнено, не мляво, визначаючи, чи сприйняла і як сприйняла аудиторія те, про що ви щойно говорили.

Цілком доречною для того, хто готується виступати, буде й така порада: з'ясуйте, що є правдою для цієї аудиторії (у що люди вірять), а вже потім спробуйте:

- сподобатися, запам'ятися публіці;
- довести тим, хто вас слухає, що ваша точка зору найправильніша;

- за наявності часу поясніть детальніше сенс бодай однієї зі своїх тез принципового характеру.

Абсолютно по-різному поведуться сильний і слабкий політики як оратори.

Сильний оратор здебільшого не боїться будь-яких гострих запитань, записок, реплік і завжди намагається довести людям, що його програма, погляди, пропозиції є найкращими, доцільними, необхідними для всіх. Такий оратор, звичайно, мало уваги звертає на дрібні деталі своєї зовнішності, поведінки, чиїсь зауваження та критику.

Слабкий оратор постійно намагається сказати всім якомога більше «правди», точніше того, що він сам вважає правдою, часто виправдовується або стурбовано реагує на найменше заперечення, критику своєї позиції тощо. Його може збентежити, вивести з рівноваги навіть чиясь репліка, а тим паче ґрунтовна критика.

5.4. Проведення ділових нарад

Кожний політик, надто політик високого рівня, має відповідну групу людей, команду, колектив, які з ним і на нього працюють. Тому час від часу виникає потреба проводити спільні ділові наради, на яких вирішуються певні питання, узгоджується стратегія спільної праці, визначаються перспективні питання роботи тощо. Політик повинен уміти добре підготувати і провести ділову нараду, оскільки від цього залежать як його власні статус та авторитет, так і успіх справи, яку він робить з допомогою інших людей.

До форм ділових нарад належать збори, наради з різних питань, конференції тощо. Усі вони передбачають вирішення певних завдань, а головне — привернути увагу учасників наради до проблем, які обговорюються, уточнити місце і роль у їх розв'язанні кожного учасника, розробити робочий план реалізації окремих конкретних завдань із зазначенням термінів, відповідальних осіб тощо.

Розрізняють такі **види нарад**:

- *інформаційні*, коли потрібно подати певну інформацію, ознайомити з певними документами, матеріалами, відомостями, точками зору тощо;
- *роз'яснювальні*, або інструктивні, коли є потреба визначитися щодо певної ситуації, події, пояснити певні суспільно-політичні події, явища;
- *звітні*, коли йдеться про реалізацію певних планів, дій, справ, окремих доручень;
- *нагальні*, коли ставиться завдання підвищити кваліфікацію з будь-яких питань, проблем;
- *проблемні* - найскладніші, бо йдеться про те, щоб виробити стратегію відповідної поведінки, способи розв'язання конкретної проблеми.

Будь-яка нарада потребує відповідної підготовки. Без неї розраховувати на успіх важко. Насамперед потрібно чітко визначитися, задля чого, з якою метою має проводитися нарада. Далі треба з'ясувати порядок денний наради, перелік тих, хто в ній братиме участь. При цьому слід пам'ятати, що спершу вирішують найскладніші, неоднозначні питання, а вже потім - другорядні.

Ділові наради не повинні бути тривалими. Продуктивними є ті наради, що тривають не більш як одну годину.

До початку наради потрібно чітко визначити кількість учасників.

Зайвих людей, які лише створюватимуть масовість, на нараді не повинно бути. Зазвичай запрошують тих, хто безпосередньо причетний до вирішення питань.

До наради потрібно ретельно підготуватися. Це може бути розгорнута доповідь, детальні або короткі тези. Потрібно пам'ятати, що аудиторія найкраще сприймає того, хто говорить не більше ніж 15 – 17 хвилин. Щоб заволодіти слухачами, насамперед треба сказати про мету свого виступу, пояснити чому це важливо, далі запропонувати аудиторії, що треба робити і для чого, хто має це робити. При цьому велике значення має те, які способи розв'язання існуючих проблем ви запропонуєте. Іншими словами, потрібно виробити приблизний і можливий проект розв'язання таких проблем, кому і що буде доручено зробити і в які терміни.

У процесі ділової наради важливо також врахувати такі особливості:

1. Не намагайтеся взяти ініціативу виключно на себе, спробуйте почути думки і пропозиції інших учасників наради, дайте їм можливість висловитися.

2. Спробуйте діяти за правилом: критикуєш - пропонуй, пропонуєш - роби.

3. Не намагайтеся давати виконавцям однозначні оцінки на зразок: «Ви цього не зможете зробити», «Вам це не під силу», «У вас мало досвіду» тощо.

4. З усіма учасниками наради поведіться однаково (називайте всіх по імені та по батькові).

5. Пам'ятайте, що саме від вас очікують підсумкового, заключного слова, завчасно готуйтеся до нього.

Кожна ділова нарада має закінчуватися прийняттям певних рішень - письмових чи усних. Можна завчасно підготувати проект письмових рішень і запропонувати їх для обговорення або у процесі наради запропонувати проект рішення усно і прийняти його за погодженням усіх, хто бере участь у нараді. Все залежить від конкретної ситуації.

Будь-яка нарада не позбавлена принципових зауважень або й критики. Це природно, бо єдина точка зору існує досить рідко. А тому важливо уважно ставитися до будь-якого критичного зауваження, спробувати спростувати його чи пояснити його сутність, особливості або й відмежуватися від нього.

У будь-якому разі на користь справі буде ознайомлення з усіма існуючими точками зору, думками, пропозиціями, можливо й такими, яких ви абсолютно не поділяєте. Толерантно ставтеся до будь-яких думок, маючи й обстоюючи власну.

Тому, хто веде нараду, такі **поради**:

- будьте уважним, таким, щоб з вами хотіли спілкуватись;
- умійте слухати інших, враховувати їхню точку зору; власну позицію викладайте чітко і зрозуміло; враховуючи думки багатьох, майте й обстоюйте власну точку зору, прокоментуйте свої аргументи і пропозиції.

Як вести бесіду, дискусію, розв'язувати конфлікти. Кожний політик має вчитися мистецтву ведення рівноправного, культурного діалогу, оскільки саме діалог є конкретним засобом спілкування з іншими людьми, взаємодії з ними.

Діалог як засіб уточнення позицій, розв'язання проблем, досягнення домовленостей може мати **різний характер**:

- *діалог-торг* (коли ставиться завдання отримати від спілкування якомога більше зиску для себе особисто);
- *діалог-компроміс* (коли одна зі сторін певною мірою поступається іншій);
- *діалог-рівність* (ідеальний варіант діалогу, коли обидві сторони мають після його завершення фактично однаковий зиск).

Загальний рівень участі будь-якої сторони (якщо йдеться про конкретних осіб) у діалозі значною мірою визначається рівнем загальної культури взагалі та політичної культури дискутантів зокрема. Вміння розмовляти з іншими людьми не є природженим. Для успішної бесіди потрібно відпрацювати вміння бути контактною, уважною до співрозмовника людиною та багато іншого. Зрештою — це мистецтво.

Розглянемо **якості та навички**, які мають бути притаманні досвідченому співрозмовнику:

- динамічність, гнучкість поведінки під час ведення бесіди, вміння легко переходити з однієї проблеми на іншу, зберігаючи загальну канву розмови, обстоюючи власну точку зору, виходити зі складних ситуацій, що виникають;
- уміння вислухати, зрозуміти, заспокоїти співрозмовника. Часто, уважно вислухавши співрозмовника, ви зможете поступово, методично довести свою точку зору, навіть використовуючи аргументи протилежної сторони. Неважко помітити, що найкращими співрозмовниками є люди, які вміють слухати;
- здатність стримувати себе, уникати радикальних висновків, пропозицій, різких висловлювань (демонструвати повагу до співрозмовника, зберігаючи водночас самоповагу);
- уникання розмов, що стосуються інтимних сторін життя співрозмовника. Таке можна допускати лише за умови, якщо, образно кажучи, це дозволяє робити ваш співрозмовник;
- уміння вибудувати і витримати до кінця свою лінію поведінки у бесіді. Це непросто, але досить часто вкрай необхідно; здатність чітко усвідомити мету співрозмовника. Це дасть змогу не лише зрозуміти його, а й вибудувати власну стратегію бесіди, скоригувати її вже у процесі спілкування.

Важливо усвідомити **мету бесіди**. Вона може бути різною:

- бесіда як потреба засвідчити своє шанобливе ставлення до співрозмовника, зміцнити, продовжити свої ділові відносини з ним;
- бесіда з метою отримати потрібну вам інформацію;
- бесіда з метою врегулювати стосунки, а то й конфлікт з

протилежною стороною;

- бесіда, ініціатором якої є не ви, а ваш співрозмовник;
- бесіда, яка ні до чого конкретно особисто вас не зобов'язує (у вагоні поїзда, на відпочинку тощо).

Бесіди можуть різнитися не лише змістом, характером, а й складністю. Щоб не ускладнювати бесіду зі свого боку, варто дотримуватися таких **правил**:

- не поспішайте робити висновки з того, що говорить ваш співрозмовник;

• не перебивайте без потреби співрозмовника, дайте йому можливість висловитися;

- покажіть своєму співрозмовникові, що ви справді уважно його слухаєте;

• стежте за своїми жестами (щоб вони не були надто різкими і динамічними), постійно підтримуйте візуальний контакт зі співрозмовником;

- намагайтеся зрозуміти не лише те, про що вам говорить, а й те, що відчуває співрозмовник;

• стежте за жестами, мімікою співрозмовника, намагаючись зрозуміти, чи вони справді відповідають тому, про що він говорить;

- дотримуйтеся загалом схвальної реакції стосовно того, про що говорить співрозмовник, коли це якоюсь мірою збігається з вашою думкою, точкою зору, позицією;

• не вважайте, що будь-яке мовчання співрозмовника є згодою на ваші думки, точку зору;

- уникайте поспішних висновків;

• намагайтесь якомога менше ставити уточнювальних запитань, оскільки це може дратувати співрозмовника;

- весь час вдумуйтеся в сутність того, про що йдеться у розмові, не акцентуючи уваги навіть на неприємних, різкуватих висловлюваннях співрозмовника;

• не вдавайтесь до мовчання як засобу уникнути загострення розмови;

- намагайтеся, щоб вас «не спіймали» під час розмови на суперечностях, тобто будьте логічними й уважними під час бесіди.

Іноді бесіда переходить у суперечку або навіть починається з неї. Суперечка виникає тоді, коли сторони мають надто різні, а то й діаметрально протилежні погляди, точки зору, оцінки певних явищ, ситуацій, вчинків тощо. У будь-якій суперечці є ініціатор і опонент. Зрозуміло, що їхня поведінка під час суперечки також різна. Жоден політик не уникає і фактично не може уникнути дискусій як їх організатор, учасник, спостерігач.

Вирізняють види дискусії:

«Вільною» називається дискусія, метою якої є не пошук будь-якого рішення, більш-менш єдиної точки зору, а просто обмін думками.

«Прогресивна» дискусія — групове вирішення (або принаймні

знаходження способу вирішення) певної, у тому числі політичної, проблеми.

Якщо політик має брати участь у дискусії або є її організатором, насамперед треба знати мету, приблизний зміст майбутньої дискусії. Далі слід здійснити підготовчі міжособистісні контакти з окремими учасниками дискусії, щоб уточнити її мету, можливості реалізації плану дискусії, на який розраховує політик. Головне — безпосередньо сама дискусія (участь або керування нею). Важливий етап дискусії — її завершення, аналіз і підбиття підсумків.

Метою дискусії для політика часто є прагнення довести правильність власної точки зору і хибність точки зору опонента чи опонентів. Щоб досягти цього, у процесі дискусії слід використати як мінімум два основних **елементи**:

- *тезу*, тобто предмет дискусії, або на чому ми зосереджуємо свої докази, які обґрунтовуємо як найістотніше, найвагомніше;
- *аргументи* — судження, думки, які мають підтверджувати одну точку зору і спростовувати іншу. При цьому потрібно обов'язково дотримуватися культури аргументації, тобто використовувати реальні аргументи і факти.

Між окремими людьми виникають і міжособистісні гострі ситуації або конфлікти. Вони мають різні причини, але здебільшого конфлікти поділяють на об'єктивні та суб'єктивні. Зрозуміло, що в разі виникнення конфліктів (а вони є досить поширеним явищем) варто спершу розібратися у самому собі, визначити об'єктивні і суб'єктивні причини, суть конфлікту, проаналізувати можливі шляхи його розв'язання, виробити власну стратегію поведінки у конфлікті.

Конфлікт може мати як негативні, так і позитивні наслідки для подальших відносин, спілкування конфліктуючих сторін. Часто він призводить не лише до погіршення відносин між людьми, а й до їх припинення. Спеціалісти вважають, що загрозу становлять не конфлікти як такі, а їх наслідки. Тому профілактика конфліктів, спроба усунути причини, що можуть їх спричинити, значно важливіші, ніж навіть конструктивне розв'язання конфліктів.

Найчастіше розв'язати конфлікт можна в результаті певного діалогу з іншою стороною. Психологи радять **вдаватися до таких прийомів**:

- визнайте, в чому має рацію ваш співрозмовник, а в чому ви;
- спробуйте перевести розмову в русло питань, з яких у вас немає істотних суперечностей з протилежною стороною;
- дещо поступіться у суперечці протилежній стороні, якщо предмет такої суперечки не має особливо принципового значення (поступіться бодай на словах);
- спробуйте пом'якшити дискусію за рахунок жарту, спокійного, розважливого тону бесіди;
- визнайте, що ви не зовсім глибоко розібралися в окремих питаннях, навколо яких виникла суперечка, запропонуйте ще раз (з часом)

повернутися до спільного їх обговорення.

Неважко зрозуміти, що найважливішою передумовою запобігання конфлікту або успішного його розв'язання є вміння зрозуміти іншу сторону. Слід терпляче ставитися до того, що хтось думає інакше, ніж ви. Будьте завжди готові погодитися, що ваші аргументи, позиція - малодоказові або навіть хибні. Пригадайте вислів відомого французького філософа-гуманіста *М. Монтеня* про те, що ніхто не убезпечений від можливості сказати нісенітницю. Біда, коли її висловлюють свідомо.

Основні **способи розв'язання конфліктів** тоді, коли їх неможливо уникнути взагалі:

- *мінімізація взаємодії з іншою стороною*, тобто зведення до мінімуму спілкування з людиною, яка конфліктує з вами, сподіваючись, що настане сприятливіший час для позитивного розв'язання конфлікту; *відкрита розмова з іншою стороною*. Цим прийомом послуговуються нечасто, оскільки така розмова - справа нелегка. До того ж треба бути досить упевненим у тому, що правда й аргументи на вашому боці й на вашу користь;

- *одностороння поступка*. Це робиться тоді, коли треба поступитися або бачите безперспективність конфлікту особисто для себе, готовність протилежної сторони також дещо поступитися;

- *оприлюднення конфлікту*, залучення до нього впливових осіб, винесення його на їхній суд. Йдеться про третіх осіб, які спроможні допомогти своїм авторитетом, впливовістю, умінням розв'язати конфлікт. Слід хіба що остерігатися, щоб такі особи не скористалися ситуацією у власних інтересах;

- *співробітництво за певних обставин* — найефективніший спосіб розв'язання конфлікту, коли виграють обидві сторони. Розмірковують у такий спосіб: “Я бажаю мати позитивні результати від розв'язання конфлікту і хочу, щоб інша сторона також їх мала”;

- *уникнення активних дій у конфлікті*. Проаналізуйте, можливо, відсутність активності вам вигідніша, ніж її надмірність, інакше конфлікт буде розв'язаний з ініціативи протилежної сторони або ж взагалі сам собою;

- *вибір розумної послідовності особистих дій*. Не варто поспішати, ставити за мету швидке розв'язання конфлікту. Спробуйте розподілити свою стратегію на окремі дії тактичного характеру або на кілька можливих варіантів розв'язання конфлікту, які ви потім послідовно використаєте.

6 ТЕХНОЛОГІЇ ПОЛІТИЧНОЇ ДІЯЛЬНОСТІ

6.1 Спілкування, політичні орієнтації та політична участь

6.2 Сутність та особливості політичних технологій

6.3 Специфіка та особливості використання політичних технологій

6.1 Спілкування, політичні орієнтації та політична участь

Успіху в політичній діяльності досягають завдяки багатьом чинникам, та найбільше залежить він від підготовленості політика. Йдеться не лише про знання, здібності, особисті якості, а й про володіння політичними технологіями, які мають свої особливості, механізми дії та впливу на окремих громадян та спільноти. Важливо, хто і з якою метою їх використовує, наскільки моральними є дії, вчинки суб'єктів політичного процесу.

Політика неможлива без відповідних дій, стосунків, спілкування між її суб'єктами.

Спілкування - відносини сторін, спрямовані на досягнення певної мети. Воно складається з таких основних **компонентів**:

- *змістової частини*, тобто те, для чого, власне, спілкування здійснюється, яка його мета;

- *структури*, що виявляється у певній формі, в якій спілкування, власне, і відбувається;

- *конкретних дій*, завдяки яким спілкування здійснюється. Спілкування поділяють на позитивне (спрямоване на набуття, придбання будь-чого) і негативне (пов'язане з позбавленням, втратою чогось). Залежно від цього спілкування має різні мету, спрямованість, форму.

Успіх у політиці, політичній діяльності досягається завдяки багатьом обставинам, проте найбільше він залежить від особистих психологічних якостей політика, його підготовленості до такої діяльності.

Йдеться не лише про його знання, здібності, а й про особистісні риси, якості та відповідну підготовленість до політичної роботи, тобто вміння застосовувати певні політичні технології.

Політичні технології - сукупність цілеспрямованих дій, зорієнтованих на досягнення відповідного політичного результату як методу перетворення об'єктивних законів політики на механізм управління, тобто перекладу абстрактної мови політичної науки на конкретну мову рішень, документів, нормативів, вказівок, що регламентують діяльність людей і стимулюють їх на найефективніше досягнення зазначеної мети.

Люди по-різному ставляться до політики. Одні беруть активну участь у її практичній реалізації, інші - індиферентні до неї. Зацікавленість політикою зумовлена багатьма чинниками (вік, стать, соціальне становище,

сімейний стан, кланові, національні традиції, інформованість, рівень освіти, культури, інтелекту та ін.). Відповідно до цього вироблено таку **типологію політичних ролей:**

- пересічні громадяни (об'єкт політики, політичних процесів);
- пересічні громадяни, опосередковано залучені до політичної практики як члени профспілок, виробничих колективів тощо;
- громадяни, які належать до виборного органу, є активними членами певної політичної організації;
- громадські, політичні діячі, які активно займаються практичною політичною діяльністю;
- професійні політики (для них політична діяльність є домінуючою);
- політичні (загальнодержавні, загальнонаціональні) лідери.

Коли людина бере участь у політиці, вона керується здебільшого двома мотивами: *альтруїстичним* (вдосконалити суспільне життя) та *егоїстичним* (здобути владу, популярність, багатство). Більшість політиків демонструє перший і намагається приховати другий мотив, особливо на початку діяльності. Мотиви визначають мету і програму політичної діяльності. Мотивуючими чинниками політичної діяльності є потреби самовираження, самореалізації, визнання, свободи, самозабезпечення, влади тощо. Звичайно, усі вони взаємозалежні. Щоб розпізнати справжню мету політичної діяльності суб'єкта політики, передбачити її результат, слід уважно аналізувати характер і особливості його потреб.

Вибір людиною позиції та відповідної лінії поведінки у суспільно-політичному житті залежить від її політичної орієнтації.

Політичні орієнтації (фр. *orientation* - звернений на схід, від лат. *oriens* - схід) — певні уявлення політичних суб'єктів про цілі, завдання діяльності політичних партій, політичного режиму, суспільства загалом. Політична орієнтація - це, з одного боку, певні словесно оформлені ідеї та цінності, з іншого - несвідомі або не цілком свідомі мотиви, які людина переживає на емоційному рівні.

Політична орієнтація зумовлює політичний вибір, який залежить від сформованості особистості, рівня її соціалізації, політичної культури, а також від особливостей суспільних відносин, рівня демократизації суспільства. Вибір може бути груповим та індивідуальним.

Груповий вибір часто здійснюють автоматично, під впливом групової орієнтації, особливо на ранньому етапі соціалізації особи, за несформованої політичної культури. Такий вибір найчастіше домінує в нестабільних суспільствах, на перехідних етапах їх розвитку та існування.

Індивідуальний вибір притаманний людині з високим рівнем соціально-психологічного, духовного розвитку, громадсько-політичної активності.

Вибір орієнтації не завжди є остаточним. Це динамічний процес, який нерідко супроводжується елементами дезорієнтації або цілковитою дезорієнтацією.

Політологи виокремлюють чотири підходи до політичного вибору:

ситуаційний, соціологічний, маніпулятивний та індивідуально-психологічний.

Ситуаційний підхід - ґрунтується на твердженні, що будь-яка політична орієнтація є реакцією на конкретно-історичну ситуацію.

Соціологічний підхід - спрямований на аналіз взаємозалежності між індивідуальним і груповим політичним вибором відповідно до соціально-політичної ситуації в суспільстві.

Маніпулятивний підхід - ґрунтується на здійсненні вибору відповідно до психолого-політичного зовнішнього впливу, а то й просто маніпуляцій. При цьому активно використовуються різноманітні політичні, психологічні комунікації й технології. За інтенсивного розвитку засобів масової інформації, зростання ролі засобів зв'язку в політичному житті маніпулятивний підхід відіграватиме й надалі неабияку роль у формуванні громадської думки, особливо в нестабільних суспільствах, де недостатньо розвинені демократичні засади.

Індивідуально-психологічний підхід. Основою вибору є особистісні психологічні якості (природжені, набуті). Засновник цього підходу - основоположник неофрейдизму *Т. Адорно*, який обстоював ідею "авторитарної особистості". На його думку, авторитарна особа відрізняється від інших не лише соціально-політичними чи етнонаціональними орієнтаціями й установками, а й особистісними рисами. Йй він протиставляв демократичну, ліберальну особистість. Цю проблематику досліджували і *Е. Фромм* та спеціалісти з інших галузей знань.

Вибір політичної орієнтації - не одномоментна дія, а процес, в якому людина коригує свою орієнтацію під впливом певних соціально-економічних умов, особистих психологічних змін. У цьому процесі вона ідентифікує себе з окремою особою або групою осіб. Політичні переваги зазвичай і формуються внаслідок макрогрупової (середовищної) ідентифікації. Наприклад, людина може ідентифікувати себе з бізнесменами, управлінцями, середнім класом тощо. Такі ідентифікації ґрунтуються на відповідній психологічній близькості до тієї групи, якій людина симпатизує.

Характерними виявами групових психологічних ідентифікацій є ідентифікації на національному ґрунті. Національна чи націонал-державна орієнтація відображає систему політичних уподобань і переваг. Основним її важелем є прагнення націй, етносів до незалежності.

Політичний вибір здійснюється на основі певних цінностей. Для одних домінуючими є загальногуманістичні цінності, для інших - цінності певної релігії, соціальної групи тощо. Вибір може бути й суто прагматичним, ґрунтуватись на особистісних цілях та інтересах. Політичні процеси неможливі без участі в них різних суб'єктів, яку називають політичною участю.

Є кілька **концепцій політичної (передусім електоральної) участі.**

Теорія раціонального вибору. Згідно з цією теорією більшість людей

схильні до раціональної поведінки (не ототожнювати з логічною поведінкою). Її прибічники вважають, що людина намагається досягти максимального результату за рахунок саме оптимальних, а то й найменших зусиль.

Мічиганська модель. Передбачає, що в політичній діяльності домінує партійна ідентифікація людини, яка є результатом або вихідною політичної соціалізації.

Психологічна школа. Її прихильники домінуючими у політичній участі й діяльності вважають мотиви й установки людини, намагаються щонайконкретніше вивчити взаємозалежність установок та поведінки, конкретних дій особи.

Інституціональний підхід. На думку його прихильників, політична участь залежить не від конкретних психологічних характеристик особистості, її соціального статусу, рівня освіти, а від можливостей громадян (виборців) впливати на владу. Реалізується політична участь у виборах, управлінні та самоуправлінні, прийнятті політичних рішень та здійсненні контролю за їх доцільністю; політичних кампаніях (мітингах, маніфестаціях, зібраннях), акціях громадянської непокори (війнах, революціях); діяльності політичних партій, різноманітних громадських об'єднань, у процесі самостійної індивідуальної політичної діяльності. Рівень, масштаби політичної участі - показник рівня демократичності суспільства, загальної та політичної культури його громадян, інших суб'єктів політики.

Особливості політичного процесу завжди зумовлені не лише політичною орієнтацією, а й відповідною політичною поведінкою, діяльністю його учасників. Політична діяльність визначається самою природою політики - формуванням відповідних політичних відносин між суб'єктами політики, які часто мають протилежні запити та інтереси, судження і спрямування активності.

Політична участь, діяльність завжди індивідуальні. Йдеться про індивідуальний стиль політичної діяльності не як сукупність окремих якостей, а як цілеспрямовану систему взаємопов'язаних дій, завдяки яким досягається певний результат.

Залежно від **характеру поведінки учасників політичного процесу** поділяють на лідерів, активістів, послідовників, лідерів громадської думки.

Лідери очолюють політичний рух завдяки своїй підготовленості, авторитету, соціальному статусу тощо.

Активісти виступають посередниками між лідерами і тими, хто їх підтримує. Вони впливають на рядових учасників політичних дій і процесів, дещо змінюють стратегію і тактику політичного дійства, а головне - активно допомагають лідерам у їхній діяльності.

Послідовники мають різний ступінь політичної, соціальної активності, загалом підтримують ідеї лідерів, але з різних причин недостатньо чітко усвідомлюють навіть власні інтереси у політичній боротьбі, а тому менш діяльні, ніж активісти.

Лідери громадської думки своєю не стільки організаторською діяльністю, скільки інтелектуальною (особливо в засобах масової інформації) підсилюють емоційне, психологічне напруження навколо проблем, які є предметом політики.

Політичну поведінку, взаємодію різних соціальних груп, осіб, соціальних, політичних інститутів називають політичними відносинами. Існують дві форми політичних відносин: *політична діяльність*, яка відображає динамізм політичних відносин, їх залежність від зусиль конкретних учасників політичного процесу, і *політична організація*, яка відображає структурованість політичних відносин, їх сформованість на основі певних норм і правил.

Політична участь не лише забезпечує реалізацію інтересів і запитів громадянина в процесі політичної діяльності, а й є дієвим засобом політичної соціалізації, формування політичної культури, громадянської позиції особи.

У процесі політичної діяльності політик, громадський діяч вступає у певні контакти з іншими політиками, має відносини з державою, ідеологією, політикою, владою. Ці відносини багато в чому визначаються тим, наскільки політик знає їх сутність, особливості функціонування, як володіє прийомами, технологіями політичної діяльності. Адже йому випадає жити і діяти за конкретного політичного режиму, певних політичних партій, громадських об'єднань, інших суб'єктів політики.

6.2 Сутність та особливості політичних технологій

Політичні технології (від грец. *techne* - мистецтво, майстерність) - сукупність методів і систем послідовних дій, спрямованих на досягнення необхідного політичного результату.

У політичній практиці вони постають як сукупність методів застосування об'єктивних законів політики, матеріалізація абстракцій політичної науки в конкретні рішення, документи, нормативи, розпорядження.

Політичні технології є системою засобів, завдяки яким реалізуються політичні цінності, інтереси. Вони є невіддільним структурним елементом політичної культури окремих суб'єктів політики, суспільства загалом.

Загальні, основні особливості політичних технологій зумовлені характером політичного процесу, який охоплює найрізноманітніші види політичної діяльності в межах конкретної політичної системи. Серед них — політична участь, яка має на меті формування в процесі політичної діяльності певних позицій, вимог, настроїв, та політичне функціонування як професійна політична діяльність щодо вироблення правових норм, управління політичними інститутами.

Без знання особливостей, класифікації, специфіки політичних технологій та без уміння їх використовувати досягти успіху в політичній діяльності практично неможливо. Для практичного ж оволодіння ними

насамперед потрібні відповідна науково-теоретична підготовка, вміння вивчати й аналізувати об'єктивні умови, в яких діють конкретні суб'єкти політики. Це стосується соціально-економічної, політичної ситуації в країні, регіоні; особливостей функціонування соціальних і національних груп у суспільстві, їхніх потреб та інтересів; розстановки політичних сил; статусу та рівня впливу на громадян політичних партій, рухів, об'єднань, засобів масової інформації.

Політичні технології поділяють на *загальні* (стосуються інтересів багатьох суб'єктів політичного процесу) та *індивідуальні* (притаманні окремим суб'єктам політики).

З-поміж загальних найпоширенішими є технології завоювання (виборчий процес як комплекс спеціальних технологій) та утримання влади.

Індивідуальні технології використовують окремі політики в процесі своєї політичної діяльності. Ці технології пов'язані із завоюванням популярності, умінням контактувати з громадянами (виборцями, членами певної партії, об'єднання тощо), майстерністю дискутувати, виголошувати промови, вести мітинги, збори, вдосконалювати власний імідж тощо. До найпоширеніших індивідуальних політичних технологій належать: публічні виступи, участь у бесідах, дискусіях, розв'язанні конфліктів; прогнозування політичної діяльності; виступи на радіо, телебаченні; підготовка матеріалів для друкованих засобів масової інформації та ін. Кожна з таких технологій має свої особливості, завдяки яким створюється певний імідж політика, його авторитет і популярність, формується і збагачується досвід політичної діяльності.

А головне — використання певних технологій має на меті врахування індивідуальних, зокрема й психологічних, особливостей політика. Готуючись, наприклад, до публічного виступу, політик передусім повинен знати про час, мету та його характер і відповідно готуватися до спілкування з аудиторією. На цьому етапі важливою є підготовка тез (структури) виступу, визначення суті та спрямування розмови, наявність імовірних запитань. Політик обов'язково має попрацювати і над зовнішністю, жестикуляцією, диханням тощо, усією манерою поведінки. Усе це і є індивідуальною технологією політичного виступу.

Розрізняють політичні технології *демократичні* і *недемократичні*. Тобто суб'єкти з недемократичною політичною культурою практично неспроможні використовувати демократичні технології, і навпаки. Існують *базові* та *другорядні* політичні технології.

До **базових** належать технології, які використовуються під час організації та проведення виборчих кампаній, такі, що запобігають соціально-політичним конфліктам, дають змогу розв'язувати їх, досягати політичного консенсусу в суспільстві.

До **другорядних** зараховують, зокрема, технології прийняття політичних рішень, організації масових політичних акцій: зборів, мітингів, маніфестацій тощо.

Політичні технології існують в кількох варіантах, а саме:

- розроблення та ухвалення певних політичних проєктів і рішень;
- реалізація політичних рішень;
- технології формування політичної влади;
- виборчі технології;
- технології організації діяльності політичних партій, організацій, об'єднань;
- технології формування громадянської свідомості, політичної культури;
- технології формування громадської думки;
- технології узгодження суспільних інтересів;
- технології розв'язання політичних конфліктів тощо.

Характер та особливості політичних технологій зумовлені особливостями суспільства, сутністю політичного процесу як сукупності діяльності суб'єктів політики.

Політичні технології будуються і реалізуються насамперед на певному, часто специфічному сприйнятті людиною навколишньої дійсності, на відповідних реакціях щодо такої дійсності. Політичні технології також пов'язані безпосередньо з конкретними соціальними ролями, які постійно виконує окрема людина як особистість. Так, для досягнення успіху в політиці, політичній діяльності різні за характером політичні технології використовуватиме звичайний робітник або військовослужбовець, активіст чи лідер політичної партії.

Найзагальнішими і найпоширенішими є технології прийняття політичного рішення, технології організації та проведення виборчих кампаній.

Технологія прийняття політичного рішення - процес реалізації політичної мети на основі накопиченої інформації.

Кожне політичне рішення є невід'ємним елементом політичного процесу, результатом певних попередніх дій. Іншими словами, це своєрідний процес, за якого накопичена інформація, розвиваючись, перетворюється на відповідні спонукальні акти (вказівки, розпорядження, накази, дії тощо). **Політичні рішення** є елементом політичного процесу і не можуть існувати статично. Їх **класифікують** у такий спосіб:

1. *За спрямованістю на конкретну проблему.* Рішення правильне (проблему розв'язано відповідно до мети); рішення нейтральне (проблема залишається на попередньому рівні); рішення неправильне (проблема стає ще гострішою, загальна ситуація погіршується).

2. *Як правові та неправові.* Правові - рішення, прийняті згідно з конституцією, законами та розпорядчими актами конкретної держави. Неправові - рішення, прийняті всупереч чинним законам і актам.

3. *На основі суб'єктно-об'єктних відносин.* Це означає, що суб'єкт влади при прийнятті рішення може одночасно бути і його об'єктом. Верховна Рада України, наприклад, приймає певні рішення щодо організації та власної діяльності.

4. *За ступенем значущості.* Значні, або кардинальні; чергові (що радикально не змінюють ситуації); нейтральні (прийняті з незначних суспільно-політичних питань, наприклад, утворення різних дорадчих, консультаційних органів, тимчасових комісій, робочих груп).

5. *За термінами дії, виконання, реалізації.* Довготривалі (різноманітні мораторії); безперервної дії (дія багатьох статей конституції країни), короткотривалі (рішення про заборону мітингу, пікету, страйку тощо).

Процес прийняття політичного рішення відбувається в кілька етапів:

- а) підготовчий (відбір і аналіз інформації);
- б) розробка проекту рішення (проекту програми);
- в) затвердження і прийняття до виконання рішення;
- г) реалізація прийнятого рішення;
- д) автономне існування результатів реалізованого рішення, поширення його наслідків.

Дотримання вимог усіх етапів може забезпечити прийнятому рішенню адекватність щодо ситуації. Це залежить і від компетентності тих, хто готує його, і ступеня врахування громадської думки, знання суспільно-політичної ситуації.

Технологія підготовки і прийняття політичного рішення розпочинається з аналізу суспільно-політичних відносин у тій сфері, якої воно стосуватиметься. Спершу треба вивчити, наскільки предмет майбутнього рішення відповідає реальності, чи не стосуватиметься воно псевдопроблем, позірних відносин. Відтак потрібно з-поміж багатьох подій і явищ виокремити саме тенденційні, а також визначити їх сутнісні особливості. На цьому етапі важливою є об'єктивність інформації, доступ до її джерел.

На етапі підготовки проекту політичного рішення може працювати одна особа або група осіб. За колективної підготовки проекту більше шансів серед альтернативних точок зору знайти ту, яка задовольнила б інтереси багатьох. Особливо важливим є колективне вироблення рішень стосовно інтересів великої групи людей — конституцій, меморандумів, програм і заяв політичних партій, об'єднань, груп тощо. На цьому етапі великого значення набуває прогнозування перспективи рішення (аналіз того, наскільки дієвим, результативним буде рішення, як сприятиме воно розв'язанню проблем у суспільстві, між суб'єктами політичного процесу).

Не менш складним є процес затвердження політичного рішення та прийняття його до виконання. Іноді він відбувається у безкомпромисній політичній боротьбі. І хоча в багатьох парламентах, політичних партіях, інших суб'єктах політики відпрацьовано певний механізм розгляду і прийняття рішень, боротьба навколо них нерідко триває досить довго, гостро й не прогнозовано. Особливо складними є ці процеси в країнах зі слабкими демократичними засадами і традиціями, де немає чіткого поділу влади між її гілками і бракує механізмів противаг, що нерідко зумовлює

прийняття нелегітимних рішень, а отже, перешкоджає створенню відповідних умов для їх реалізації. Легітимність рішень — це насамперед дотримання чинних законів. Залежить легітимність і від сприйняття громадянами ідеї, змісту, мети політичного рішення. Поєднання цих умов щонайкраще здатне забезпечити виконання прийнятого рішення.

Незаконність політичного рішення породжує різні «групи тиску», лобістські групи. У демократичних суспільствах лобіювання певних рішень, законів давно набуло цивілізованих форм і стимулює ефективно їх виконання. Це офіційні виступи в парламентах, на з'їздах, інших зібраннях політичних партій, у засобах масової інформації, організація листів, телеграм, дзвінків тощо.

Здійснення ухваленого політичного рішення є складним, часто тривалим і суперечливим процесом. Воно пов'язане з відповідними змінами соціально-політичної, економічної ситуацій. Тому після прийняття рішення зазвичай ще залишається ймовірність багатовекторності, непрогнозованості розвитку політичного процесу. Це вимагає від усіх, хто причетний до прийняття рішення, певних зусиль і щодо його реалізації. Нерідко в суспільній практиці виникає потреба доповнення, радикального доопрацювання уже прийнятого політичного рішення.

Технології прийняття політичних рішень великою мірою зумовлені характером політичного режиму. За авторитаризму, тоталітаризму рішення приймають здебільшого в закритому, таємному режимі, вузьким колом людей, не беручи до уваги точки зору опозиції. За демократичних режимів, навпаки, дбають про чіткість процедури прийняття політичних рішень, використовуючи компроміс, консенсус, намагаються узгодити позиції. Це сприяє уникненню соціальних, політичних конфліктів, значною мірою забезпечуючи стабільний розвиток суспільства.

Стрижнем політичної діяльності, політичної участі, а також і використання усього розмаїття політичних технологій, є влада, яку здобувають або демократичним (всенародні вибори), або недемократичним (насильство, авторитаризм, диктатура) шляхами. Іноді ці шляхи міняються місцями, поєднуються або взаємодоповнюються. Наймасовішими є виборчі технології.

Виборчі технології — це сума політико-організаційних, інформаційних, пропагандистських та інших дій з метою приведення до влади окремого політика, групи політиків чи відповідної політичної організації, об'єднання, сили. Тому вони багато в чому враховують і використовують психологічні аспекти і стани об'єктів і суб'єктів політики.

6.3. Специфіка та психологічні особливості використання політичних технологій

Схарактеризуємо кілька політичних технологій, які використовують у політичній діяльності як окремі (особистісні), так і загальні.

Поширення чуток, пліток. Це одна з найпоширеніших і найпростіших політичних технологій, сутність якої полягає у поширенні в будь-який спосіб наклепницьких, дискредитаційного характеру даних про будь-який суб'єкт політики, найперше про політичних, громадських, державних діячів. Особливо ефективно такі технології використовують засоби масової інформації — радіо, телебачення, які переважають, скажімо, друковані засоби інформації у швидкості її поширення.

Телефонні технології. Таких технологій багато: від відвертого прохання підтримати певного політика, політичну організацію, силу, до технології так званого пізнього дзвінка, коли конкуренти піднімають телефонними дзвінками сонних громадян, виборців, з метою дискредитувати супротивника, противників або хоча б посіяти в їхніх серцях зерно сумнівів щодо конкретного політичного адресата.

Технології «масових зборів», «акцій протесту». Найчастіше їх використовують для боротьби з існуючою владою: спроби максимально посилити загальну невдоволеність громадян вирішенням певних питань, проблем, діяльністю влади, її органів, окремих політиків тощо.

Таємна домовленість. Про висунення кандидатури, яка реально не претендує і не може виграти вибори (зайняти певний пост тощо). Такі технології використовуються з тим, щоб максимально відтягнути, відібрати голоси у реальних претендентів на владу (пост). Практично завжди це робиться на виборах до парламентів і навіть на виборах президентів.

Погрози. Значно поширені політичні технології. Погрожують у будь-який спосіб - відкрито і таємно, вдаючись не лише до шантажу, а й актів політичного спротиву, терору.

«Клонування» ЗМІ. Часто політичні супротивники вдаються до того, що випускають номер видання з назвою відомого, поширеного видання, в якому не просто спростовуються раніше оприлюднені факти, оцінки тощо, а й роблять це ті самі суб'єкти політики, які донедавна декларували абсолютно протилежне.

Технології на зразок «лестоці охлократії». Лестоці приємні не лише громадським, політичним діячам, політичним лідерам, а й звичайним громадянам, масам. Доволі часто, щоб принизити того, хто занадто зарозумівся, складно пише або говорить, звинувачують у надмірному теоретизуванні, якого, мовляв, простий народ не просто не розуміє, а така зарозумілість йому (народу) зайва, шкідлива. На перший план як визначна риса простих громадян у минулі комуністичні часи висувалися їхні революційний ентузіазм, класова свідомість. Предметом гордості була не освіченість, грамотність, а те, що «ми університетів не закінчували», «народу це, мовляв, не потрібно, оскільки у нього є революційне відчуття ситуації» тощо. За таких обставин у самого народу формується ілюзія непогрішимості, безпомилковості в оцінюванні політичної ситуації.

Технології на зразок «ідеологічне кліше». Їх називають ще технологіями «навішування ярликів». Це — відповідна класифікація людей, особистостей на основі загальних штучних кліше, що мають або не мають однаковий

сене, ознаку, особливості. Наприклад, без будь-якої деталізації громадян або організації «записують» до правих, лівих, консерваторів, революціонерів.

Політичні технології на зразок: «порушення синтаксичних структур», «заплескування закінчень фраз», «підміна понять» та ін. Це політичні технології, які складають і використовують у мовленні, виступах, проголошенні промов тощо. «Заплескування» виступу будь-якого оратора є яскравим виявом таких технологій, або коли промовцю не дають можливості завершити виступ, то його просто перебивають вигуками, репліками. Найчастіше такі політичні технології побудовані на тому, що виступаючому, оратору одночасно і дають змогу говорити, і заважають це робити.

Технології на зразок «маленька переможна війна». Такі технології найчастіше використовують під час масових виборчих кампаній. Історія знає тисячі прикладів, коли невисокий рейтинг, популярність політика, громадського діяча вдавалося швидко підвищити шляхом однієї акції, події, до якої він особисто був причетний. Не обов'язково, щоб це була якась одна акція і надто гучна. Іноді це сума певних, досить різних дій, завдяки яким ставлення до конкретної особи стає прихильнішим. У політиці останніх років таких прикладів достатньо. Так, у Росії після відомого серпневого путчу, коли Борис Єльцин оголосив своїм наступником мало кому відомого працівника силових структур Володимира Володимировича Путіна, рейтинг останнього становив не більш як 2 %. Варто було йому у відповідь на терористичні акції у Москві оголосити війну чеченському сепаратизмові, пообіцяти «мочити» бандитів у сортирах, сісти за штурвал літака-винищувача тощо, як рейтинг довіри до нього з боку росіян підвищився майже на 80 %.

Політичні технології на зразок «нагадую, це - Я». Найпоширенішими політичними технологіями, особливо у період масових виборчих кампаній, референдумів є ті, що розраховані:

- на звичайну (як більшість громадян), пересічну особистість, яка є своєрідним статистичним представником електорату, не має великих, а то і майже жодних зазіхань на владу, вважає, що від її голосу, точки зору загалом мало що в суспільстві залежить;
- на те, щоб просто познайомити виборців зі своєю особою, нагадати про себе, прозондувати, а чи сприйме його громадськість, чи варто далі намагатися сподобатися оточенню, електорату. До технологій на зразок «нагадую, це — Я» вдаються і громадяни, які спершу, на якомусь етапі, засвідчили себе активною громадською, політичною діяльністю, але потім через різні обставини зменшили свій діяльнісний потенціал, втратили налагоджені зв'язки зі своїми симпатиками. Вдаються до технологій нагадування про себе і ті, хто лише розпочинає торувати шлях у політику.

Такі технології використовують найчастіше і найпослідовніше не лише як статтю у газеті, журналі, виступ на радіо, телебаченні, як листівку, а й започатковуючи бодай невеличке, кількаразове, власне періодичне

видання (що далеко не кожному до снаги). У цих виданнях час від часу з'являються фотографії його патрона, розповіді про його непересічну, результативну діяльність, про спілкування з політиками, людьми, які є не просто авторитетнішими, а й представниками вищого ешелону національної еліти тощо. Розрахунок доволі простий — читач, пересічний громадянин постійно пам'ятає, що автор і герой такої технології не лише реально є, він діє, працює заради розв'язання насамперед їхніх власних проблем.

Упродовж усього часу своєї діяльності саме до такої технології активно вдаються багато депутатів, політиків, громадських діячів. Проблема тут, очевидно, може виникати лише з коштами на утримання видання та з людьми, які можуть зробити це якісно, професійно, етично, оскільки іноді можна отримати стосовно автора, кандидата, його авторитету, популярності також діаметрально протилежний результат.

Нагадати про себе можна кількома або навіть і однією публікацією на актуальну для багатьох громадян тему.

Досить часто політики, громадські діячі нагадують про себе, вітаючи громадян у різні святкові дні, християнські свята. Однак найкраще і найвдаліше з точки зору психології це виглядає тоді, коли політик ще й долучає себе, своє власне життя і буття до такої події. Так, народний депутат України Олександр Задорожний до 23 лютого 2002 р., майже за місяць до виборів у депутати Верховної Ради України, привітав киян, саме тих, чия доля пов'язана з Дарницьким вагоноремонтним заводом, дотепною лубочною листівкою з Днем захисника Вітчизни. І не просто написав щирі й теплі слова. У листівці було вміщено ностальгічного змісту фотографію із сімейного альбому Задорожного — прийняття військової присяги ним самим. До речі, Задорожний не просто регулярно нагадує своїм виборцям про себе. У багатьох школах, бібліотеках, зокрема Дарницького, Харківського районів Києва, він створив спеціальні юридичні консультаційні пункти, на кожному з яких є стенди, матеріали не лише про суспільно-політичне життя столиці, а й про його власну депутатську діяльність, зрозуміло, з фотографією обранця народу.

Нагадати про себе можна, підписуючись від імені великої політичної сили, але водночас висловлюючи і власну точку зору. Так, кандидат у народні депутати 2002 року від Компартії України по виборчому округу № 214 м. Києва Володимир Майборода, вітаючи ветеранів у день 23 лютого 2002 р., «назвав» усіх винуватців наших проблем. Він написав так: «Вы создали своим самоотверженным трудом и героически защитили в жестоких боях с врагами наше социалистическое Отечество, ныне предательски разрушенное правящей верхушкой и буржуазными холоуями: медведчуками, юлями тимошенками, «зятьками» США панами ющенками, тигипками, суркисами, кравчуками, пустовойтенками и другими. На выборах 31 марта эти перевертыши и национал-демократы снова хотят путем обмана и шантажа попасть в парламент. Мы уверены, ветераны — мудрые люди и на этот раз не дадут себя обмануть».

Можна просто листівкою чи у спеціальній газеті привітати електорат з черговим святом, нагадуючи про себе, а можна зробити це ще краще — розповісти про самого себе невідривно від певного свята. Це чудово зробив, зокрема, народний депутат України Леонід Черновецький, який привітав усіх жінок з 8 березня 2003 р. (майже за місяць до виборів) спеціальною газетою, в якій умістив своє інтерв'ю під назвою «Жінки в житті народного депутата Леоніда Черновецького». Зрозуміло, що йшлося про найдорожчих (вміщено фотографії) жінок для кандидата в народні депутати на черговий термін — про маму, дружину, доньку, та ще й серед політиків-жінок він виділив Наталію Вітренко та Юлію Тимошенко, хоча й зізнався, що «не підтримує ідеологію Вітренко і не відчуває її як людину». У цій політичній технології останнє явно було зайве, бо спрацьовувало зовсім не на користь Черновецького.

Леонід Черновецький не оминув увагою і сильну статтю. У газеті «Правда Лівобережжя» (№ 1, 2002 р.) він тепло привітав чоловіків з нагоди Дня захисника Вітчизни, коректно зазначивши при цьому, що цей день «став продовженням традицій Дня Радянської Армії та Військово-Морського Флоту», та ще (і це досить істотно) вмістив військову фотографію свого тата (1945 р.) і власну військову фотографію (1971 р.). Така діалектика поколінь взагалі завжди спрацьовує на позитив.

Політичні технології на зразок «я зроблю те, чого ніхто не зможе зробити». Нерідко політики, громадяни, які лише пробують зійти на політичний олімп, вдаються до технологій-переконань, що саме вони можуть зробити і зроблять те, до чого не додумався або неспроможний зробити будь-хто інший. Звичайно, при цьому громадянам пропонують іноді майже фантастичні (хоча й не позбавлені сенсу) пропозиції, заходи, проекти. Так, Геннадій Балашов упродовж кількох років включно до виборів депутатів Верховної Ради 2002 року фактично «експлуатував» одну й ту саму виборчу технологію, хоча й міняв манеру її використання. Він настирливо пропагував таку ідею, як скасування податку на додану вартість. Якщо це зробити, то, за твердженням пана Геннадія, можна знизити ціни на 20 %, збільшити прибутки громадян і підприємств, створити додаткові робочі місця, а відтак вирішити багато з реально існуючих проблем.

Дещо по-іншому, конструктивніше і з надією на успіх у виборчій кампанії 2002 року нагадав про себе народний депутат України, член виборчого блоку «Єдність» Олександр Губатенко. Він опублікував свій «Звіт перед виборцями» у спеціальному випуску Київської економічно-політичної фундації «Відрадий». І не просто доповів, що зробив, а проаналізував, скільки і який характер мали звернення до нього, його помічників - громадян округу, виклав власне бачення суспільних процесів, що відбуваються в Україні. Крім того, він вмістив у своєму звіті схвальні думки про себе людей, яким можна справді довіряти, - ректора НУТУ КПІ Михайла Згуровського, тодішнього голови Солом'янської райдержадміністрації Валерія Татарчука, директора заводу «Елекон»

Миколи Колотая, інших поважних осіб і навіть кандидата в народні депутати від його ж виборчого округу № 218 м. Києва, Миколи Підмогильного. Піарівська виборча технологія відтак з усіх боків виконувалася блискуче: прозвітував (є про що); вибачився (не все зроблено); засвідчив, що спроможний зробити більше. Ось його слова: «...я бачу свій депутатський шлях іншими очима... добре видно, що було зроблено не так, що не вдалося, що можна було зробити краще, доцільніше... Вдалося далеко не все. Проте набуто досвіду, і він дозволить мені у майбутньому працювати набагато ефективніше, ким би я не був». Зі сказаного видно, що і зазіхань на депутатство майже немає і виглядає звернення природно, щиро, відверто.

Цікаву передвиборну технологію такого самого характеру в 2002 р. використав кандидат у депутати Київради від виборчого округу № 28 учитель Дмитро Гордієнко. Він не просто розповів про себе, виклав свою програму дій, пообіцявши, зокрема, в 2003 р. мінімальну пенсію в м. Києві 400 грн. та лінію метро від станції Лівобережна до масиву Райдужний, а й разом з цим поклав у поштову скриньку кожному виборцю проект договору про відповідальність і співпрацю між Дмитром Івановичем Гордієнком (якщо він стане депутатом) і сім'єю, яка цю угоду підпише.

Політичні технології на зразок «клонування, або шоу двійників». Виборча технологія, пов'язана з появою у списках, а потім у мандатах (коли йдеться про вибори до рад) однофамільців взагалі не нова. І не лише у світовій практиці - в Україні її хоча й обережно, але все ж випробували ще у 1994 р., потім під час довиборів у народні депутати, коли в одному з округів, де мала висуватися кандидатом Юлія Тимошенко, було висунуто чотири кандидатки з таким самим прізвищем, одна з яких мала ще й ім'я Юлія.

Передвиборне шоу-клонування на виборах 2002 р. перевершило, однак, усі попередні. Ось окремі приклади «клонування». Олександр Олександрович Мороз - лідер Соціалістичної партії України і Олександр Федорович Мороз - перший номер у списку кандидатів від політичної партії «Всеукраїнська партія трудящих» - 1967 р. народження, освіта середня спеціальна, проживає у м. Києві, електрик малого приватного підприємства «ВПК». У Тараса Стецьківа (зі Львова) також з'явився претендент на мандат — ще один Стецьків. У Тараса Чорновіла «з'явився» брат-близнюк Тарас Чорновіл. Преса активно дискутувала навколо цього факту.

Клонування — виборча технологія, розрахована передусім на неуважних, плутаників, недолугих, байдужих людей, яка в підсумку хочі не введе виборця в оману, та все ж відбере бодай частину голосів у тих, хто на них по-справжньому, заслуговував.

Політичні технології на зразок «теледебати». Цей тип політичної технології надто поширений і чи не найпотужніший, оскільки, використовуючи її, є змога охопити найширший громадський загал, оперативної і швидко донести свою точку зору, позицію до кожного, навіть

байдужого виборця, вплинути на його уподобання, а то й на вибір. Зрозуміло, однак, що за багатьох обставин (все на виду - зовнішність людини, її мова, інтелект, переконання, життєві погляди) теледебати можуть виявитися і останнім виступом людини - майбутнього політика перед своїми виборцями.

Поширеними є політичні технології, які іменують **антитехнологіями**. Вони використовуються виключно зі знаком «мінус» і мають на меті у будь-який спосіб створити незадовільне враження від політичного супротивника, політичної сили, події тощо, детермінувати їх. Український політолог *Д. Видрін* вважає, що на відміну від справжніх політичних технологій як засобів і шляхів послідовного досягнення бажаного результату в політичних антитехнологіях ставка робиться на досягненні приватного і найближчого результату за умови ігнорування загальних і довготривалих наслідків рішень, що приймаються.

Основними базисними засадами утворення і використання політичних **антитехнологій** є:

- соціально-економічні проблеми окремих соціальних груп і класів суспільства;
- недосконалість політичної системи суспільства, взаємин між суб'єктами політики і влади;
- брак політико-правових засад здійснення політики (проведення референдумів, опитувань громадської думки, виборів тощо);
- низький рівень політичної культури суб'єктів політичного процесу.

Досить часто базовими засадами політичних технологій, особливо антитехнологій, є національні, етнічні особливості громадян, особистісні якості окремих людей, такі, як надмірна довірливість, схильність до драматизування явищ і подій, їх фетишизація. Важко знайти політика, який не використовував би національні особливості, інтереси, скажімо, виборців, електорату для завоювання власного авторитету або авторитету політичної сили, яку він презентує, обстоює.

Однією з найпоширеніших політичних антитехнологій, зокрема, є **популізм**. **Популізм політичний** — це сенситивність (чутливість) великих людських мас до спрощених пояснень, обґрунтувань складних суспільних проблем, примітивних лозунгів і закликів, а також демагогічні політичні дії політиків, що використовують таку сенситивність. Загалом політичний популізм забезпечують кілька політичних антитехнологій, серед яких центральна, за визначенням *Д. Видріна*, є своєрідною «презумпцією істинності простих рішень».

Політичний популізм легко використовується в процесі контактів, спілкування з людьми, які не схильні до глибокого, ґрунтового мислення, досконального пізнання сутності та особливостей суспільно-політичних явищ. Часто політичний популізм вдало спрацьовує там, де на відміну від складних пропозицій, шляхів та засобів розв'язання існуючих проблем пропонуються прості, доступні, зрозумілі, замість великих, масштабних

справ - малі, сьогочасні, конкретні. Тому політичний популізм найефективніше спрацьовує на буденному, регіональному рівні. Коли є місце і можливість для використання політичних антитехнологій, то це не що інше, як свідчення того, що політика як суспільне явище виводиться, за образним визначенням Макіавеллі, за межі моралі. Вона стає політикою аморальною, що абсолютно не робить її соціально затребуваною, демократичною, цивілізованою.

7 ПОЛІТИЧНА БОРОТЬБА

7.1 Поняття та види політичної боротьби

7.2 Стратегії політичної боротьби

7.3 Засоби політичної боротьби

7.1 Поняття та види політичної боротьби

Як і в будь-якій сфері суспільного буття, у політичній також спостерігається певне змагання, конкуренція, зіставлення та навіть зіткнення ідей, точок зору, позицій.

Політична конкуренція - це процес, під час якого здійснюється спроба досягти успіху в політичній діяльності шляхом усунення або випередження суперників, які намагаються досягти аналогічної мети.

Здавалося б політична конкуренція в остаточному підсумку мала б привести не лише до кращого врегулювання політичних процесів, формування владних структур, досконалішого вибору загальнонаціональних, політичних лідерів, а й сприяти вдалішій структуризації суспільств, поліпшенню управління ними. Проте політична конкуренція лише сприяє формуванню та утвердженню суб'єкта влади, особливо в нестабільних суспільствах так званого перехідного стану. Тому найчастіше відбувається не політична конкуренція, а саме політична боротьба.

Політична боротьба є надто складною і специфічною формою політичної взаємодії. У різних формах вона наявна в політиці завжди, оскільки крім співробітництва, співпраці, взаємодії суб'єкти політики, політичного процесу доволі часто вдаються до збереження власних позицій, статусу, владних повноважень шляхом усунення (у будь-якій формі), утиску, зменшення впливу і соціального статусу своїх супротивників.

Якщо розглядати філософське розуміння «боротьби» як поняття динамічного світогляду, то політична боротьба — явище об'єктивно історичне, без якого суспільний розвиток неможливий. Нагадаємо, що *Геракліт* вважав боротьбу «мірилом усіх речей», *Гегель* - суттю діалектичного руху, *Дарвін* вбачав у боротьбі основу існування всього живого, а *Ясперс* навіть стверджує, що в межах комунікації «боротьба сповнена духом любові».

Політична боротьба — поширене явище політичного життя, виявом якого є зіткнення інтересів різних політичних сил у прагненні кожної з них досягти певної політичної мети.

Основою політичної боротьби, її спонукальним джерелом є інтереси окремих осіб, груп, класів, соціальних спільнот - суб'єктів конкретних політичних відносин, а об'єктом - відносини власності, оскільки інтереси людей забезпечуються за її рахунок і через неї.

Об'єктом політичної боротьби є насамперед відносини влади, вплив на неї за рахунок прийняття суб'єктами політики відповідних політичних рішень, здійснення певних політичних дій.

Політична боротьба найчастіше має характер виборчого процесу або масового збройного конфлікту — революції, громадянської війни, страйку, збройного повстання.

Основні види політичної боротьби:

- *боротьба як стимул до розвитку і діяльності.* Найтиповішим прикладом є постійна боротьба за вплив на маси, більший авторитет у їхніх очах, між різноманітними політичними партіями, громадськими об'єднаннями, рухами;

- *боротьба з метою послаблення, винищення.* Йдеться про боротьбу антагоністичних політичних груп, партій, організацій, коли це стосується таких принципових моментів, як, наприклад, оволодіння державною, регіональною владою. Для такої боротьби утворюються певні об'єднання політичних сил, коаліції, а ведеться вона у гострих і безкомпромісних формах, наприклад громадянської війни;

- *боротьба, що якісно змінює не лише взаємодію суб'єктів політичного процесу, а й усю суспільно-політичну ситуацію в країні, соціумі.* Це вже завоювання влади на загальнонаціональному, загальнодержавному рівні.

Форми політичної боротьби:

- *політико-ідеологічна* - боротьба ідей, концепцій, програм. Часто вона продовжується (як значне загострення, протистояння позицій) у практично-політичній боротьбі;

- *практично-політична* - боротьба, що характеризується певними технологіями, акціями (політичні ігри, тиск, компроміс, вибори, демонстрації, військові сутички, повстання тощо). Політична боротьба, особливо її результати, значною мірою залежить від того, які й у який спосіб ресурси використовують сторони, що борються.

Основні ресурси політичної боротьби:

- *матеріальні* (люди, економіко-матеріальні можливості, технічні засоби та оснащення, воєнізовані, збройні сили тощо);

- *інформаційні* (знання, різноманітні інформаційні дані різних видів і джерел);

- *організаційні* (органи та організації, структури, що ведуть боротьбу між собою за владу, їхній кадровий склад — кількісний, якісний).

З-поміж політичних ідеологій, доктрин, що найбільше апелюють до політичної боротьби, можна назвати соціалізм, комунізм, націоналізм, фашизм, націонал-соціалізм, екстремізм, анархо-синдикалізм, расизм. Три останніх є найвиразнішими апеляторами до рішучої політичної боротьби. Розглянемо їх сутність детальніше.

Екстремізм (від лат. *extremus* - крайній) - схильність в ідеології та політиці до крайніх поглядів і засобів у досягненні певних цілей.

Прихильники екстремізму вважають, що потрібно силою ліквідувати

існуючі суспільні структури та інституції. Екстремізм пропагує сліпу покору, виконання навіть тих наказів, які суперечать здоровому глузду. У своїй діяльності екстремісти широко послуговуються гучними гаслами, відкритою демагогією, організовують заворушення, вчиняють провокації, ведуть партизанські війни.

Екстремізм відкидає будь-які альтернативи, намагається неодмінно нав'язати свою систему поглядів у різних сферах життя, політиці, економіці, військовій справі тощо.

Передумовами, що породжують екстремізм, є різноманітні соціально-економічні явища — кризи, зниження життєвого рівня окремих верств населення, деформації, руйнування політичних структур тощо.

Вирізняють такі форми екстремізму: національний, релігійний, політичний, екологічний.

Національний екстремізм виступає і діє насамперед або переважно з позицій захисту інтересів «своєї» нації, її історії, культури, традицій, мови. Право інших націй на такі дії він категорично відкидає.

Релігійний екстремізм ґрунтується здебільшого на нетерпимості до представників інших релігійних конфесій, напрямів, на протистоянні їм.

Політичний екстремізм ставить за мету насамперед знищення існуючих державних структур і встановлення диктатури тоталітарного порядку лівого або правого спрямування.

Екологічний екстремізм виступає проти науково-технічного прогресу, закликає до закриття несприятливих в екологічному плані підприємств, доводячи, що вони псують навколишнє природне середовище.

Загалом екстремізм поділяють на лівий і правий.

Лівий екстремізм апелює переважно до марксистсько-ленінського вчення, доводячи, що саме він є найпослідовнішим борцем за справу робітничого класу. Такий екстремізм перебільшує роль особи у керівництві державою, нерідко наділяючи керівника рисами харизматичного лідера. Лівоекстремістська ідеологія, наприклад, втілювалася в СРСР (1917–1953 рр.), в КНР (1956–1976 рр.), у Республіці Кампучія (1975–1979 рр.).

Праві екстремісти бачать вади існуючого суспільства у падінні моралі, відсутності належного порядку, наявності масової культури, споживацтва, егоїзму, гострих соціальних, економічних проблем.

За всіх відмінностей спільним для всіх форм екстремізму є протистояння демократії, а часто і нацизм, шовінізм, вороже ставлення до інших доктрин, хоча в реальній політичній практиці часто важко знайти між ними помітну відмінність.

На сучасному етапі екстремізм набув такого значного поширення, що становить глобальну загрозу для існування людства.

Анархо-синдикалізм або революційний синдикалізм, — течія в робітничому русі, яка ставить за мету знищення капіталістичного ладу шляхом революційної боротьби синдикатів (французька назва профспілок).

Враховуючи, що головною функцією буржуазної держави є захист

привілейованих прошарків суспільства, прихильники анархо-синдикалізму вважають, що саме боротьба з нею є головним важелем у розвалі капіталістичного ладу. Стверджують, що для об'єднання робітничого класу набагато важливішим є економічне підґрунтя, ніж політичне.

Анархо-синдикалізм виступає проти парламентської діяльності, зокрема політичних партій, бо вона обов'язково призводить до компромісів, поступок. Не підтримує він і такі форми боротьби й протесту, як революція, а обстоює форму прямого тиску на працедавців, підприємців через об'єднання робітників у профспілковий рух, демонстрації, саботаж. Саме за рахунок такої прямої дії, на думку прихильників ідей анархо-синдикалізму, можна створити кращі умови для життя робітничого класу в межах існуючого суспільного ладу. Переходу ж капіталістичної власності від власників до профспілок може сприяти загальний (загальнонаціональний) страйк, після чого саме профспілки візьмуть, на їхню думку, на себе організацію виробництва і розподіл продуктів на соціалістичних принципах і умовах.

Фактично джерелом існування анархо-синдикалізму є наявність у робітничому середовищі дрібнобуржуазного світогляду та ідей.

Расизм (фр. *racisme*, від італ. *razza* - раса, природа) - це:

а) сукупність антинаукових концепцій, основу яких становить положення про фізичну і психічну нерівноцінність людських рас, про вирішальний вплив расових ознак на історію суспільства, про одвічний поділ людей на вищі та нижчі раси, з яких перші нібито покликані до панування, а другі приречені лише бути об'єктом експлуатації;

б) політика, що ґрунтується на расистських теоріях.

Головними расами є європеїдна, монголоїдна і негроїдна. Кожна з них має свої особливості - біологічні, психологічні, генетичні та ін. Власне тому в середині ХІХ ст. перші расистські теорії і базувалися на твердженні, що саме раси є суб'єктами історії, а тому будь-яке змішування рас неприпустиме.

Расистські погляди і теорії активно слугували політиці колонізації, призвели до винищення цілих народів в Америці, Азії, Австралії, Океанії, а під час Другої світової війни спричинили страшні геноциди проти багатьох націй і національностей.

Біологічні дослідження останньої чверті ХХ ст. яскраво засвідчили, що расові відмінності людей не є вирішальними, а тому і не можуть бути причиною певного їх розподілу.

Нині расизм визначається в документах ООН як явище, що суперечить правам людини. У світі закономірно точиться гостра боротьба за подолання расизму в будь-яких його формах і виявах.

Доктрина «держави добробуту». Фактично це своєрідна «золота середина» між ліберальною і соціалістичною ідеями, теорія, яку часто ще називають доктриною «конвергенцій». В економіці прихильники такої доктрини закликають відмовитися як від ринкових механізмів, так і від моделі соціалістичної (планової) економіки і практики господарювання.

7.2. Стратегії політичної боротьби

У процесі політичного конфлікту його учасники вибирають відповідну стратегію поведінки, намагаючись при цьому максимально відстояти, задовольнити свої інтереси. Типовими стратегіями такої поведінки є конкуренція, співробітництво, ухилення, пристосування. При цьому конкуренція і співробітництво вважаються активними діями, а ухилення і пристосування - пасивними.

Політологи, зокрема *Г. Зіммель*, дійшли висновку, що гострішим є політичний конфлікт, то згуртованішими групи, сторони, які конфліктують. Власне, без такої згуртованості взагалі марно сподіватися на перемогу в конфлікті. Логічно й те, що пом'якшення гостроти конфлікту зменшує і його інтегруючу функцію в суспільстві.

Розвиток конфлікту фактично один і той самий: передконфлітна ситуація, власне конфлікт (інцидент), ескалація конфлікту (коли відбуваються певні його акти), кульмінація (найбільше загострення конфлікту), завершення конфлікту.

Будь-який конфлікт може існувати лише тому, що люди витрачають енергію на підтримку його існування. Багаття конфлікту, образно висловлюючись, горить тому, що люди підкидають у нього «дрова» - віддають йому час, душевні сили, здоров'я, а іноді й усе життя. Іншими словами, найпростіше і найлегше позбутися конфліктів - не породжувати їх. Однак це практично неможливо, оскільки в зоні конфліктів перебувають надто важливі для людей цінності та інтереси.

Існують два основних варіанти розкриття (оприлюднення) сутності політичних конфліктів - гласний і негласний.

Гласне розкриття сутності політичних конфліктів передбачає відкрите їх висвітлення через пресу, радіо, телебачення, мітинги, зібрання, засідання парламенту тощо.

Такий варіант розкриття політичних конфліктів властивий демократичному суспільству. Гласно розв'язуються конфлікти під час обміну думками, дискусій, вивчення громадської думки та ін.

Негласне розкриття сутності політичного конфлікту відбувається таємно, коаліційно, на рівні групи, і тому, звичайно, конфлікт залишається нерозв'язаним, суперечності не усуненими, згоди між сторонами, що конфліктують, не досягнуто. Тимчасово зменшується тільки гострота конфлікту.

За всіх особливостей і специфічних умов розв'язання кожного конкретного конфлікту можна виокремити деякі найзагальніші **складові технології запобігання політичному конфлікту** та його розв'язання. Розглянемо їх.

1. Для запобігання політичному конфлікту потрібно мати якомога більше

інформації про об'єктивні умови, в яких політичний конфлікт може виникнути. Інформацію збирають багатьма методами, в тому числі застосовуючи різноманітні соціологічні, експертні опитування, референдуми тощо. При цьому особливого значення набуває вивчення осіб, задіяних у конфлікті, мотивів і аргументів, якими вони керуються у політичній діяльності та поведінці.

2. Вирішальне значення для запобігання політичному конфлікту має розробка спеціальної програми дій з метою попередження, недопущення переростання конфліктної ситуації у конфлікт. Розробляє таку програму сторона, не зацікавлена у можливому конфлікті. При цьому продумуються і плануються першочергові та подальші дії, що можуть (прогностично) усунути основні причини конфліктної ситуації (мається на увазі нейтралізація соціально-економічної бази конфлікту). Багато в чому політична конфліктна ситуація може виникати за наявності політичного лідера як конфліктної особистості.

3. Запобігти політичному конфлікту можуть реальні дії щодо його недопущення. Коли конфліктна ситуація переростає в політичний конфлікт, постає проблема його розв'язання. У цьому разі використовують політичні технології, практично аналогічні тим, які застосовують для запобігання конфлікту, але виникає складна центральна проблема - як знайти вихід із ситуації, що склалася.

Практика політичного життя свідчить, що політичні конфлікти можна розв'язати переважно двома способами — *силовим* і *переговорним*. Звичайно, другий спосіб складніший і потребує великої практичної підготовки тих, хто готує, організовує, веде переговорний процес, але саме цей спосіб найбільш перспективний і плідний.

Розрізняють два **основних методи ведення переговорів** — позиційний торг і принципіві переговори, або переговори по суті.

Переговори як позиційний торг характеризуються спробою розв'язати конфлікт, досягти домовленості шляхом певних поступок сторін. Такі переговори здебільшого малоефективні й до розв'язання конфлікту фактично не приводять.

Принципові переговори, або переговори по суті є складнішими і результативнішими. Вони потребують розмежування між учасниками переговорів і предметом переговорів, зосередження на інтересах, а не на позиціях сторін, окреслення кола можливостей перед тим, як вирішувати, що робити. У результаті таких переговорів найчастіше сторонам вдається зберегти особисту позицію, власні погляди. В ідеальному варіанті підсумок таких переговорів виглядає як «перемога - перемога».

Практично кожний учасник політичного конфлікту, якщо він зацікавлений у його припиненні, має замислитися і поставити перед собою три запитання (завдання):

- а) як запобігти конфліктові, зробити так, щоб його уникнути;
- б) як поводити себе під час конфлікту, щоб максимально перешкодити його загостренню;

в) як завершити конфлікт із щонайменшими втратами для себе. Це своєрідні етапи розвитку, перебігу конфлікту, які передбачають і своєрідні дії конфлікуючих сторін.

Отже, треба знати, що таке політичний конфлікт, як він виникає, розвивається, як слід поводитися на стадіях зародження конфлікту (в конфліктній ситуації), щоб запобігти самому конфлікту, у процесі його розвитку, якщо конфлікт розпочався, після розв'язання конфлікту.

Існують три способи дій, у результаті яких сторони, що конфлікують, можуть спробувати вийти з політичного конфлікту, розв'язати його, а саме: насилля, роз'єднання і примирення.

Насилля. До нього найчастіше вдається сильна сторона конфлікту. Такі дії подібні до хлопчачої бійки, коли правоту намагаються довести кулаками. Крім фізичної сили з метою насильства можуть використовуватися адміністративна, службова і моральна сили. З погляду моралі девіз «сильний завжди правий» свідчить про торжество глупства. Кожний, хто вдається до насильства як засобу розв'язання конфлікту, сподівається завершити боротьбу якомога скоріше і результативніше саме на власну користь, хоча перемога у конфлікті за рахунок сили доволі часто видається неефективною, позірною.

У політичних конфліктах нерідко насильство здійснюють з використанням зброї, вдаючись до воєнних дій. Який це дає результат, можна легко зробити висновок, спостерігаючи, зокрема, за відомими подіями у Чечні.

Роз'єднання. До цього способу вдаються, коли намагаються розірвати або й зовсім розривають свої стосунки з конфлікуючою стороною (наприклад розірвання шлюбу). До роз'єднання можуть вдаватися обидві сторони конфлікту або й більше його учасників. Такий спосіб розв'язання політичного конфлікту досить ефективний. Конфлікт, звичайно, припиняється, проте конфлікуючі сторони використовують його зрідка. Це пояснюється тим, що конфлікуючі сторони втрачають контакти, без яких їм важко продовжувати політичну діяльність, а швидко поновити такі контакти часто досить важко, а той зовсім неможливо.

Примирення. Це ефективний спосіб розв'язання політичного конфлікту, який, проте, використовують не так вже й часто. Примирення може бути позірним, нестійким, нетривалим. Примирення частіше досягається під час переговорів, але іноді може відбутися саме собою, коли конфлікуючі сторони втомлюються від боротьби, обопільно втрачають до неї інтерес, а то й слабшають.

Зрештою, політичний конфлікт може припинитися в разі втручання третьої особи (сторони), яку запрошують для цього конфлікуючі сторони (одна або обидві) або ж, маючи власний інтерес, така сторона з'являється сама собою, з власної ініціативи.

Досить рідко вдається досягти повного, остаточного розв'язання конфлікту, оскільки це залежить від ступеня задоволення сторін, досягнення ними консенсусу. Це цілком закономірно, оскільки для

сучасних суспільств характерна величезна диференціація інтересів, які до того ж змінюються, переплітаються, заходять у суперечність.

Як і конфлікти, у політиці надто складним явищем є опозиція. У кожній країні відповідно до її політичної системи, конкретної суспільно-політичної ситуації є реальна, правляча більшість, яка визначає стратегію суспільного розвитку, формує виконавчу владу, бере на себе найбільшу відповідальність за існуючий стан справ, і є меншість, або опозиція. Це складне й неоднозначне явище соціального і політичного характеру.

Опозиція (від лат. *oppositio* - протиставлення) - протидія, опір певній політиці, політичній лінії, політичній дії; організація, партія, група, особа, які виступають проти панівної думки, уряду, системи, влади, конституції, політичної системи загалом.

Обов'язковою умовою опозиційності, наявності організованої опозиції є свобода думок, точок зору, поглядів, діяльність у суспільстві найрізноманітніших громадських об'єднань і організацій, незалежних і нікому не підконтрольних засобів масової інформації. Іншими словами, цивілізована опозиція справді можлива лише в демократичному, правовому суспільстві.

Оскільки однополюсна точка зору, позиція у демократичному суспільстві практично неможлива, то розмаїття таких поглядів і позицій саме й забезпечується за рахунок існування цивілізованої опозиції, що, у свою чергу, є запорукою балансу різних гілок влади, різних політичних сил. Це зазначали англійський дослідник *Д. Белінгбрук* (XVIII ст.), німецький політолог *Г. Оберройтер* та інші відомі філософи й політологи.

У суспільстві постійно виникає потреба єдності більшості й опозиції у головному - стратегії суспільного розвитку. Водночас об'єктивно може різнитися, не збігатися їхня тактика щодо такого розвитку. Саме останнє є рушійною силою в пошуку правильних рішень, дій, оскільки завжди існує альтернатива будь-якому явищу, проблемі розвитку, рішенню. Інша справа, що така боротьба ідей, точок зору, позицій має вестись цивілізовано, в межах законності прийнятих норм співжиття, які існують у суспільстві. Реально така ситуація практично неможлива, хоча надто бажана.

Наявність опозиції, яка до того ж діє відповідно до певного статусу, багато в чому попереджує, унеможлиблює радикальні вияви і виступи навіть тих сил, яких абсолютно не влаштовує дія більшості, легітимної влади. Тобто суспільству загалом не загрожують руйнівні процеси, анархія, диктатура, тоталітаризм. У демократичних суспільствах опозиція має всі умови для завоювання прихильників своєї позиції навіть поза межами значних політичних подій - виборів, референдумів тощо.

Основні способи поділу опозицій:

- згідно з їх ставленням до влади - лояльні та нелояльні;
- за місцем існування і дії - парламентські та непарламентські;
- за способом дії - системні та ситуаційно-орієнтовані.

У різних країнах залежно від їх політичної системи, особливостей наявних конфліктів створюються й існують різні умови для існування

опозиції.

У державах авторитарних і особливо тоталітарних опозиція офіційно не визнається, з нею точиться відверта і часто навіть жорстока боротьба. Опозицію тут вважають ворогом влади і навіть нації, народу. Щось подібне було і спостерігається в Україні й нині.

У державах із президентською формою правління (наприклад у США) роль опозиції часто виконує Конгрес. У країнах із парламентською формою правління існують правляча більшість і меншість, яка до управління державою не допускається. Саме така меншість і утворює організовану, цілеспрямовану у своїй діяльності опозицію.

Парламентська опозиція, зазвичай, найбільш дієздатна, міцна, оскільки має можливість істотно впливати на формування законодавчої бази, діяльність уряду, окремих його структур. Крім того, така опозиція має можливості для конструктивної розробки альтернативної політики і програм з метою не лише критикувати, підштовхувати до активних дій реальну владу, а й забезпечувати баланс влад. Потужні, добре зорганізовані опозиції не лише вміло тиснуть на реальну владу, впливають на вибір і розстановку політичних, державних діячів, а й формують так звані тіньові уряди. Для політичного процесу в позитивному плані це має досить велике значення.

Щоб опозиція діяла ефективно в інтересах держави та її громадян одночасно, мають бути наявні **такі передумови**:

- законодавче закріплення у державі права на свободу слова, об'єднань, зібрань, поглядів;
- врахування права парламентської меншості при ухваленні законів, відповідних нормативних актів;
- дотримання самою опозицією конституційних і правових вимог, парламентських процедур; відповідальність політичних сил (партій, об'єднань, груп), які утворили опозицію, за свою діяльність.

Опозицію часто утворюють кілька або навіть одна політична партія. Тому в разі провалу чи непопулярності їх політичного курсу вони об'єктивно мають поступитися місцем конструктивній опозиції, що бере на себе відповідальність за запропонований нею політичний курс.

Відомий політолог *Жан-Марі Денкен* вважає, що в політиці, політичному процесі поряд з політичними партіями, опозиціями суттєвого значення набуває діяльність так званих *груп тиску*. Він детально розглянув і запропонував свою модифікацію таких груп, виокремлюючи організовані групи, групи прихильників, автономні групи, групи, що здійснюють ефективний тиск.

Крім того, вчений вирізняє групи, що захищають матеріальні інтереси, профспілки найманих працівників, підприємницькі організації, комерційні та сільськогосподарські організації, групи, які захищають моральні інтереси людей, церкву (як структуру, що часто відіграє роль групи тиску), спеціалізовані політичні організації, політичні клуби.

Опозиція, її статус, місце і роль у конкретних політичних процесах також об'єктивно зумовлені та конкретні. Те саме можна сказати і про

опозицію в Україні, де вона здебільшого оперує словами і гаслами на кшталт «ганьба», «геть», а не впливає конструктивно на державотворчі процеси.

Опозиція в Україні веде досить активну боротьбу з реальною владою і заради влади. Щоб сповна зрозуміти реальну ситуацію з опозицією в нашій державі, потрібно уточнити, чим насправді вона є, які механізми (джерела) її існування; чи має опозиція перспективу, і якщо має, то яку.

У демократичних суспільствах **опозиція** - це сукупність сил, які сконсолідувалися у парламенті, аби протистояти більшості у розробці, прийнятті та реалізації політичних рішень. Фактично така ситуація склалася із самого початку проголошення незалежності України і в парламенті України, тобто у Верховній Раді.

Проте й на сьогоднішній день в Україні бракує легітимно юридичних підстав для цивілізованого існування опозиції, у державі немає процедурних і субстанційних інститутів, які б стежили за тим, аби опозиція справді виконувала свою конструктивну, політико-соціальну роль, а саме: підштовхувала, спонукала правлячу силу, владу до плідніших дій в інтересах не просто держави, а й народу, усіх громадян України. За таких обставин і на 18-му році розбудови самостійної держави ми маємо не опозицію з певною програмою, конструктивним курсом, а спрощену, примітивну опозиційність, мета якої, якщо не взяти владу цілковито, то бодай, урвати її шматочок. І бажано, щоб цей шматочок був якомога більший. Про стратегічні, конструктивні наміри у діяльності такої опозиції практично не йдеться.

У демократичних суспільствах опозиція посідає місце саме в парламенті. Партії в таких суспільствах створюються здебільшого до початку виборів, а після їх закінчення фактично майже припиняють активну діяльність. Часто їх так і називають - партії виборчого процесу. В Україні опозиція в парламенті є, але джерела її існування розміщуються далеко за межами вищого законодавчого органу країни. Розмаїта, зніційована різними політичними силами - партіями, об'єднаннями, групами — опозиція перенесена з українського парламенту в структури виконавчої влади, а відтак і в регіони.

Опозиція в нашій державі набула також ознак корпоративності, сформувалася як кон'юнктурно-ситуаційна, далека від бажаної реальності та конструктивізму. Тобто спрацьовує така опозиція на угоду конкретній політичній силі та відповідно до конкретної суспільно-політичної ситуації, вдало змінюючись, мімікруючи, пристосовуючись. Виходячи за межі парламенту, вона мозаїчно розсипається по всій Україні фактично у формі дієвих і неконтрольованих законом і громадськістю груп тиску на владу. Такі групи модифікуються як підприємські (там, де є нафта, газ, енергія, сировина); комерційні; сільськогосподарські; групи тиску, що стосуються моральних, конфесійних симпатій та інтересів громадян, позицій держави; регіональні групи тиску; військові групи тиску; молодіжні групи тиску та ін.

Означеними та іншими групами тиску послуговуються різноманітні

політичні сили досить потужно й активно у боротьбі за владу під час серйозних загальнонаціональних політичних подій, кампаній і особливо референдумів, виборів тощо. Їхніми ініціаторами і творцями є насамперед політичні партії, об'єднання, рухи, часто профспілки і навіть окремі громадські діячі, політики.

Опозиція в Україні існує передусім на рівні еліти, яка доволі успішно рекрутує рядових громадян до таких груп тиску через давно відомі форми - колективні заяви, пікети, демонстрації, страйки. Використовується для цього все - від обіцянок до різноманітних матеріальних заохочень. Основа — спекуляція на соціально-економічних проблемах і негараздах. І робиться це на очах більшості тих самих громадян, які розуміють, що не можна жадати від держави того, чого немає і не може бути об'єктивно — матеріального, духовного.

7.3 Засоби політичної боротьби

Лобізм (англ. *lobby* - кулуари):

а) діяльність соціальних груп, які обстоюють свої особливі політичні інтереси;

б) групи тиску на органи законодавчої і виконавчої влади.

Лобізм - це специфічний інститут політичної системи, механізм впливу приватних і суспільних організацій («груп тиску») на процес прийняття рішень органами державної влади з питань внутрішньої та зовнішньої політики.

Основними методами лобізму є: виступи (на конгресах, засіданнях уряду, в пресі тощо); розробка та внесення (пропозиції) альтернативних проектів, рішень, інших документів; організація, здійснення певних акцій (пропагандистських, протестних та ін.); фінансування (фінансова допомога, підкуп, підтримка виборчих кампаній, інших акцій).

Революція - (від лат. *revolutio* — поворот, переворот) - якісні зміни у розвитку будь-якого явища або процесу в природі й у різних сферах життя суспільства. Є одним із найскладніших політичних явищ.

В історії політичної думки існує багато **підходів щодо обґрунтування феномена революція** як явища політичного. Основними з них є такі:

- *революція* - це спосіб забезпечення циркуляції еліт (В. Парето);
- *революція* - це перехід від суспільно-економічної формації, що віджила себе, до більш перспективної, прогресивної (марксизм-ленінізм);
- *еволюція* - це неефективне явище, що має свої недоліки (прибічники концепції «соціології революції»);
- *революція* — це ситуація, яка має для суспільства радикально «очищувальний» характер (прихильники ліворадикальної концепції революції);
- *революція* - це криза процесу модернізації (С. Хантінгтон);

- революція - це вихід системи зі стану рівноваги (Ч. Джонсон).

Історичні типи політичних революцій:

- *рабовласницький* (відбувається заміна неpolітичної влади авторитету в суспільстві політичною, державною владою);
- *феодальний* (заміна рабовласницького політичного ладу феодальним);
- *буржуазний* (заміна феодального політичного ладу буржуазним);
- *соціалістичний* (заміна буржуазного політичного ладу соціалістичним);
- *перехідний* (поєднує риси політичних революцій будь-яких основних типів).

Залежно від сфер суспільства, де відбуваються революції, їх типологізують як:

- соціальні;
- політичні;
- культурні;
- наукові;
- промислові (індустріальні) та ін.

Залежно від рушійних сил, що беруть участь у революціях, їх поділяють на:

- селянські;
- буржуазні;
- пролетарські;
- народні.

Відповідно до засобів і методів, що в них використовуються, розрізняють такі революції:

- мирні
- немирні.

Мирні революції зазвичай відбуваються у формі парламентських, стихійних переворотів, до чого призводить переважання певних класових сил. Яскравим прикладом такої революції була Лютнева революція 1917 року в Росії.

Вирізняють ще й таку специфічну форму революції, як послідовно здійснювані, глибокі реформи, що з часом змінюють політичну обстановку в державі або можуть навіть призвести до кардинальних якісних змін у розвитку суспільства взагалі.

Політична революція - суспільний рух і переворот, мета яких - повалення старого режиму шляхом насильницького завоювання політичної влади, а потім здійснення докорінних змін політичного життя суспільства.

Практично всі політичні революції у період їх підготовки і навіть здійснення ставлять за мету утвердити демократичну владу, тобто владу народу, але часто такі революції відкривають шлях до влади і недемократичним політичним режимам. Вважається, що насильницькі революції не можуть сприяти виникненню високої, досконалої демократії. Шлях до неї - тривалий еволюційний процес.

Війни.

Громадянська війна - найгостріша з форм політичної боротьби, що становить насамперед збройну сутичку між класами і соціальними групами, партіями, націями. У процесі громадянської війни точиться боротьба за досягнення певних політичних цілей, головною з яких практично є досягнення повноти державної влади.

Громадянські війни мають економічну основу (різний матеріальний стан, рівень і умови життя окремих верств населення); соціально-політичну основу (суперечність між інтересами різних верств населення стосовно певних соціальних і політичних завдань, які потрібно вирішувати у суспільстві).

Типи і форми громадянської війни. Це і повстання рабів (Спартак), і селянські, партизанські війни. Практично громадянські війни можуть зачіпати як особисті інтереси громадян, так і колективні, групові інтереси, а відтак призводити до політичного розколу суспільства.

На відміну від війн, воєнних сутичок під час громадянських війн до розв'язання соціально-політичних проблем і суперечностей залучаються найширші маси населення. Часто, як це було і в Росії, і в Україні (1918–1920 рр.), та багатьох інших країнах, громадянські війни характеризуються великою жорстокістю, кровопролиттям, людськими жертвами.

Крайньою формою конфлікту між народами, державами є війна. Вирізняють такі *форми війни*: між різними родами, племенами, етносами, країнами, народами, імперіями, коаліціями держав; локальні війни, регіональні та світові; обмежені, загальні, абсолютні, тотальні та ін. За твердженням *К. фон Клаузевіца*, війну вважають продовженням політики іншими засобами, хоча власне політика з початком і в процесі війни не зникає абсолютно.

У війні супротивники більш-менш відкрито протистоять один одному. «Війна, - пише *К. Гаджиєв*, - колективний акт, який відрізняється за своєю природою від індивідуальних актів насилля, в яких беруть участь мінімум дві особи, таких, як, наприклад, звичайна війна двох осіб або дуель. Іншими словами, війна є актом взаємодії не між двома конкретними особами, а між двома або більше державами».

Тварині для задоволення своїх суто біологічних потреб достатньо здобути їжу, тепло, територію для полювання, розмноження. Людині ж окрім біологічних потреб завжди необхідне визнання іншими її сили, авторитету, переваг, потрібна влада над іншими, їх підпорядкованість. На ній позначаються дія свідомості, психологічні стимули.

Відтак війну можна вважати явищем, що випливає з природи, ества людини, вважати саме людською потребою. І водночас її найбільшим лихом і горем.

Війни породжуються не лише матеріальними, економічними, соціальними, династичними, релігійними чи іншими факторами. Вони є також результатом психічних, психологічних станів людей, їхньою внутрішньою невдоволеністю чимось, засобом реалізації інтересів і

потреб. Агресивність учасників військового конфлікту, війни, як відомо, багато в чому зумовлена агресивністю їхніх конкретних ідеологів, організаторів. Оскільки кожна з воюючих сторін, учасників війни у певний спосіб зазіхає на цінності, інтереси іншої сторони, війни завжди мають відповідний ідеологічний характер.

Для існування війни потрібні не лише сторони, що протистоять одна одній, а й ворог (реальний, уявний). Без нього війна неможлива, оскільки саме під впливом образу ворога формується психологічна установка на підкорення, а то й знищення протилежної сторони, здійснюються героїчні вчинки та подвиги.

Далеко не кожна війна може сприяти розв'язанню існуючих конфліктів. Нерідко війна ще більше поглиблює суперечності між воюючими сторонами, загострює і без того серйозні конфлікти. Мало того, в нинішню ядерну епоху війна фактично не є продовженням політики, що веде до врегулювання конфлікту, оскільки закінчення війни не є завершенням нині ядерного протистояння держав, зникненням військово-промислових комплексів тощо. На жаль, сучасна епоха об'єктивно не може стати епохою суцільного миру, порозуміння і злагоди між країнами і народами.

Політичне маніпулювання. Політична боротьба здійснюється з використанням найрізноманітніших прийомів, найскладнішими і найефективнішими з яких є маніпуляції, міфи та насилля.

Маніпуляція - вид психологічного впливу, досконале здійснення якого призводить до прихованого спонукання в іншій людині намірів, що не збігаються з її актуально існуючими бажаннями.

Політичне маніпулювання — система засобів ідеологічного і духовно-психологічного впливу на масову свідомість з метою нав'язати певні ідеї, цінності; цілеспрямований вплив на громадську думку і політичну поведінку для спрямування їх у заданому напрямі

Політологи політичне маніпулювання досліджують у двох напрямках - апологетичному та соціально-критичному.

Згідно з **апологетичним напрямом політичне маніпулювання** розглядається як важливий засіб управління свідомістю мас.

Обидва напрями мають сенс, особливо в умовах принципово нової ролі засобів масової інформації у формуванні масової свідомості.

Технологія політичного маніпулювання, за визначенням *В. Амеліна*, здійснюється завдяки впровадженню у свідомість під виглядом об'єктивної інформації несправжнього, але бажаного для окремих груп людей змісту; впливу на больові точки суспільної свідомості, які спричиняють страх, тривогу, ненависть; реалізації певних прихованих цілей, досягнення яких комунікант пов'язує з підтримкою громадською думкою своєї позиції.

Вирізняють політичні маніпуляції двох видів - між особові та масові. І ті й ті мають відповідну мету і технології, завдяки яким нерідко досягається мета.

Для здійснення *між особових маніпуляцій* важливо знати тип і особливості особистості, оскільки саме з їх урахуванням чиниться вплив на людину (особистість), а для того, щоб маніпулювати групою людей, особливо великою, потрібно досконало знати її загальні характеристики, вразливі місця.

Історія знає достатньо маніпуляторів - психологічно сильних або навіть неординарних особистостей, які вміло впливали не на одиниці, а на великі групи людей завдяки особистісним якостям, вміло використаним технологіям обробки громадської думки у власних або групових, корпоративних інтересах. Наполеон, А. Гітлер, В. Черчилль, Й. Сталін, В. Ленін, М. Горбачов та десятки інших політиків досконало володіли технологією формування громадської думки за рахунок як власних рис, якостей, здібностей та умінь, так і своїх підлеглих, а також за допомогою різноманітних засобів масової інформації.

Політичні маніпуляції найбільше і найчастіше використовуються з метою досягнення влади, її реалізації та утримання. Мета будь-якого маніпулятора чи групи маніпуляторів - підпорядкувати власній волі іншу людину чи групу людей.

Маніпуляції в політиці - не що інше, як спекуляція на людських емоціях і почуттях. Звідси - релігійні війни, глибокі національні сутички і конфлікти, фанатизм, екстремізм, тероризм та інші явища, основою яких є передусім вторгнення в глибинні почуття не лише окремих людей, а й великих соціальних груп, цілих народів і націй.

У політичній маніпуляції використовують все: виразну мову жестів (М. Горбачов); окремі характерні звички (сигара В. Черчилля, люлька Й. Сталіна); красномовну, на рівні акторства, риторику (Ф. Кастро) тощо. Однак найсильніше і найрезультативніше політичне маніпулювання здійснюється через мас-медіа - пресу, радіо, телебачення, рекламу та інші інформаційні засоби.

Завдяки засобам масової інформації створюються й ефективно використовуються як елементи політичного маніпулювання різноманітні іміджі, образи, умовні формули і штампи, стереотипи поведінки, подаються заздалегідь заготовлені відповіді на запитання, що хвилюють багатьох людей. Маніпулятивний арсенал засобів масової інформації добре відомий: навмисне перекручування реального стану речей шляхом замовчування одних фактів і нав'язування інших; публікація нереальних (брехливих) повідомлень; пробудження в аудиторії негативних емоцій за допомогою візуальних засобів або словесних образів тощо.

Політичне маніпулювання має багато спільного з політичною демагогією як формою свідомого обдурювання широких мас, спекуляції на реально існуючих труднощах та проблемах, потребах і сподіваннях громадян. Політичний демагог використовує такі засоби, як перекручування дійсності, популізм, підтасовування фактів, виголошування безвідповідальних заяв, обіцянок, облудні присягання, визначення винних, ворогів, боротьба з якими нібито поліпшить існуюче становище, тощо.

Крайньою, позначеною надзвичайними заходами та засобами, формою політичної боротьби є політичний терор.

Терор політичний (від лат. *terror* — страх, жах) — опозиційна діяльність екстремістських організацій або окремих осіб із систематичним або поодиноким використанням насилля (або його загрози) з метою залякування будь-кого (уряду, партії, населення, групи тощо).

Основними причинами політичного терору, як і терору взагалі, є кризові ситуації, їх загострення, неспроможність суспільства, влади врегулювати існуючі конфлікти, розв'язати наявні суспільно-політичні проблеми. Основу тероризму становить конфлікт, а терор - найкоротший, найжорстокіший шлях до його розв'язання. Суб'єктами політичного терору є окрема особа, група, організація, держава.

Усталеної класифікації політичного терору немає. Його класифікують як: державний, недержавний (В. Ємельянов); внутрішній і зовнішній; соціальний, національний, світоглядний, сектантський, кримінальний, релігійний, культурний тощо.

Класифікують політичний терор і за такими критеріями:

- *за територією виникнення та існування* (транснаціональний, тотальний, селективний, локальний);
- *за рівнем організації актів насилля* (державний, тероризм опозиційних груп і сил, системний внутрішньодержавний, індивідуально-груповий);
- *за елементами вияву* (суб'єкти, мотиви, цілі, засоби, методи, об'єкти, зміст, наслідки).

Відповідно до ідеологічних орієнтацій вирізняють політичний терор правий (неофашистський, правоавторитарний) та лівий (революційний, анархістський, троцькістський).

Класифікують також політичний терор як: метод політичної боротьби у мирний і воєнний час; індивідуальний, організований і терор як політика держави; як метод внутрішньополітичної боротьби і терористичні акції міжнародного характеру.

Основні ознаки політичного терору: насильство (зокрема масове); системність актів насилля (сталінські табори, розстріли, голодомори тощо); цілеспрямованість на досягнення мети.

Центральним елементом політичного терору є терористичний акт: захоплення заручників; викрадення, поранення або і вбивство політичних, громадських, державних діячів; захоплення зброї, техніки, приміщень; звільнення засуджених чи тих, хто перебуває під слідством; погрози, шантаж тощо.

Політичний терор може здійснюватися стосовно окремої людини, групи людей (національної, расової, етнічної, релігійної), держави тощо.

Засобами боротьби з політичним терором є: оперативно-пошукові, розвідувальні, інформаційні, соціально-економічні, психологічні, фізичні та ін.

8 ВИБОРЧІ ТЕХНОЛОГІЇ

8.1 Поняття про виборчі технології

8.2 Технології організації та проведення виборчої кампанії

8.3 ЗМІ та передвиборча кампанія

8.1 Поняття про виборчі технології

Загально визначеного, найвживанішого поняття «виборчі технології» не існує. Найчастіше у політологічній літературі зустрічаються поняття: «виборчі методи», «методи виборчої боротьби», «передвиборчі технології», «політичні технології виборчої кампанії» та інші, однак усі вони безпосередньо стосуються такого складного і багатоманітного політичного процесу, як вибори, виборча кампанія.

Так чи інакше, але **виборчі технології** — це сукупність прийомів, способів, дій, методів і засобів, що супроводжують і обстоюють вибори (виборчу кампанію); це методи, інструменти організації виборчих кампаній, спрямовані на формування думки і поведінки виборців.

В українській політичній науці політичні виборчі технології предметно аналізують *В. Бебик, А. Білоус, Д. Видрін, Л. Кочубей, С. Одарич, А. Пойченко, М. Томенко* та інші науковці, які звертають основну увагу на такі два **важливих аспекти**:

а) виборчі технології - один із найпоширеніших видів політичних технологій взагалі;

б) виборчі технології - важливіший засіб політичного впливу на громадян, формування громадської думки великої кількості людей.

Оскільки вибори — обов'язковий і постійно діючий елемент будь-якої політичної системи, найважливіша умова і засіб її демократичного розвитку, то закономірно, що виборчі кампанії мають і свою періодичність, і відмінні особливості. Такі особливості найперше пов'язані з функціями політичної діяльності, яка на рівні владних структур виглядає наступним чином:

- аналітична (діагностична) функція;
- директивна (прийняття і впровадження рішень) функція;
- мобілізуюча функція.

Виборчі технології визначальною мірою зумовлені за своїм характером і змістом виборчим законодавством, яке розробляється і затверджується у кожній окремо взятій країні. Фактично процедура голосування, як важлива складова виборів, визначалася у великій групі законів окремих країн ще у III–II ст. до н. е., а пізніше, починаючи із середньовіччя, виборче право, виборча система і порядок проведення виборів фактично повністю закріплювалося вищими законодавчими органами країн — парламентами, конгресами, сеймами, кортесами, кнесетами, думами і т. ін.

З VI ст. і в Україні фактично бере початок зародження парламентаризму, традицій виборчої системи на рівні племені, племінних союзів, князівських дружин тощо, і особливо цей процес розвивається в XV–XVIII ст., тобто з початком так званої козацької доби. За радянських часів виборчий процес детермінується Конституцією СРСР 1936 р., яка містила спеціальний розділ «Виборча система». Тоді офіційно встановлювалися квоти депутатів, зокрема від КПРС, громадських організацій, профспілок тощо.

Упродовж багатьох років сформувалися **моделі виборчих кампаній**, які насамперед різняться тим, хто безпосередньо є їхнім організатором. На цій підставі вирізняють американську, французьку і німецьку моделі:

- *американська модель*. Виборчою кампанією зазвичай займаються спеціальні агенції та установи, що працюють на конкретних кандидатів;
- *німецька модель*. Організаторами виборів є працівники апаратів політичних партій, які є менеджерами виборчої кампанії;
- *французька (змішана) модель*. Організують виборчу кампанію представники партійного апарату, політичних партій і спеціалісти-політтехнологи.

Серед **виборчих технологій** можна назвати і схарактеризувати такі основні:

- *технології з вивчення громадської думки та загальної суспільно-політичної ситуації в країні, регіоні, окремому виборчому окрузі*. Такі технології пов'язані з аналітичними процедурами, проведенням різноманітних опитувань громадян, соціологічних досліджень різних варіантів тощо. Їх мета — визначення найбільш сприятливих умов і обставин, за яких політик, політична організація (сила) може розраховувати на успіх у майбутніх виборах;

- *іміджеві виборчі технології*. Ці технології пов'язані з формуванням максимально позитивного іміджу суб'єкта (особи, організації, партії, політичної сили) виборчого процесу. Основу таких технологій становлять інформаційна, пропагандистська діяльність;

- *технології політичного рекламування*. До таких технологій належить багатоаспектна діяльність засобів масової інформації, організація наочної агітації, масово-пропагандистська діяльність у процесі всієї виборчої кампанії, що здійснюється усіма наявними засобами;

- *деструктивні (антитехнології) політичні технології*. Їх часто називають брудними, маніпулятивними, чорним, некоректними і т. ін. Зазвичай такі технології є протизаконними і аморальними.

Політичний PR (паблік рилейшнз) як засіб здобуття і утримання політичної влади використовують найчастіше і він є найпоширенішим.

На побутовому рівні, в житті PR нерідко подається, характеризується і пояснюється, як щось здебільшого негативне, пов'язане з «промиванням мізків», нав'язуванням чужої (звичайно, негативної) думки, точки зору, як спосіб обробки і формування загальної думки, точки зору, свідомості.

Водночас PR — явище набагато складніше, динамічніше, сутністю якого є специфічні особливості при використанні в політиці та суспільному житті.

Довгий час у колишньому СРСР, країнах так званого соціалістичного табору, науковий і практичний *інтерес до PR взагалі був відсутній за двох основних обставин.*

Перша: реально існувала, обстоювала і пропагувала комуно-соціалістичну ідеологію, політичну систему і практику суспільного буття комуністична пропаганда, яка потужно фінансувалася з партійної каси та державного бюджету.

Друга: науковий і практичний інтерес і використання політичного піару має місце у суспільствах з високим рівнем соціально-економічного розвитку, соціального розшарування, зростанням кількості міського населення, вплив на свідомість якого найкраще здійснювати через різноманітні засоби інформації, особливо телевізійні і радіокомунікації.

Термін PR (паблік рилейшнз) пов'язують з іменем третього президента США Т. Джефферсона (1807 р.), автора Декларації незалежності США, який доводив, що справжня демократія можлива лише за умов найтіснішого зв'язку влади з громадськістю.

До вказаних двох обставин слід додати і третю, не менш важливу. Як справедливо зауважує український фахівець в галузі інформаційних технологій *Г. Почепцов*: «У політиці принципово не буває індивідуальних подій. Кожний її вияв - це масова подія. До того ж не просто пасивний вихід на масову аудиторію, але достатньо активна робота з аудиторією, що сприймає стандартизовані форми. Це організована заздалегідь комунікативна подія, відрепетирувана, така, що враховує істотну роль глядачів при цьому».

Окремо виділяють соціологічні **піар-технології**. До таких технологій українські політологи *В. Полторак* і *О. Петров* відносять:

- *технології рейтингування* (коли завчасно і наполегливо подаються рейтингові місця політичних лідерів, політичних сил і т. ін.);
- *інтерактивні опитування* (найчастіше такі опитування ведуться окремими телеканалами, які завчасно обстоюють, «обслуговують» конкретні політичні сили);
- *інтернет-опитування* (найперше використовуються технологічно розвиненими країнами);
- *пуш-полівські опитування* (найчастіше використовуються як популістські, рекламні, прогностичні).

8.2 Технології організації та проведення виборчої кампанії

Справжня демократія неможлива без загального виборчого права, прямого і таємного голосування, відкритої конкуренції між партіями в їх боротьбі за політичну владу, без свободи слова, зборів, думок, об'єднань, преси тощо. Тож цілком закономірно, що з усіх видів політичної діяльності найважливішою, особливо в демократичному суспільстві, є депутатська діяльність.

Форми такої діяльності залежать від конкретних соціально-політичних, економічних, психологічних умов, що сформувалися в країні, від рівня представницького органу, в якому працює політик (парламент, органи місцевого самоврядування). Відповідно депутати-політики також мають різні права, обов'язки, повноваження.

Депутат (від лат. *deputatus* - призначений, посланий) - людина, обрана членами представницького органу влади, членами парламенту. Депутати обираються населенням у процесі виборів або, скажімо, в умовах диктатури призначаються владою.

Парламенти XIX - початку XX ст. склалися з депутатів-парламентаріїв, яких знали як шанованих у суспільстві людей. Нині члени парламентів, особливо сучасних західних демократій, — це зазвичай люди з вищою освітою, професійні політологи - випускники спеціальних навчальних закладів, для яких політична діяльність фактично є діяльністю професійною.

Депутати в абсолютній більшості країн мають депутатський імунітет, певні пільги і компенсації, їхня діяльність високо шанується в суспільстві. Вони можуть обиратися за партійною, мажоритарною і змішаною системами. Якщо вибори відбуваються за партійною системою, то партії оголошують своїх кандидатів на партійних зборах або зборах виборців в округах.

За мажоритарної та змішаної виборчих систем кожний громадянин може виставити свою кандидатуру, якщо за законом він має право бути обраним і подасть певну кількість підписів (в Україні - певну суму грошей) на підтримку своєї кандидатури.

Якщо в мажоритарних виборчих системах власник прямого мандату вибуває (у разі відставки або смерті), то в цьому окрузі призначають і проводять довибори. Щоправда, в окремих державах мандат вибулого депутата передають особі, яка визначається законодавчим органом (наприклад, у США). Звільнене місце прямого кандидата може зайняти також його заступник, якого обирали разом з прямим кандидатом. Така практика існувала, зокрема, у Франції в епоху П'ятої республіки.

Спеціалісти-політологи у **структурі депутатської діяльності виокремлюють кілька блоків:** гностичний, конструктивний, проектувальний, організаційний та комунікативний.

Гностичний блок пов'язаний з формування депутатом-політиком нових ідей, умінням аналізувати причини будь-яких явищ, працювати з

науковою, спеціальною літературою.

До конструктивного блоку відносять здібності та вміння діяти послідовно, виважено, творчо.

До проєктувального блоку належать здібності та вміння розраховувати свої дії на перспективу, беручи до уваги зроблене, вміння вибирати для своєї діяльності певні форми і методи.

До організаційного блоку зараховують усе, що дає змогу депутатові організувати свою повсякденну роботу.

Комунікативний блок формують уміння спілкуватися, співпрацювати з іншим людьми.

Депутатська діяльність значною мірою зумовлена суспільними потребами, відповідними інтересами конкретних соціальних груп, політичних партій, об'єднань, окремих громадян. Усе це — об'єктивні детермінанти політичної діяльності, до яких можна додати і суб'єктивні інтереси, і потреби самого депутата. Отже, політична діяльність потребує врахування та узгодження політиком інтересів різних суб'єктів політики з тим, щоб певним чином регулювати політичні відносини. Практично політик у своїй діяльності може використовувати різноманітні чинники, але насамперед - правові, соціальні та психологічні.

Формування команди. Щоб стати депутатом, потрібно перемогти на виборах. Виборча кампанія - одна з найскладніших акцій, яка потребує врахування багатьох обставин. Передусім вона є багатоскладовою, багатоступеневою, потребує не лише матеріально-фінансових ресурсів, організаційних зусиль, доброї підготовки самого політика, а й певної групи людей-однодумців, які працюватимуть спільно, згуртовано на єдину мету впродовж досить тривалого часу.

Отже, перший етап підготовки політика до виборів — формування ділової, потужної команди. Потрібно визначити, хто має загалом увійти до такої команди, люди яких спеціальностей і професій. Це насамперед політолог (ще краще — спеціаліст у галузі політичних технологій), соціолог, психолог, історик, економіст, менеджер, спеціаліст з мас-медіа. Ядро команди кандидата має становити «психологічне число» 7 плюс-мінус дві особи, хоча для виконання різноманітних функцій можна залучати й більше людей.

Найчастіше команда кандидата комплектується так, щоб після його перемоги на виборах кожний з її учасників міг продовжувати працювати з політиком, реалізуючи його програму. Щоправда, нерідко навіть на рівні кандидата на високу державну посаду багато з членів його команди, що виграла вибори, подальшого докладання своїх зусиль не мають.

Як мінімум, до команди кандидата мають входити менеджер, політолог, економіст, прес-секретар, іміджмейкер. У кожного із названих членів команди може бути певна кількість помічників, виконавців, з яких зазвичай формують такі робочі групи: аналітиків, преси, організації роботи з виборцями, підготовки і редагування виступів та інших матеріалів тощо. Все залежить від того, наскільки велика команда.

Істотне значення має вибір кандидатом довірених осіб. Так, згідно з українським законодавством, кандидат до місцевих органів влади може мати до трьох довірених осіб; кандидат у депутати парламенту - до п'яти осіб; кандидат на посаду мера або губернатора - до 10 осіб; кандидат у президенти України - до 30 довірених осіб. Звичайно, треба мати реально діючих, ефективних довірених осіб, а не просто використовувати законодавчий дозвіл на певну їх кількість.

Цікавий досвід роботи і використання можливостей довірених осіб застосував свого часу Л. Кравчук під час перших президентських виборів у незалежній Україні. Він розподілив мандати своїх довірених осіб фактично порівну між областями (по одному на область), а решту віддав фахівцям у галузі економіки, права, вивчення та аналізу громадської думки, преси, громадським діячам, іншим впливовим особам. За цією системою кожна група налічувала близько 20 осіб. Групи мали таку структурно-функціональну будову:

- 1) керівник групи підтримки - довірена особа кандидата;
- 2) заступники керівника:
 - з організаційно-масової роботи;
 - із зв'язків з громадсько-політичними організаціями;
 - із зв'язків із засобами масової інформації;
 - із зв'язків з трудовими колективами;
- 3) керівники підгруп з роботи:
 - з громадсько-політичними організаціями;
 - з трудовими колективами;
 - з молоддю;
 - з ветеранськими організаціями;
 - з жіноцтвом;
 - з військовослужбовцями та співробітниками МВС і СБУ;
 - з національними меншинами.

Такі досить численні групи підтримки займалися агітацією та збиранням підписів на підтримку свого кандидата, а після його реєстрації — формуванням громадської думки про нього.

Аналіз соціально-політичної та економічної ситуації. Фактично з початком формування команди кандидата розпочинається і ґрунтовний аналіз соціально-політичної, економічної ситуації у відповідному виборчому окрузі (регіоні). Без такої аналітичної інформації про реальний розклад політичних сил практично неможливо ні розробити стратегію виборчої кампанії, ні підготувати програму кандидата, ні правильно розподілити фінансово-матеріальні та інші ресурси, виділені (зібрані) на кампанію.

Для цього потрібно мати об'єктивну інформацію про:

- історико-географічні особливості округу (регіону);
- соціально-демографічні, економічні характеристики, проблеми, перспективи розвитку округу (регіону);
- наявність та особливості діяльності політичних партій, громадських організацій, об'єднань, неформальних об'єднань тощо;

- особливості округу, регіону (межі виборчих дільниць, кварталів, вулиць із зазначенням кількості виборців, їхнього соціального статусу, професій);
- особливості минулих виборчих кампаній у цьому окрузі (регіоні); наявність авторитетних осіб, державних діячів, лідерів партій, громадських, неформальних об'єднань;
- наявність та впливовість засобів масової інформації;
- дані про суперників кандидата (їхні слабкі й сильні сторони) та ін.

Важливо також глибоко проаналізувати, чому, за яких обставин переміг у цьому окрузі (регіоні) попередній політичний лідер, громадський діяч. Не зайвим буде визначити і своєрідний рейтинг (престиж, авторитет, статус) певної організації, структури, об'єднання тощо. Черговим важливим етапом виборчої кампанії є розробка програми кандидата. Її, зрозуміло, можна готувати лише тоді, коли зроблено всю попередню роботу, маючи дані про ситуацію у виборчому окрузі (регіоні).

Розроблення програми. При підготовці програми варто врахувати такі основні вимоги:

- 1) програма по суті має містити відповіді й основні способи розв'язання проблем, наявних у виборчому окрузі, регіоні, які найбільше хвилюють виборців, - соціально-економічні, політичні, духовні, культурологічні, правові тощо;
- 2) структурно програма має складатися з кількох основних блоків, не містити дріб'язкових питань;
- 3) програма за змістом, стилем викладу має бути доступною і зрозумілою виборцям.

Готуючи програму, потрібно розробити три її моделі.

Перша програма - широка, об'ємна, з усіма деталями її практичної реалізації. Такою програмою користуються усі, хто здійснює виборчу кампанію, але до широкого загалу вона здебільшого не доводиться.

Друга програма - коротша (4–6 с.), її оприлюднюють серед широкого загалу, в засобах масової інформації, використовують на виборчих дільницях, розклеюють на будинках, парканах тощо.

Третя програма — найкоротший варіант, оформлений, власне, у вигляді окремих фраз, гасел, закликів. Це своєрідна програма-листітка, яку використовують для найпростішого оприлюднення цілей, мети діяльності кандидата.

Розробляючи будь-який варіант програми, починають з найдетальнішого, обов'язково дбаючи про те, щоб у ньому не було:

- слабких місць, за які могли б «вчепитися» суперники, піддати їх сумніву, а то й критиці;пустопорожніх обіцянок, яким, власне, не повірять і самі виборці;
- пунктів і позицій, що повторюють пункти програм інших кандидатів.

Коли програму підготовлено, узгоджено, вивірено, слід приступати

до детального розписування об'ємного, деталізованого **плану проведення кампанії** власне, як такої. Він повинен передбачати:

- задекларовану причетність кандидата до політичної сили, руху, блоку, структури чи навіть окремих авторитетних осіб, які справді є авторитетними і визнаними у цьому окрузі (регіоні);
- створення певного контрасту між кандидатом і його суперниками;
- ставку на базову соціально-економічну чи іншу проблему, яка хвилює багатьох громадян і потребує свого нагального розв'язання;
- створення якомога позитивнішого іміджу кандидата і негативного іміджу його суперників;
- утворення передвиборної коаліції (якщо в цьому є потреба);
- ставку на певні владні структури, авторитетних політиків, впливових осіб;
- ставку на відповідні засоби масової інформації;
- деморалізацію своїх суперників, конкурентів.

Звичайно, стратегію виборчої кампанії як загальний документ для всієї команди кандидата викладають стисло, у формі своєрідного плану конкретних дій із зазначенням термінів, відповідальних осіб тощо.

Будь-яка виборча кампанія передбачає підготовку і використання відповідних засобів інформації та наочної агітації.

Основні засоби масової інформації:

- преса;
- телебачення;
- радіо;
- кінопродукція (відеокліпи, відеофільми, ролики). Наочна агітація і сувенірна реклама:

- рекламні листівки, програми, заклики;
- календарики-листівки;
- гороскопи-листівки;
- сумки, значки, етикетки, емблеми тощо. З усього переліку наочної агітації слід особливо виокремити найпоширеніші та найефективніші — різноманітні листівки. Вони мають бути короткі, зрозумілі, не дуже яскраві, але й не темного кольору, розміщені в місцях найбільшого скупчення людей.

Великого значення щодо психологічного впливу на виборців, електорат надається використанню відповідних гасел, закликів. Вони по-різному діють на громадян. Прості, зрозумілі, закличні на зразок «За нами Україна!», «Майбутнє України - в надійних руках», «Я зроблю Україну кращою» тощо сприймаються позитивно, особливо, коли їх автор - знана, авторитетна, популярна людина, а не випадковий політик середньої руки.

Часто гасла, заклики спрацьовують у зворотному напрямі. Наприклад, гасло «Виберіть депутатом нормальну людину» фактично стверджує, що нормальним є лише той, хто є автором або ким таке гасло використовується, решта кандидатів на виборах ненормальні.

Не спрацьовують на широкий електорат і гасла на зразок «Виберіть мене — я вирішу всі ваші проблеми», «Потрібен інший (новий) депутат». У першому гаслі багатьох виборців відлякує максималізм кандидата. Друге гасло взагалі не містить ніякого змістового навантаження. З досвіду виборчих кампаній відомо, що їх вигравав саме той кандидат, який у процесі всього передвиборного марафону постійно наголошував, що на відміну від інших кандидатів не обіцяє розв'язати усі або більшість проблем виборців. Він, навпаки, інформував, що не в змозі цього зробити сам, але кілька абсолютно конкретних справ довести до кінця спроможний і обіцяє: побудувати дорогу, міст, поновити роботу заводу, відремонтувати школу тощо.

Народ зрідка підтримує тих, хто багато обіцяє, надто різко критикує, а то й ганьбить інших, зрештою, може навіть розчаруватися у такому кандидатові. Відомі випадки, коли кандидат упродовж усієї виборчої кампанії постійно, особливо на зустрічах із виборцями, наголошував на позитивних сторонах своїх конкурентів, але давав зрозуміти, що не треба так вже однозначно довіряти їхнім, не завжди реальним, а то й пустим обіцянкам.

Організуючи виборчу кампанію, беручи в ній участь, слід звертати увагу на такий важливий елемент виборчої системи, як поділ певної території на виборчі округи. Області, де мають відбутися вибори, поділяють на виборчі округи, округи - на виборчі райони і дільниці. Поділ на виборчі округи по-різному впливає на можливість успіху для окремих політичних партій, рухів, об'єднань, сил. Саме тому геометрія виборчих округів - предмет уваги всіх, хто сподівається на успіх у виборах.

Існують певні **умови поділу на виборчі округи:**

- виборчі округи визначаються за кількістю мандатів: одномандатні округи, де голосують за одним мандатом, і багатомандатні округи, де голоси виборців розподіляються щонайменше між двома мандатами;
- за розміром округу, щоб максимально забезпечити ефект пропорційності;
- залежно від розмірів інших виборчих округів в одній виборчій області, щоб у такий спосіб не надати будь-яких привілеїв, не створити невігідних (або навпаки) умов для певної політичної партії.

Виборчий округ - це тимчасове територіальне утворення, яке існує лише на час виборів. Проте він може існувати упродовж тривалого часу, якщо, скажімо, вибори не завершуються за один тур, якщо жоден із претендентів на виборчий мандат не може зібрати потрібної кількості голосів.

Часто саме визначення виборчих округів є предметом усіляких маніпуляцій. Наприклад, кандидат добре знає, що найбільше його прихильників, однодумців, симпатиків проживають у тому районі (навіть у межах міста), де він балотується. Якщо ні, то, зрозуміло, що він спробує якось вплинути на територіальні межі цього округу. Те саме стосується прихильників певних партій. Зрозуміло, що кандидат від «лівих» із самого

початку виборів може не мати жодних надій на успіх, якщо сам він є яскраво вираженим «правим», і навпаки.

Разом із складовими виборчої кампанії, вдалою її стратегією і тактикою велике значення надається іміджу кандидата.

Імідж — не лише те, як кандидат виглядає зовні, а й те, яким постає загалом в уяві своїх виборців, електорату за спільної взаємодії:

- зовнішніх даних;
- психологічних характеристик;
- комунікативних здібностей;
- рефлексивності (здатності зрозуміти інших);
- моральних і фізичних якостей;
- життєвого досвіду;
- ділових якостей і професійної компетентності;
- загального рівня культури і політичної культури зокрема; соціальних характеристик (посада, походження, сімейний стан, громадська діяльність тощо);

Виділяють такі основні напрями конструювання іміджу кандидата:

- наявності політичної програми, платформи та ін.

Виділяють такі основні напрями конструювання іміджу кандидата:

- зовнішня симпатичність і привабливість;
- комунікативна механіка (уміння спілкуватися);
- ділова риторика (уміння говорити, виголошувати промови, виступати).

Кожна з трьох складових має певні особливості. Так, зовнішня привабливість — це одяг, зачіска, макіяж, манера поведінки, рухи, міміка, жести, поза, голос та ін. Тобто все, за чим зустрічають людину і формують про неї першу думку.

Комунікативна механіка - це набутий досвід, навички спілкування, вміння сподобатися іншим. Виграє той, хто вміє вести індивідуальну бесіду, спілкуватися не лише з малими, а й великими групами людей. Тобто спілкування може бути з окремими особами, малими групами людей, великими групами і масовою аудиторією. При цьому важливо поважати точку зору, думки інших, уміти слухати, бути уважним, доброзичливим, володіти культурою діалогу, полеміки, вміти встановлювати й підтримувати контакт з іншими людьми.

Ділова риторика — вміння вести ділові розмови, виступати перед аудиторією. Говорити впевнено, по-діловому, красиво, так, щоб вам повірили, вами зацікавилися, захопилися — непросто. Для цього потрібно щонайдосконаліше оволодіти риторикою як наукою, де важливо все: знання і культура мови, жести, вміння враховувати особливості аудиторії тощо.

Проведення виборів завжди регулюється певним законом, за яким і обирають депутатів, представницькі органи взагалі. Найчастіше закон про вибори є ввідним до відповідних статей Конституції. Що ж до виборів одних державних органів (наприклад, уряду) іншими (наприклад парламентом), то, звичайно, ця процедура регламентується Конституцією.

Корисні виборчі поради.

- Вирішили балотуватися - ідіть до кінця. Пам'ятайте, від помилок ніхто не застрахований. Залежно від ваших особливостей вибори можна сприйняти і вести як гру, потребу пізнання, бізнес, потребу набути досвіду політичної діяльності.

- Щоб перемогти на виборах, потрібно чітко усвідомити, що ви хочете сказати людям; сказати саме те, що прагнули; сказати так, як збиралися сказати.

- Факт - не пропаганда. Пропаганда - це інтерпретація факту.

- Ідеї без людей, що їх поділяють, - мертві.

- Не економте на вивченні громадської думки.

- Ні стратегії, ні тактики у політика немає, поки вони не викладені на папері.

- Щоб вам повірили, потрібно стати «своїм».

- Кандидата не можна змінити, його можна лише трошки підфарбувати, поліпшити.

- Спробуйте створити імідж своїй дружині (чоловікові). Якщо дружини (чоловіка) немає, не згадуйте про неї (про нього) на виборах взагалі.

- У зовнішності кандидата найголовніше — обличчя, очі.

- Виборці спочатку вас бачать, а вже потім чують.

- Довірена особа не повинна бути кращою і достойнішою, ніж кандидат. Проте у неї має бути те, чого все-таки трохи бракує кандидатові.

- Будь-що сподобайтеся репортерам, журналістам.

- Пам'ятайте, жінки люблять охайно одягнутих чоловіків і не надто яскравих жінок.

- Серцевина будь-яких виборів - гасла. Відмова від власних гасел - трагедія, провал.

- Гасла мають бути короткими, запам'ятовуватися.

- Рекламу (листівки) насамперед розміщують на зупинках транспорту, біля входу в під'їзди будинків, у транспортних засобах, на стінах будинків.

- Ворог вашого ворога (супротивника) - ще не ваш товариш.

- Здібний політик намагається ніколи не виправдовуватися. До того, як розкритикувати свого опонента, скажіть про нього хоч щось приємне, похваліть.

- Перш ніж сказати щось негативне про конкурента, скажіть, що ви самі цього не робитимете.

- Вдалими є фрази на зразок: «Я ніколи не вдамся до пліток про мого супротивника», «Моя команда не створює жодних перепон для мого противника на виборах» та ін.

- Зізнайтеся у своїй помилці. Вам швидше повірять, ніж коли будете виправдовуватися.

- Слабкий оратор намагається говорити багато, сильний говорить те, що від нього хочуть почути.

- Не використовуйте у виступах, спілкуванні слів, значення яких ви не знаєте.
- Якщо ви маєте виступати по телебаченню, приходіть на студію трохи раніше, щоб встигнути адаптуватися.
- Спробуйте самі відповісти, чому саме вам люди мають віддати перевагу на виборах.

Хоч би як ви діяли, пам'ятайте, за все, що обіцяли і робили, колись доведеться звітувати перед Богом і людьми.

8.3 ЗМІ та передвиборча кампанія

Сьогодні в постіндустріальних країнах світу все впевненіше стверджується модель інформаційного суспільства, в якому знання (інформація) все більше підкоряють силу та багатство й стають визначальним фактором функціонування влади. Звичайно, такі традиційні ресурси влади, як сила та багатство, не зникають з політичної авансцени, але вони все більше поступаються такому новітньому ресурсу влади, як інформація. А безпосередні носії й розповсюджувачі інформації – ЗМІ, підсилені капіталом, все більше перетворюються з влади четвертої в першу.

«Мати важливу інформацію означає мати владу; вміти відрізнити важливу інформацію від неважливої – означає володіти ще більшою владою; можливість розповсюджувати важливу інформацію у власній режисурі або замовчувати її означає мати подвійну владу», – так характеризують роль ЗМІ в політиці автори найавторитетнішого німецького посібника з політології.

Володіння інформацією, розпорядження даними та спрямування інформаційних потоків – ключ до політичної діяльності. Вміння узагальнювати, системно оцінювати і співвідносити різні «інформації» – одні з найголовніших інструментів у суспільній діяльності. Здійснюючи обмін інформацією, ви повинні чітко усвідомити, яку інформацію і якими каналами бажаєте поширювати.

Це стосується усіх: громадських діячів і благодійників, політиків і управлінців міста, менеджерів комунальних служб і управлінців бізнесом. Одні і ті самі навички необхідні усім. А от деталі і особливості звичайно різняться, залежно від специфіки діяльності.

Засоби масової інформації є надзвичайно важливим елементом комунікативного процесу, оскільки вони можуть підвищити довіру громадськості до вашої організації та її діяльності. Разом з тим, якщо співпрацювати із ЗМІ без дотримання загальноновизнаних правил та стандартів, то це може принести багато проблем.

Представники громадських і благодійних організацій, налагоджуючи інформування громадськості через ЗМІ, повинні пам'ятати про **особливості інформаційного середовища:**

- змагання між різними темами і громадськими групами за прихильність та підтримку ЗМІ збільшує рівень навантаження повідомлень і може завадити ефективності;
- інформування є мотиваційно та емоційно орієнтованим, тому декому здається, що ними маніпулюють, через що втрачається контроль над поведінкою;
- посилене проникнення ЗМІ до осель та робочих місць, широке використання нових комунікативних технологій сприяють більшому доступу до інформації, що спричинює самоізоляцію та відчуження людей;
- оприлюднення інформації – це «палиця з двома кінцями»,

оскільки воно може розкрити як сильні, так і слабкі сторони будь-якого питання. По суті, оприлюднення може породити марні сподівання та надії і спричинити більшу протидію, ніж до початку певної кампанії.

Для більшості журналістів «погані» чи негативні новини є набагато привабливішими, аніж позитивні повідомлення. Багато журналістів настільки перебуває під впливом «поганих» чи негативних новин, що в них не залишається часу для огляду позитивних повідомлень від організацій. Якщо ж у вас «погані» новини, то репортери не забаряться і зроблять повне висвітлення події чи факту. Якщо ж у вас «добрі» новини, то вам слід докласти чималих зусиль, щоб привернути увагу журналістів.

Особливості новин:

– своєчасність: застаріла новина – це вже не новина! Усі засоби, масової інформації працюють дуже швидко й оперативно (наприклад, для радіо подія, що відбулася вчора, – це вже історичний факт);

– ілюстрація активності та змін: інформація про динамічні події або ситуації викликає значно більший інтерес серед журналістів та громадськості; велика потреба справити певне враження і викликати реакцію: зростає тенденція вражати уяву громадськості якоюсь сенсацією, викликати емоції, розпочати дискусію з певних питань;

– точність та достовірність фактів: засоби масової інформації не можуть дозволити собі втратити довіру своєї аудиторії (читачів, глядачів чи слухачів). Точність і зваженість фактів є обов'язковою умовою їх подачі.

У сучасному інформаційному світі існує три головні складові як **форми організації ЗМІ:**

Приватна чи комерційна

Як правило, це переважна більшість ЗМІ. Фінансуються за рахунок доходів або приватних пожертв. Характерна риса їх функціонування – жорстока конкуренція та пряма залежність від власників і рекламодавців. Водночас саме конкуренція є вирішальним чинником того, що в боротьбі за пересічного громадянина приватні ЗМІ створюють у суспільстві атмосферу плюралізму та свободи слова.

Державна

(Провідні канали телебачення у Франції). Перевагами державної форми організації ЗМІ є їхня незалежність від великого капіталу та підпорядкованість національним інтересам, які уособлюють у собі уряд та парламент. Водночас такі ЗМІ менш конкурентоздатні і, як правило, складають незначний відсоток у структурі інформаційних засобів.

Суспільна чи громадська

(PBS – громадська телевізійна служба, NRP – національне громадське радіо США, німецьке громадське телебачення, частково OPT в Росії) Вони намагаються уникнути недоліків перших двох форм, хоча внаслідок нестачі фінансування змушені шукати спонсорів і рекламодавців, відтак потрапляючи часом у значну залежність від них. Кожен засіб масової інформації має специфічні характеристики залежно від того, як він збирає

та повідомляє новини. Для організації дуже важливо знати ці характеристики, щоб підготувати інформацію і розподілити час для привернення уваги засобів масової інформації.

Інформаційне середовище, як і будь-яка інша система, має свою структуру. На сучасному етапі в інформаційному полі можна запропонувати **класифікацію засобів масової інформації:**

- інформаційні агентства (з прес-залами і без);
- друковані засоби масової інформації (газети, журнали, бюлетені тощо);
- електронні засоби масової інформації (радіо і телебачення);
- інтернет (електронні видання, Інтернет-сторінки і сайти, Інтернет-версії друкованих періодичних видань);
- кабельні оператори (ТВ та інтернету).

Сьогодні у типовому містечку, або районі, з близько 100 тис. мешканців, як правило є: мінімум 1 місцеве телебачення, 1 радіо, 4-5 діючих газет різної періодичності, 2-3 місцеві інтернет-сторінки, 2-3 кабельних оператора тощо.

Особливості роботи інформаційних агентств:

- наявність спеціальних інформаційних служб, які збирають та розповсюджують інформацію для своїх передплатників (редакції журналів, газет, телеканали, радіостанції);

- інформаційні агентства поширюють інформацію майже для всіх засобів масової інформації, зареєстрованих в Україні, тому поширення прес-релізів чи запрошень на події є найшвидшим і найдешевшим способом для громадської чи благодійної організації.

Особливості друкованих засобів масової інформації:

- журналісти друкованих видань мають порівняно більше часу для підготовки повідомлення. Це дає можливість журналісту якомога глибше дослідити, зрозуміти та пояснити проблему читачам;

- підготовлений текст інтерв'ю чи статті переглядається співавторами (людиною, яка давала журналісту інтерв'ю, чи представником організації, який брав участь у підготовці аналітичного матеріалу), що зменшує ризик подачі неправильної інформації чи її викривлення;

- друковані засоби масової інформації дають більше можливостей зберегти анонімність, ніж трансляційні засоби (наприклад, історія жінки, що потерпіла від насильства). Журналісти можуть використовувати інформацію без посилання на джерело або ж вказати, що джерело, автор анонімні чи «імена героїв змінено з етичних міркувань»;

- газета чи журнал – це матеріальні предмети, що дають змогу читачам засвоювати інформацію у зручний для них час. Газети та журнали можна також передавати іншим, копіювати та підшивати для майбутнього використання.

Особливості роботи телебачення:

- телебачення – найпопулярніший засіб масової інформації, який забезпечує контакт з найбільшою аудиторією. Телебачення – емоційний

засіб інформації, здатний швидко завоювати симпатії, привернути увагу громадськості;

- часові ліміти обмежують обсяг інформації та фактів, тому телебачення не розраховане на поглиблений розгляд питання;

- сюжетами для новин на телебаченні, як правило, є драми, конфлікти, проблеми.

Тележурналістам потрібні «картинки», обличчя людей, емоційні висловлювання;

- через свою масовість, телебачення викликає певну довіру населення до поданої інформації.

Особливості роботи радіо:

- радіо – це єдиний засіб інформації, що має аудиторію «вірних» слухачів;

- по радіо повідомляють найактуальніші новини дня;

- радіоповідомлення дуже легко створити і дуже просто передати. Інтерв'ю може передаватися безпосередньо в ефір, братися в студії, бути записаним на плівку або ждаватися по телефону;

- передачі на зразок «радіобесіди» чи «гарячої телефонної лінії» дають можливість розповсюджувати й одразу обговорювати інформацію.

Особливості роботи Інтернет–видань:

- Інтернет – найшвидший засіб обміну інформацією (інформація про події поширюється через Інтернет набагато швидше, ніж через будь–який інший засіб інформації);

- люди з різних куточків Землі можуть читати Інтернет–видання;

- Інтернет–видання надає читачам можливість висловити свою думку з приводу того чи іншого питання, викладеного в статті, за допомогою форумів та голосувань;

- Інтернет–видання є найдешевшим засобом обміну інформацією як для читачів, так і для тих, хто займається її виданням і розповсюдженням.

ВИСНОВКИ

Сучасні суспільно-політичні процеси, особливо у країнах так званого трансформаційного, перехідного періоду, наочно демонструють складність відносин як між окремими суб'єктами політики, так і у сфері політики загалом. При цьому роль політичної науки та її складових - наукових дисциплін, що з нею перетинаються і є дотичними до неї, - значно зросла. Назріла потреба визначити й глибше опрацювати методологічні засади таких політичних наук, як кратологія, конфліктологія, прогностика, глобалістика, політичне маніпулювання, політична міфологія та ін. З-поміж них істотно вирізняється особиста політична тактика.

Отже, ми спеціально розглянули, як істотні, політичні технології (індивідуальні й колективні — групові), що ґрунтуються на класичній політології, впливають на вибори та референдуми. Поступове осмислення їх сутності та особливостей показало, що вони є доволі складними, багатовимірними сентенціями, які містять елементи педагогіки, психології, психофізіології, проте об'єднуючим завжди виступає організаційний, управлінський елемент. Інакше кажучи, політичні дії, явища, процеси є керованими, регульованими, їх можна у відповідний спосіб моделювати, зумовлюючи конкретними мотивами, цілями або прогнозом.

Якщо враховувати не лише управлінський аспект політичних технологій, усього політичного процесу, а й сутнісне значення психології у політиці, можна дійти висновку, що політична діяльність — це своєрідне мистецтво, творчість, а не суто раціоналізм чи практицизм.

Успіх у політиці залежить від багатьох обставин, передусім від самого політика — його здібностей, особистісних рис і якостей, підготовленості до політичної роботи. При цьому чи не найважливішого значення набуває наявність у політика певних суто практичних навичок, уміння працювати у політичній сфері. Тобто крім знання сутності політики, її особливостей, специфіки взаємодії у політичному процесі багатьох його суб'єктів, потрібно знати, як і завдяки чому можна досягти успіху в політичній діяльності.

Йдеться як про загальні політичні технології (вивчення громадської думки, референдуми, виборчі кампанії тощо), так і про окремі, особистісні, що є сукупністю цілеспрямованих дій, зорієнтованих на досягнення відповідного політичного результату, методом переведення об'єктивних законів у механізм управління, тобто про переклад абстрактної мови політичної науки на конкретну мову рішень, документів, нормативів, вказівок, які регламентують діяльність людей і стимулюють їх до найефективнішого досягнення зазначеної мети. Іншими словами, йдеться саме про особисту політичну тактику як певну систему знань, використовувану для здійснення політики.

СПИСОК ЛІТЕРАТУРИ

Основна література

1. Армаш, Н. Державні політичні діячі: зарубіжний та вітчизняний досвід. Навч. Посібник. К.: КНТ, 2020. 164 с.
2. Бостан, С. Форми державного правління країн Європейського союзу: юридичні моделі і політична практика. К.: Центр навчальної літератури, 2018. 204 с.
3. Головатий, М. Політична психологія. Підручник. 2-ге вид. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 400 с.
4. Горбатенко, В. Політичне прогнозування. Теорія, методологія, практика. К.: Генеза, 2016. 400 с.
5. Діленшнайдер, Р. Рішення. Практичні поради від 23 людей, які змінили світ. К.: Book Chef, 2020. 320 с.
6. Еліта: витоки, сутність, перспектива. За ред. В. Кременя. К.: Знання України, 2018. 527 с.
7. Коновалець, Є. Ода вождізму. К.: Залізний тато, 2018. 188 с.
8. Нежинська, О. О. Лідерство та керівництво: психологічний дискурс. К.: Олді плюс, 2020. 264 с.
9. Неліпа, Д. Системний аналіз в політології. Підручник. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 304 с.
10. Політологія. Навчальний посібник для підготовки до іспитів. К.: Центр навчальної літератури, 2020. 164 с.
11. Романюк, А. Еволюція політичних інститутів. К.: Гельветика, 2021. 184 с.
12. Фукуяма, Ф. Ідентичність. Потребі в гідності і політика скривдженості. К.: Наш формат, 2020. 192 с.
13. Шляхтун, П. Політологія. К.: Центр навчальної літератури, 2019. 472 с.

Допоміжна література

1. Віллінк, Д. Стратегія і тактика лідерства. К.: Book Chef, 2021. 368 с.
2. Карл фон Клаузевіц Природа війни. Х.: Віват, 2018. 416 с.
3. Литвиненко, В. Президенти. Політичне лідерство: світові реалії, українська практика. К.: Зелений пес, 2019. 464 с.
4. Лю Ерік Ви сильніші, ніж вам здається. Х.: Віват, 2020, 240 с.
5. Мендель, Ю. Каждый из нас президент. Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2021. 288 с.
6. Політики не брешуть. 10 законів взаємодії політиків і виборців. К.: Наш формат, 2020. 296 с.
7. Снайдер, Т. Шлях до несвободи. Росія, Європа, Америка. К.: Човен, 2020. 392 с.
8. Райс Кондоліза. Демократія. Х.: Клуб сімейного дозвілля, 2018.
9. Шведа, Ю. Выборы від А до Я. К.: Астролябія, 2015. 384 с.

Навчальне видання

О. В. Шимко

ОСОБИСТА ПОЛІТИЧНА ТАКТИКА

**Конспект лекцій
для здобувачів вищої освіти спеціальності «Політологія»
усіх форм навчання**

Укладач ШИМКО Олена Володимирівна

За авторською редакцією

Комп'ютерне верстання Я. О. Бершацька

114/2021. Формат 60 × 84/16. Ум. друк. арк. .
Обл.-вид. арк. . Тираж пр. Зам. № .

Видавець і виготівник
Донбаська державна машинобудівна академія
84313, м. Краматорськ, вул. Академічна, 72.
Свідоцтво суб'єкта видавничої справи ДК № 1633 від